

Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών
ΔΠΜΣ: Πολεοδομίας και Χωροταξίας

Πόλεις εν καιρώ πολέμου.

Μια γεωπολιτική Ανάλυση

Διπλωματική Εργασία

Σιώζου Μαρία Νεφέλη

Επ. Καθηγητής: Γ. Μ. Σαρηγιάννης

Αθήνα, Μάρτης 2023

Περιεχόμενα

Περίληψη σελ. 3

Abstract σελ. 4

Εισαγωγή σελ.5

Μέρος Α: Συναντώντας τη πολιτική γεωγραφία

A1: Ο χώρος μέσα από την επιστήμη της πολιτικής γεωγραφίας.σελ. 11

A2: Από την πόλη του πολέμου στον πόλεμο της πόλης. Μια σχεσιακή ανάλυση της συγκρότησης και της ανασυγκρότησης.σελ. 15

A3: Η πόλη στο επίκεντρο της γεωπολιτικής και η γεωπολιτική ως επιστήμη για την πόλη.σελ. 26

Μέρος Β: Οι πόλεις των μονοπωλίων. Η χωρική έκφραση των ιμπεριαλιστικών συγκρούσεων.

B1: Ο Πρώτος και ο Δεύτερος Παγκόσμιος πόλεμος ως αιτία και αφορμή για την εξέλιξη της πόλης.σελ. 33

B2: Η νέα εποχή. Από την καπιταλιστική αναδιάρθρωση στην ιμπεριαλιστική αλυσίδα «εντός και εκτός των τειχών».σελ. 43

B3: Πόλεις – Κρίση – Πόλεμοι. Άνιση γεωγραφική ανάπτυξη και στρατιωτικοποίηση του σχεδιασμού.σελ. 51

Μέρος Γ: Τύμπανα πολέμου και τύμπανα πόλεις. Προς τη διεκδίκηση του χώρου.

Γ1: Οι όψεις της πόλεις και η ταξική διαίρεση ως απόρροια του (ταξικού) πολέμου.σελ. 61

Γ2: Ο πόλεμος ως κυριαρχία και η πόλη ως συναίνεση. Έκτακτα μέτρα, διεκδικήσεις και αντεκδικήσεις στη σημερινή πόλη.σελ. 69

Γ3: Η πόλη του μέλλοντος δεν είναι η πόλη του πολέμου. Είναι η πόλη των κοινών.σελ. 76

Συμπεράσματασελ. 84

Βιβλιογραφίασελ. 86

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία αποτελεί μια μελέτη της εξέλιξης του φαινομένου της πόλης σε συνδυασμό με τη μελέτη της εξέλιξης του φαινομένου του πολέμου. Επιδιώκει να αναδείξει ορισμένες κρίσιμες πλευρές, που διατρέχουν την ιστορική διαμόρφωση των πόλεων, ειδικά σε καιρούς πολέμου.

Η μελέτη αυτή, αποτελεί μια μελέτη επί της ουσίας των κοινωνικών φαινομένων, όπως είναι η πόλη αλλά και ο πόλεμος. Στόχος είναι, μέσα από την παρούσα εργασία να γίνει κατανοητή η περίπλοκη σχέση της πόλης με τους πολέμους από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Μέσα από τη διαλεκτική ερμηνεία των δύο αυτών κοινωνικών φαινομένων, η εργασία τελικά επιχειρεί να συμβάλει στο διάλογο για τη σημερινή εικόνα της πόλης αλλά και για τους σημερινούς ορατούς και άορατους πολέμους.

Η εργασία χωρίζεται σε τρία μέρη:

Στο πρώτο μέρος, παρουσιάζονται ορισμένες σημαντικές θεωρητικές βάσεις που σκοπεύουν να αποδείξουν τη σχέση του χώρου - άρα και της πόλης- με τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές πρακτικές. Και αντίστοιχα, αναλύεται ο πόλεμος ως κάθε φορά απόρροια των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών επιλογών.

Στο δεύτερο μέρος, η εργασία επικεντρώνεται στις μορφές και στον τρόπο διεξαγωγής του πολέμου από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, μέχρι σήμερα με σκοπό να αναδειχθούν οι ιδιαίτερες κάθε φορά συνθήκες, που «γέννησαν» τον πόλεμο, οι τρόποι και οι χώροι διεξαγωγής του αλλά και η διαλεκτική του εξέλιξη από τα ανοιχτά πεδία εδάφους των προ-καπιταλιστικών κοινωνιών, στα πεδία του αστικού εδάφους στις καπιταλιστικές κοινωνίες.

Στο τρίτο μέρος, παρουσιάζεται η πόλη, από τα τέλη του 20ου αιώνα μέχρι και σήμερα. Αναλύεται η ταξική φυσιογνωμία της πόλης, οι εκμεταλλευτικές πολιτικές και πώς τελικά αυτές συμβάλλουν στις ταξικές και εθνικές συγκρούσεις. Σχολιάζονται οι οικονομικοί και πολιτικοί παράγοντες, που διαμορφώνουν τις πόλεις και οδηγούν σε πολέμους συμπεριλαμβανομένων των εξεγερσιακών και επαναστατικών κινημάτων ως μέρος της διαδικασίας της ασύμμετρης μάχης.

Στόχος της εργασίας δεν είναι να μελετηθεί το φαινόμενο του πολέμου αυτό καθ' εαυτό, αλλά ορισμένες κρίσιμες πλευρές του, που οριοθετούν τη σχέση του με την πόλη.

Abstract

The present thesis is a study of the city evolution and its relationship to warfare situations developed within it. It attempts to reveal some crucial aspects in the historical background of cities as they were shaped especially during war times.

As a matter of fact it is a study focusing on the social context of cities and war aiming to clarify the perplexed connection of the city with wars from ancient years to the present. Through the dialectic interpretation of the social meaning cities and wars have this thesis tries to contribute to the dialogue in progress about the image of modern city and the wars taking place within its frame either visible or invisible.

The present master dissertation is divided into three parts:

The first part includes theories tending to show the relation of place / city with financial, social and political practices and likewise wars are analysed in reference to financial, social and political choices.

The second part centers on the way wars are conducted from 1st World War till today with a view to highlight the conditions in which those wars were born, the methods and places of their conduct as well as the dialectic change from open land battles of pro – capitalistic societies to the urban terrain wars of capitalism.

The third part concentrates to the modern city of 20th century to our days. A class analysis of the city is presented together with the exploitation policies and how the latter instigate class and national /civil collisions. Financial and political parameters which cities consist of and are formed by leading to national wars and /or revolutionary movements are extensively discussed to explore the procedure of an asymmetric warfare.

In conclusion the final target of the thesis is not to examine the war phenomenon exclusively but to describe its significant orientations in terms with the city.

Εισαγωγή

Ο τρόπος συγκρότησης μιας πόλης, δηλαδή η οργάνωσή της, η δομή της και οι λειτουργίες της, ανταποκρίνονται επί της ουσίας στο εκάστοτε κοινωνικό σύστημα και συνεπώς αποτελούν την χωρική του έκφραση. Ως εκ τούτου, μέσα από τη διαμόρφωση της πόλης γίνεται αντιληπτή η κοινωνική, η οικονομική, η πολιτική και η πολιτισμική συγκρότηση του χώρου σε κάθε ιστορική στιγμή, ως συνέχεια της διαλεκτικής σύνδεσης του κοινωνικού συστήματος και των γεγονότων με το βιωμένο χώρο. Είναι δηλαδή η πόλη, όπως επισημαίνει και ο Δεσποτόπουλος, ένα κοινωνικό φαινόμενο. Ένα φαινόμενο που μέσα από την υλικότητα, την ιστορική συνέχειά του, και τη σχέση του με το Κοινωνικό Σύστημα διαρκώς μεταβάλλεται, εξελίσσεται και αναδιαμορφώνεται.

Αυτή η ανάλυση του χώρου πηγάζει και από το γεγονός πως οι πόλεις από την αρχή της δημιουργίας τους υπήρξαν κύριοι χώροι κοινωνικοπολιτικών διεργασιών και συγκρούσεων λόγω των οικονομικών και πολιτικών κεντρικών υπηρεσιών που συγκέντρωναν. Αυτό, ειδικότερα στο καπιταλιστικό σύστημα, τονίζει από τη μία τη σημασία της πόλης στη ροή υπεραξίας και στο ρόλο της για τη διεξαγωγή και την παραγωγή κεφαλαίων και από την άλλη την πολιτική δυναμική που ανέδειξε τη σημασία και το ρόλο της πόλης στην εμφάνιση των καπιταλιστικών κρίσεων, της ιμπεριαλιστικής και γεωπολιτικής εξάπλωσης, των χωρικών προτύπων της άνισης ανάπτυξης και του ανταγωνισμού των πόλεων.

Αν επομένως η πόλη συνδέεται με την πολιτική και ο πόλεμος είναι η συνέχεια της πολιτικής με άλλα μέσα, τότε ποια είναι η σχέση της πόλης με τον πόλεμο; Η ουσιαστική συνάφεια της γεωγραφίας και της πόλης με την πολιτική, συνιστά ένα ενδιαφέρον πεδίο έρευνας τόσο για την ίδια τη διαδικασία της εξέλιξης και της διαμόρφωσης των πόλεων όσο και για τις σχέσεις που αναπτύσσονται εντός της. Σχέσεις που οδηγούν νομοτελειακά στη συνολική αναθεώρηση και αναγνώριση της πόλης του χτες με την πόλη του σήμερα. Η πόλη των μαχών, των κοινωνικών και ταξικών εξεγέρσεων και συγκρούσεων, η πόλη των οδοφραγμάτων και η πόλη του πολέμου, της καταστολής και των έκτακτων αναγκών, η πόλη της εξουσίας και η πόλη του λαού δεν μπορεί να μελετάται ξέχωρα από την γεωπολιτική ανάλυση. Άλλωστε η πολεμική μηχανή του ιμπεριαλισμού, όσο και αν έχει εξελιχθεί η τεχνολογία, εξακολουθεί να έχει εδαφική αναφορά.

Οι πόλεις κατ' αυτήν την έννοια, παίζουν ένα πολύ σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη του πολέμου, είτε πρόκειται για έναν ταξικό πόλεμο είτε για έναν ιμπεριαλιστικό, είτε ακόμα και για έναν απελευθερωτικό. Ως εκ τούτου, η κατάληψη ή η αποτυχία κατάληψης μιας σημαντικής πόλης από ξένα στρατεύματα είναι καθοριστική στην ιστορία όσο καθοριστική είναι και η κατάληψη ή η αποτυχία κατάληψης μιας πόλης από ταξικές δυνάμεις. Και αυτό γιατί ακριβώς μέσα από τους πολέμους καθορίζεται, κατά μία έννοια, και η τελική φυσιογνωμία της πόλης.

Αυτή η σχέση της πόλης με τη (γεω)πολιτική επιβεβαιώνει πως η πόλη είναι παρούσα μέσα στη ζωηρή αιματηρή ανάμνηση των τόπων. Κατ' αυτόν τον τρόπο η ανάλυση της αστικής ιστοριογραφίας και η ταυτόχρονη ανάγνωση των γεωγραφικών και χωρικών αποτυπωμάτων στα πλαίσια της μέγγηνης των ιμπεριαλιστικών ανταγωνισμών και των συγκρούσεων, συμβάλλει στη μελέτη και το συγκερασμό του αστικού δράματος μιας ολοκληρωτικής εμπειρίας, όπως ο πόλεμος. Ένα δράμα που σκοπό έχει να υπενθυμίζει πως

ο πόλεμος είναι απόλυτα συνυφασμένος με τη ζωή στην πόλη. Αποτελεί δηλαδή, ένα από τα στοιχεία της κοινωνικής ζωής της, ακριβώς επειδή τα ως τώρα κοινωνικά συστήματα στηρίζονται και στον πόλεμο.

Ο Ηράκλειτος και οι άλλοι υλιστές φιλόσοφοι της Ιωνίας είχαν πει ότι «...**πόλεμος γαρ πάντων πατήρ**...». Δεν εννοούσαν όμως μόνο τον πόλεμο αλλά κάθε διαπάλη οπουδήποτε, είτε στην ιστορία, είτε στις ιδέες, είτε στους κοινωνικούς θεσμούς, είτε και αλλού. Αυτό εξελίχθηκε αργότερα ως ένα από τα συστατικά των τεσσάρων νόμων της διαλεκτικής. Αλλού ως ταξική σύγκρουση, αλλού ως φυσική μεταβολή, αλλού ως μεταβολή της ποσότητας σε ποιότητα.

Έτσι, σε κάθε περίπτωση, όσο και αν ο πόλεμος αποτελεί ένα στοιχείο της κοινωνικής ζωής της πόλης, τόσο οφείλουμε να οραματιζόμαστε και μια πόλη, άρα μια κοινωνία, χωρίς πολέμους, είτε αυτοί είναι φυλετικοί, είτε δουλοκτητικοί, είτε φεουδαλικοί, είτε ιμπεριαλιστικοί. Η οργανική πόλη του Δεσποτόπουλου, η πόλη δηλαδή που μεταβάλλεται εξελικτικά και προσαρμόζεται σύμφωνα με τις ανάγκες του κοινωνικού συνόλου, αποτελεί τη σοσιαλιστική πόλη, εκείνη δηλαδή την πόλη όπου ο πόλεμος δε θα αποτελεί ένα στοιχείο της εξέλιξής της, αλλά αντιθέτως η σύνθεσή της θα προκύπτει μέσα από την ισορροπία των αντιτιθέμενων στοιχείων, εμπλουτισμένων με τις κοινωνικές και πνευματικές παραμέτρους.¹

Στην παρούσα εργασία αποτολμάται μια αποτύπωση ορισμένων χαρακτηριστικών της ιστορίας διάφορων μεγάλων πολεμικών αναμετρήσεων και η σύνδεσή τους με την κοινωνική γεωγραφία του αστικού χώρου. Μια σύνδεση που τελικά καθόρισε και την εξέλιξη αλλά και τη διαμόρφωση της πόλης. Σε αυτήν τη μεγάλη κλίμακα της εξέλιξης και της διαμόρφωσης της μορφής και της δομής της πόλης, αποτυπώνεται η ακμή και η παρακμή των πόλεων, η μεταβολή εν τέλει της ιδεολογικής μορφής της. Η διαλεκτική άλλωστε αποτύπωση των χωρικών και υλικών μορφών και εικόνων της πόλης, από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, αλλά και της πόλης του μέλλοντος μπορεί και πρέπει να μελετηθεί με βάση την ιστορική συνέχειά τους.

Μιας συνέχειας η οποία, όπως αποτυπώνεται και από την παρούσα εργασία, βασίζεται στην διαίρεση, την εξάπλωση, την επεκτατική πολιτική και τη πολεμική αναμέτρηση. Η ίδια η φύση της καπιταλιστικής ανάπτυξης της πόλης, ως αναπαραγωγικός μηχανισμός της οικονομίας, ως ένα ακόμα παρακλάδι των μονοπωλιακών ενώσεων, παράγει και αναπαράγει τόσο τα ποιοτικά όσο και τα ποσοτικά χαρακτηριστικά της σύγκρουσης, είτε ολοκληρωτικής, όπως ο πόλεμος, είτε όχι. Αυτή η καθ' αυτή ερμηνεία της πόλης και του σχεδιασμού της, η μελέτη της δηλαδή με βάση την πολιτική, την κοινωνική και την οικονομική της υπόσταση, αποδεικνύει και τη γεωγραφική έκταση του πολέμου, ορίζοντας, την γεωπολιτική σημασία της πόλης.

Οι μεταβολές δηλαδή που συντελούνται στην πόλη, ως απόρροια των παραπάνω, ήδη από την αρχαιότητα, αποτελούν στοιχεία της εξέλιξης και της διαμόρφωσής της, που προκύπτουν και μέσα από τον πόλεμο. Ωστόσο, οι μεταβολές στην πόλη δεν γίνονται απαραίτητα μόνο από τους πολέμους. Υπήρξαν για παράδειγμα καθεστώτα και πόλεις, που κατέρρευσαν μέσα στην αποσύνθεσή τους (Ρώμη μετά τους «αυτοκρατορικούς πολέμους»

¹ Λίνα Δήμα 'Η οργανική πόλη του 4ου C.I.A.M. και ο Ιωάννης Δεσποτόπουλος'.

)και πόλεις που διαλύθηκαν, αποσυντέθηκαν και μεταβλήθηκαν χωρίς να υπάρξει καμία εισβολή, κανένας πόλεμος, ούτε κάποια ταξική σύγκρουση ή εξέγερση.

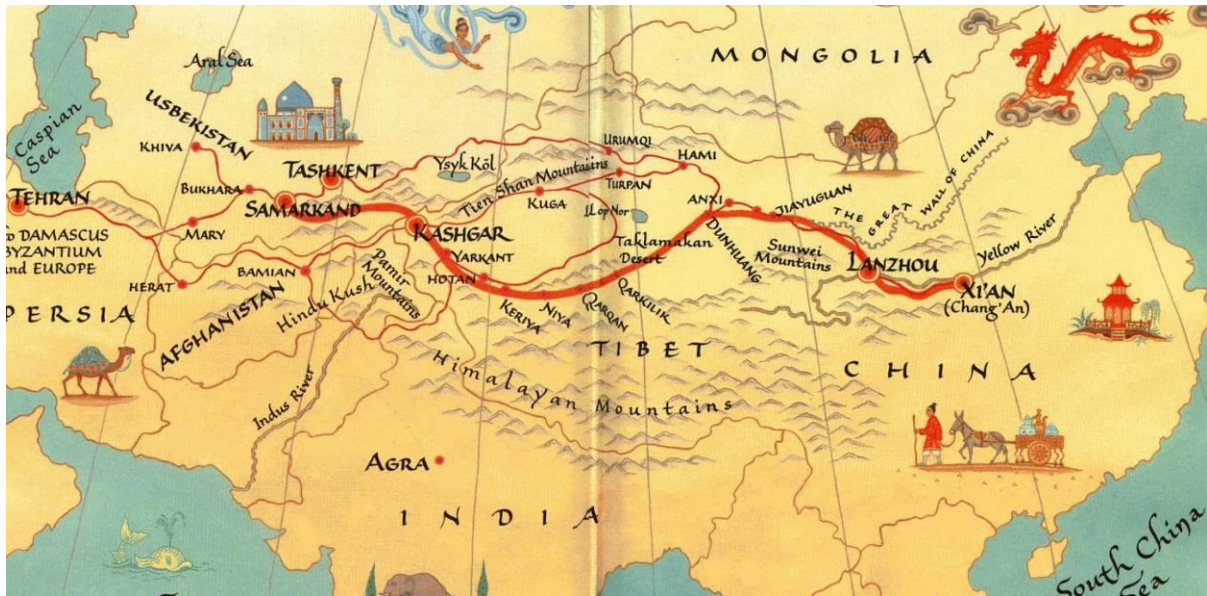

Η Κοσμοκράτειρα αρχαία Ρώμη, αλάνα και χωράφι στον Μεσαίωνα ...

Μέσα από τη μελέτη της ιστορίας, μπορούν να γίνουν κατανοητά όλα εκείνα τα παραδείγματα των Κοινωνικών Συστημάτων -και φυσικά και των πόλεων- που διαλύθηκαν και αποσυντέθηκαν. Αυτό που έχει όμως εξίσου σημασία να διασαφηνιστεί είναι ότι παρόλο που, για παράδειγμα, πολλές φορές διαλύθηκαν αυτοκρατορίες και καταστράφηκαν πόλεις, είτε και από τον πόλεμο, επειδή οικονομικά και γεωπολιτικά η θέση τους ήταν σημαντική, αναγεννήθηκαν αμέσως μετά, την ακόμη και ολοκληρωτική τους καταστροφή. Από την άλλη, έχουμε επίσης και πόλεις που διαλύθηκαν «ήρεμα» χωρίς να έχει συμβεί κάτι σημαντικό. Απλά άλλαξαν βαθμιαία οι «γεωπολιτικές συνθήκες» τους. Και σε αυτό το σημείο είναι τελικά που η τρίπτυχη διαλεκτική σύνδεση και σχέση της πόλης, του πολέμου και της γεωπολιτικής αποτελεί καθοριστικό εργαλείο μελέτης για τον τρόπο διαμόρφωσης και οργάνωσης του χώρου ευρύτερα και της πόλης ειδικότερα.

Μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα, των όσων αναφέρθηκαν, είναι οι πόλεις επάνω στο δρόμο του Μεταξιού στην Κεντρική Ασία όπου επειδή στέρεψαν κάποιες πηγές στον δρόμο, άλλαξε ο δρόμος και οι πόλεις που υπήρχαν εκεί ως «κόμβοι» εμπορικοί, οικονομικοί και άλλα, εγκαταλείφθηκαν. Άλλες πάλι, όπως η Βαγδάτη, η Αλεξάνδρεια, η

Κωνσταντινούπολη κ.λ.π, επέζησαν για χιλιετίες ολόκληρες και μετά από ολοκληρωτικές καταστροφές.

Ο δρόμος του Μεταξιού και οι πόλεις που διασχίζει. Η ακμή και η παρακμή των πόλεων με βάση την πολιτική και οικονομική τους θέση.

Η Οθωμανική Κωνσταντινούπολη στον 17ο αι. έχει αποκατασταθεί από τις καταστροφές και την λεηλασία των σταυροφόρων αλλά το πάνω δεξιά πράσινο είναι το πρώην κέντρο της με τον Ιππόδρομο. Στη θέση του Μεγάλου Παλατιού κτίστηκε το Σεράι του Τοπ Καπί

Μέσα από τη διερεύνηση επομένως της διαλεκτικής αυτής σχέσης, πόλη-πόλεμος-πολιτική, και εκτός των αιτιατών και υλικών προϋποθέσεων, που ευνοούν ή και οικοδομούν το ανώτατο στάδιο της καπιταλιστικής πόλης, δηλαδή την ιμπεριαλιστική κτηνωδία, αναδεικνύονται και όλες αυτές οι καθημερινές πρακτικές, που επιβεβαιώνουν και χαράσσουν την ίδια την ιστορία: από τη ρουτίνα της αστικής ζωής, ως τις πολλαπλές δυστυχίες, τις ανισότητες και τους αποκλεισμούς, από την ταξική διαίρεση και την εκμετάλλευση, ως την αλληλεγγύη και τις κοινωνικές αντιστάσεις, από τη γειτονιά, ως τις γκετοποιημένες αστικές περιφράξεις.

Στο βαθμό άλλωστε που η ιστορία της πόλης, οικοδομείται και ανακατασκευάζεται μέσα σε διαρκείς πολέμους, ο αστικός χώρος ως ιδεογραφικό και ιδεολογικό αντικείμενο αποτελεί και θα συνεχίσει να αποτελεί ένα διαρκές διακύβευμα για την ίδια την έκβαση της ιστορίας, είτε με όρους ενσωμάτωσης, είτε με όρους ανατροπής. Γιατί, όπως έχει αποδείξει η ίδια η ιστορία, οι γενικές και ειδικές συνθήκες των πολλαπλών και επαναλαμβανόμενων οικονομικών και πολιτικών κρίσεων καθώς και των μεγαλύτερων ή μικρότερων πολεμικών αναμετρήσεων, αποτέλεσαν το έναυσμα των πρωτοπόρων αγώνων του παρελθόντος. Και δε μπορεί να μη σχετίζονται και με το παρόν

Όπως χαρακτηριστικά γράφουν οι Marx και Engels κατά την περίοδο του Κριμαϊκού Πολέμου (1853-1856) «δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι υπάρχει και μια έκτη δύναμη στην Ευρώπη, που σε συγκεκριμένες στιγμές η υπεροχή της αναδύεται απέναντι στις υπόλοιπες πέντε λεγόμενες Μεγάλες Δυνάμεις και τις κάνει να τρέμουν. Αυτή είναι η Επανάσταση...». Η πόλη επομένως, αποτελεί εκείνο το επιστημονικό πεδίο ανάλυσης όλων αυτών των σχέσεων και των χαρακτηριστικών. Και οφείλουμε να τη μελετήσουμε με προσοχή, γιατί όπως είπε και ο Λένιν, «οι πόλεις είναι οι κινητήρες της προόδου...»

Το Παρίσι πριν και μετά την Γαλλική Επανάσταση του 1789, το Παρίσι πριν και μετά την ωσμανοποίηση, η Μεσαιωνική πόλη της Νυρεμβέργης από τους ναούς και τους πύργους των φεουδαρχών στη «λιλιπούτεια παραμυθένια πόλη του σήμερα», το Ανατολικό και το Δυτικό Βερολίνο και πολλά ακόμα παραδείγματα πόλεων επεξηγούν τις αλληπάλληλες αλλαγές της φυσιογνωμίας τους. Εξηγούν δηλαδή τις αλλαγές του κοινωνικού συστήματος. Και ίσως και να εξηγούν και τη σχέση της πόλης με τον πόλεμο.

Μέρος Α: Συναντώντας τη πολιτική γεωγραφία

A1. Ο χώρος μέσα από την επιστήμη της πολιτικής γεωγραφίας.

Ο γεωγραφικός χώρος, ως κομμάτι της πολιτικής και οικονομικής γεωγραφίας, είναι ίσως, ένας από τους πιο σημαντικούς παράγοντες που επηρεάζεται και διαμορφώνεται από τις εκάστοτε πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές επιστήμες, διαμορφώνοντας έτσι κατ' επέκταση την ίδια την καθημερινή πραγματικότητα και τις πρακτικές της. Μέσα από την ανάλυση των χωρικών και γεωγραφικών φαινομένων γίνεται εύκολα κατανοητή και αντιληπτή η σχέση της βάσης και του εποικοδομήματος, καθώς στον χώρο συμπυκνώνονται όλες οι πολιτικές και οικονομικές επιλογές. Η οικονομική πολιτική, ως βάση του εποικοδομήματος της κοινωνίας, δεν μπορεί να μελετάται ξέχωρα από τον εκάστοτε κάθε φορά χώρο.

Όπως εξηγεί και ο Θ. Μαλούτας, «η επιστήμη ως πρακτική προέρχεται από τη θεωρητική ενατένιση του περιβάλλοντος κόσμου και έχει ως κινητήρια δύναμη την προσπάθεια εκμετάλλευσης των ιδιοτήτων των διαφόρων αντικειμένων για παραγωγικούς – με την ευρεία έννοια – σκοπούς.»² Με την έννοια αυτή, δε μπορούμε να νοήσουμε την επιστήμη της γεωγραφίας πέρα, ξέχωρα και ανεξάρτητα από τις συνθήκες μέσα στις οποίες συγκροτήθηκε και συνεπώς δε μπορούμε να μελετήσουμε τον χώρο ως σταθερή αμετάβλητη συνθήκη. Αντιθέτως, ο χώρος οφείλει να εκληφθεί ως συνάρτηση του παρόντος του.

Η θεωρία του χώρου και των χωρικών σχέσεων, μέσα από την επιστήμη της πολιτικής γεωγραφίας και της πολιτικής οικονομίας, μπορεί να αποδείξει τον τρόπο με τον οποίο ο καπιταλισμός διαμορφώνει τη χωρική οργάνωση. Να αποδείξει δηλαδή, πώς το ίδιο το εκμεταλλευτικό κοινωνικό σύστημα παράγει και συνεχώς επαναστατικοποιεί το γεωγραφικό τοπίο παραγωγής, ανταλλαγής και κατανάλωσης. Σύμφωνα με τον Harvey, η παραγωγή του χώρου συνιστά μια παραγωγική δυναμική η οποία συμβάλλει τελικά στην κατανόηση της δυναμικής της ιστορικής γεωγραφίας του καπιταλισμού.³

Κατ' αυτήν την έννοια, η γεωγραφική αποτύπωση των πτυχών της οικονομίας και ο τρόπος αφενός της παραγωγής και διακίνησης κεφαλαίων και αφετέρου της διαδικασίας ανταλλαγής και κατανάλωσης, αποτυπώνουν και τον τρόπο και την εξέλιξη του εκάστοτε χώρου. Με άλλα λόγια αυτή η τρίπτυχη διαλεκτική σχέση μεταξύ της δυναμικής της παραγωγής, της ανταλλαγής και της κατανάλωσης, καθορίζει κάθε φορά τις οικονομικές και κοινωνικές δυναμικές, και κατά συνέπεια την δυναμική αλλά και τη διαμόρφωση του οποιουδήποτε χώρου.

Η διαλεκτική των αλληλεπιδράσεων μεταξύ της οικονομίας, της κοινωνίας, του χώρου και των αιτιατών σχέσεων που τις διέπουν μπορούν να συμπυκνωθούν σε αυτό που ο Μαρξ αναφέρει ως «**συνεχής προσπάθεια εκμηδένισης του χώρου μέσω του χρόνου**».⁴ Η φράση αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία, τόσο στην πολιτική οικονομία όσο και στην πολιτική γεωγραφία καθώς τονίζει τη σημασία και την αναγκαιότητα του χώρου για την εξυπηρέτηση των αναγκών του κεφαλαίου. Πρόκειται επί της ουσίας για τον τρόπο με τον

² Θ. Μαλούτας,

³ D. Harvey, Δρόμοι και τρόποι του κόσμου, Καπιταλισμός – Χώρος – Τόποι, εκδ., angelus novus, Αθήνα, 2017.

⁴ Marx, Grundrisse

οποίο χρησιμοποιείται, οργανώνεται και δημιουργείται ο χώρος προκειμένου να συνάδει με τις αυστηρές χρονικές και χωρικές απαιτήσεις της κυκλοφορίας του κεφαλαίου.

Η ίδια η διαδικασία του σχηματισμού και μετασχηματισμού του οργανισμού της πόλης, όπως αναλύει και ο Δεσποτόπουλος, περιλαμβάνει την επίδραση του ιστορικού παρελθόντος, την πραγματικότητα του παρόντος και την επίδραση των ζυμώσεων και των τάσεων. Πρόκειται επί της ουσίας για μια συνεχή διαλεκτική ανάλυση της εξελικτικής πορείας κάθε λειτουργίας της πόλης, που τελικά συμβάλλει στη «σύνθεση» ενός σχεδίου σύμφωνα με την κοσμοθεωρία που επικρατεί ή που αντιπροσωπεύει.

ΧΑΡΤΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ II (Καθηγητής Λ.Δεσποτόπουλος, 1952)

ΕΝΤΟΝΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ	Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ			Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ ΤΟΥ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ				Η ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΩΝ ΚΑΙ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ				Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ		Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ ΣΤΟΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟ		Ο ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ		Η ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ			
	Η ΚΕΝΤΡΙΚΗ	Η ΕΠΙΦΑΝΙΑ	Η ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	Η ΕΠΙΡΡΟΗ ΤΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟΥ ΠΛΑΝΟΥ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ	Η ΕΠΙΡΡΟΗ ΤΩΝ ΣΥΜΒΟΛΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΤΑΞΕΩΝ	ΤΟ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ	ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΑΔΟ	ΤΟ ΤΕΧΝΙΚΟ ΟΡΘΟ	ΤΟ ΟΡΘΟ	Ο ΟΡΘΟΣ	Η ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΩΝ	Η ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΩΝ	Η ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ	Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΜΟΝΑΔΑ	ΟΙ ΥΠΟΚΟΜΜΑΤΕΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ	ΜΟΝΗ	ΕΡΓΑΣΙΑΣ	ΕΡΓΑΣΙΑΣ	ΕΡΓΑΣΙΑΣ	ΕΡΓΑΣΙΑΣ	
Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ																					
ΟΙ ΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ																					
Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ																					
Η ΟΜΑΔΙΚΗ ΖΩΗ																					
Ο ΣΥΝ-ΟΙΚΙΣΜΟΣ																					
Η ΠΟΛΗ																					
Η ΔΙΑΔΟΧΙΚΗ ΦΥΣΙΟΓΟΝΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ																					
Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΝΟΙΑ																					
Ο ΤΕΧΝΙΚΟΣ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΣ																					
ΔΙΑΦΟΡΑ																					

ΧΑΡΤΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ II ΤΟΥ ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΥ

Όπως εξηγεί και ο Harvey, «ο κάθε κύκλος ανάπτυξης δε λαμβάνει χώρα μέσα σε ένα γεωγραφικά ομοιογενές περιβάλλον αλλά σε ένα περιβάλλον έντονα διαφοροποιημένο, τόσο σχετικά με το επίπεδο των φυσικών πόρων, όσο και με αυτό των δραστηριοτήτων που έχουν διαχρονικά αναπτυχθεί εκεί». ⁵ Ο N.Smith στο έργο του αναγνωρίζει και αυτός τόσο μια φυσική όσο και μια κοινωνική διάσταση στις τάσεις διαφοροποίησης του γεωγραφικού χώρου. Η φυσική διαφοροποίηση έγκειται στις διαφορετικές φυσικές συνθήκες που επικρατούν σε κάθε τόπο και οι οποίες ως ένα βαθμό καθορίζουν τις παραγωγικές διαδικασίες που θα αναπτυχθούν εκεί.

Αυτό από τη μία, τονίζει τη σημασία της γεωγραφικής διαφοροποίησης στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη του χώρου και από την άλλη συντελεί στην κατανόηση και το συγκερασμό της επεκτατικής πολιτικής ως απόρροια του γεωγραφικού διασκορπισμού των αντίστοιχων αγαθών και πόρων, είτε πρόκειται για τις αντιθέσεις ή και τις συγκρούσεις των συμφερόντων του κεφαλαίου, των επενδυτών, των τομέων της παραγωγής κ.α.

⁵ <https://daskapital.espivblogs.net/?p=339>

Τα γενικά και τα ειδικά κάθε φορά χαρακτηριστικά, τόσο του φυσικού όσο και του τεχνητού περιβάλλοντος είναι απολύτως συνυφασμένα με την οικονομική πολιτική και την καπιταλιστική παραγωγή. Το φυσικό περιβάλλον ως πηγή άντλησης πόρων αλλά και ως υποδοχέας για τη διαμόρφωση του χώρου, ανάλογα με τις ανάγκες του κεφαλαίου, αποδεικνύει ότι ο χώρος είναι σχετικός και εξαρτάται από τις πολιτικές και οικονομικές πρακτικές. Η εικόνα του γεωγραφικού περιβάλλοντος είναι η εικόνα της εξέλιξης του εκμεταλλευτικού κοινωνικού συστήματος. Ο καπιταλισμός, εξάλλου, όπως επισημαίνει ο Marx, «**εγκαθιστά την έδρα του στο ίδιο το έδαφος, και οι φαινομενικά σταθερές φυσικά δοσμένες προϋποθέσεις, στη γαιοκτησία, τοποθετούνται πια οι ίδιες απλώς από τη βιομηχανία**». ⁶

Το κεφάλαιο πρέπει να εκφραστεί με τη μορφή ενός υλικού τοπίου που έχει δημιουργηθεί κατ' εικόνα του και σύμφωνα με τις ανάγκες του. Κάθε υλικό τοπίο, κάθε χώρος δηλαδή, είναι ξεχωριστός και εκμεταλλεύσιμος ανάλογα με τις συγκεκριμένες ιδιαιτερότητες που εντοπίζονται σε αυτόν. Ιδιαιτερότητες και εν γένει δυνατότητες που έχουν να κάνουν τόσο με τα φυσικά του χαρακτηριστικά (πόροι, μέγεθος, κλίμα κ.α), όσο και με τα τεχνητά (μεταφορές, υποδομές κ.α). Η ίδια η παραγωγή του τοπίου και του χώρου, που έχει ζωτική σημασία για το κεφάλαιο, ταυτίζεται με τη ροή του κεφαλαίου. Όσο επεκτείνεται το κεφάλαιο τόσο επεκτείνεται και ο χώρος. Όσο αναπτύσσεται ο χώρος τόσο αναπτύσσεται και το κεφάλαιο. Προφανώς αυτή η διαδικασία, παρόλο που μακροσκοπικά έτσι φαίνεται να συμβαίνει, δεν είναι τόσο πάγια και σταθερή όπως αναφέρεται, αλλά πρόκειται για μια πιο σύνθετη σχέση, μια πιο περίεργη και πολύπλοκη διαδικασία που στηρίζεται στην οικονομική και πολιτική πρακτική.

Δημιουργείται έτσι μια σχέση χωρική που έχει τις ρίζες της στη λογική του γεωγραφικού χώρου ως τόπου εκμετάλλευσης σηματοδοτώντας και οξύνοντας την άνιση γεωγραφική ανάπτυξη. Η θεωρία άλλωστε της άνισης ανάπτυξης, προσπαθεί να συσχετίσει τη γεωγραφική διάσταση της καπιταλιστικής επέκτασης με τις επιμέρους διαδικασίες συγκέντρωσης και συγκεντροποίησης του κεφαλαίου και επειδή οι οικονομίες δεν αναπτύσσονται γραμμικά αλλά εντάσσονται στο πλαίσιο μιας καπιταλιστικής – ιμπεριαλιστικής αλυσίδας, έτσι και οι χώροι διαφοροποιούνται ανάλογα με τις δυναμικές των ποιοτικών και ποσοτικών χαρακτηριστικών τους.

Αυτή η γεωγραφική χωρική αλυσίδα, υποδηλώνει και τη σχεσιακή σύνδεση των κοινωνικών γεωγραφιών των χώρων, κατά την οποία ο κάθε τόπος, ανάλογα με τη δυναμική του, αποτελεί και ένα κομβικό σημείο αντίστοιχης οικονομικής αναδιάρθρωσης, αντικατοπτρίζοντας αυτό που η Massey αποκαλεί «μια εξωστρεφή αντίληψη του τόπου». Η ριζική επομένως, ανάλυση της οικονομικής και κοινωνικής γεωγραφίας των τόπων και των κοινωνιών επιβεβαιώνει, όπως άλλωστε έχει αποδείξει και ο Marx, ότι η αναπαραγωγή του κεφαλαίου απαιτεί τη διαρκή του κίνηση.

Η συνάφεια επομένως του χώρου με την πολιτική και οικονομική γεωγραφία, δεν μπορεί να νοηθεί σε στενά πλαίσια, αλλά απαιτεί την ίδια τη μελέτη της οικονομικής πολιτικής και κατ' επέκταση του καπιταλιστικού συστήματος, ως απόρροια των χωρικών αναδιαρθρώσεων και των πρακτικών που συντελούνται σε αυτόν.

⁶ K. Marx, Grundrisse

Οι (νέοι) τόποι, οι (νέοι) χώροι, οι (νέες) κοινωνίες αποτελούν την ιδεολογική φυσιογνωμία της κεφαλαιοκρατικής καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης, ενώ ο γεωγραφικός χώρος φαίνεται να χρησιμοποιείται κατά το δοκούν και να μετατρέπεται σε ένα ακόμα εμπορεύσιμο αγαθό, σε ένα ακόμα προϊόν προς κατανάλωση. Για αυτό και η γεωγραφική αποτύπωση δεν αποτελεί απλώς μέσο αλλά και σκοπό των καπιταλιστικών συμφερόντων και των γεωπολιτικών πολιτικών.

Η σημασία του γεωγραφικού παράγοντα, είναι ίσως περισσότερο κρίσιμη από ποτέ. Τόσο για τη διεθνή οικονομία, όσο και για τον εκ νέου, όπως φαίνεται, προσδιορισμού του παγκόσμιου γεωπολιτικού χάρτη και των νέων χώρων-ροών που πρόκειται να αναπτυχθούν. Και όσο, ο χώρος αποτελεί «μια βαλβίδα αποσυμπίεσης» για τον κυρίαρχο κοινωνικό σχηματισμό σε περιόδους κρίσεων τόσο η παραγωγή και η [ανα]κατασκευή του περιβάλλοντος (φυσικού και τεχνικού) θα αποτελεί πυλώνα γεωπολιτικής ανισότητας και άρα ζωτικό στοιχείο της πολεμικής διαμάχης.

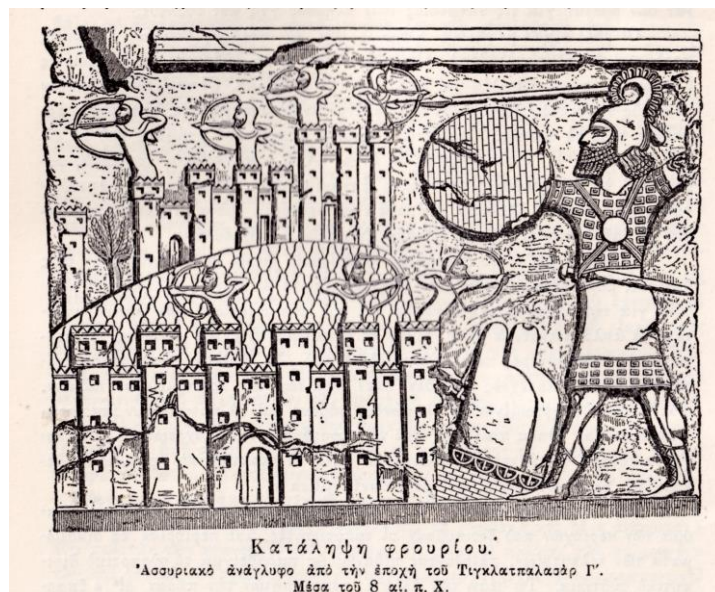
Όπως τονίζει και ο Harvey «**η καπιταλιστική δραστηριότητα πάντα εδράζεται κάπου**» και η (άνιση) γεωγραφική ανάπτυξη εντός του καπιταλιστικού συστήματος πρέπει να καταπιάνεται από αυτά τα κυρίαρχα ζητήματα από τη μία με τους νόμους από τη μία της κυκλοφορίας και της συσσώρευσης του κεφαλαίου και από την άλλη με τον τρόπο με τον οποίο ο χώρος λειτουργεί σήμερα. Τόσο σχεδιαστικά και πολεοδομικά, όσο και κοινωνικά και πολιτιστικά. Γιατί αυτοί που κυριαρχούν στον χώρο κυριαρχούν και στην παραγωγή του.

A2. Από την πόλη του πολέμου στον πόλεμο της πόλης.

Κατά τρόπο που αντέβαινε και εξακολουθεί να αντιβαίνει στη συνήθη πρακτική των ιστοριογράφων, των επιστημών κ.λπ., τόσο των παλαιών όσο και των σύγχρονων, θα μπορούσαμε να πούμε με ασφάλεια ότι ο Θουκυδίδης περιόριζε στο έργο του, όσο του ήταν δυνατόν, την περιγραφή των μαχών. Τον ενδιέφερε η ουσία των πραγμάτων και όχι η επιφάνεια τους. Πόλεμος για τον Θουκυδίδη σήμαινε κυρίως πολιτική και λιγότερο μάχες. Ήθελε να αποδώσει δηλαδή, την πολιτική διάσταση των γεγονότων και να αποκαλύψει τις βαθύτερες αιτίες τους.

Ο Γιώργος Μ. Χατζηστεργίου γράφει χαρακτηριστικά «Το τοπίο του διαρκούς πολέμου χωρίς κανόνες δεν είναι παρά ένας απέραντος διαρκής ερειπιώνας, που αντιστοιχεί στην ερειπωμένη δομή της συγκεκριμένης κοινωνίας, στο έδαφος της οποίας διεξάγεται αυτός ο πόλεμος».⁷ Αν και «η συγκεκριμένη κοινωνία» αφορά την καπιταλιστική κοινωνία, αναλύοντας τη σχέση πόλης/πολέμου εντός των καπιταλιστικών κοινωνιών, οφείλουμε να παρατηρήσουμε ότι οι πόλεις, διατηρούν ιστορικά μια ιδιαίτερη σχέση με το φαινόμενο του πολέμου.

Η ίδια η ιστορία των πολέμων, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο συνδέεται και σχετίζεται και με την ιστορία των πόλεων. Ο Virilio αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «η πόλη, η πόλις, είναι συγκροτητικό στοιχείο εκείνης της μορφής της σύγκρουσης, που αποκαλείται πόλεμος, όπως ακριβώς ο πόλεμος είναι καθ' εαυτόν συγκροτητικό στοιχείο εκείνης της πολιτικής μορφής που αποκαλείται πόλη».⁸ Όσο και αν στην αρχαιότητα οι πόλεις δεν αποτελούσαν τα πεδία των άμεσων στόχων της επίθεσης και παρόλο που οι μάχες δε διεξάγονταν μέσα στην πόλη, η κατάληψη των πόλεων φαίνεται να αποτελούσε και τον κεντρικό στρατιωτικό στόχο των επιχειρήσεων.

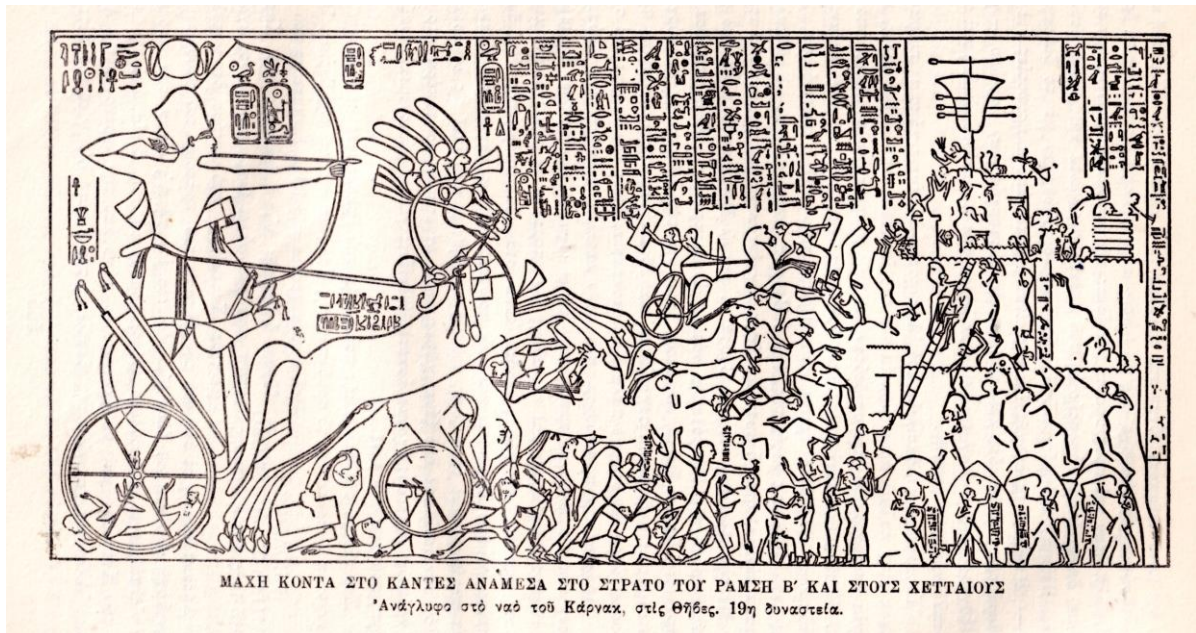
Εικ. Κατάληψη πόλης από Ασσυρίους. Ο πόλεμος στην πόλη, μάχες στα τείχη.

Και αυτό γιατί η κατάληψη μιας πόλης αποτελεί, κατά μία έννοια, και την κατάληψη του πολιτικού, του οικονομικού και του πολιτιστικού κέντρου. Με άλλα λόγια ισοδυναμεί με

⁷ <https://www.oanagnostis.gr/ta-topia-toy-polemoy-toy-giorgoy-m-chatzistergiou/>

⁸ Graham, Cities Under Siege

την κατάληψη της εξουσίας. Η εδαφική κυριαρχία εξάλλου, ορίζεται πάντα με την επιβολή και την άσκηση εξουσίας και ελέγχου. Γι' αυτό και οι μάχες, οι συγκρούσεις και οι πόλεμοι γίνονταν για την πόλη και όχι (όχι πάντα τουλάχιστον) μέσα στην πόλη.

Εικ. Η μάχη του Καντές. Ο πόλεμος σε ανοιχτό έδαφος. Αν κερδηθεί από τους εισβολείς, συνήθως υποτάσσεται και η πόλη.

Εικ. Η μάχη του Μπιζανίου. Μάχη σε ανοιχτό έδαφος. Μόλις έπεσε το Μπιζάνι, αυτόματα παραδόθηκαν και τα Γιάννενα.

Σύμφωνα με τον Martin Shaw, ο πόλεμος στον ελληνικό πολιτισμό ήταν ένας αγώνας ανάμεσα σε πόλεις-κράτη, και αν και οι συγκρούσεις λάμβαναν συχνά χώρα έξω από τις

πόλεις, το απόλυτο έπαθλο ήταν το ίδιο το αστικό κέντρο.⁹ Από τη μία δηλαδή οι πόλεις έμοιαζαν σχεδόν ανέπαφες από τα πλήγματα του πολέμου και από την άλλη οι πόλεις παρουσίαζαν μια σχετική προστασία από επιθέσεις και εξωτερικούς κινδύνους, υψώνοντας τείχη και κατασκευάζοντας οχυρώσεις. Η πόλη κατ' αυτήν την έννοια φαίνεται να αποτελεί μια αφορμή πολέμου, αποτελεί όμως και το τέλος του;

Για τον Σουν Τζου, η χειρότερη πολιτική από όλες είναι να πολιορκήσεις περιτειχισμένη πόλη. Η παραδοχή αυτή δεν αντιτίθεται στην κατάκτηση μιας πόλης αλλά θέτει ακριβώς τους προβληματισμούς για τον τρόπο και το χαρακτήρα που απαιτείται για την επιτυχημένη έκβαση της κατάληψης μιας πόλης. Η διαφορετική, πολύπλοκη και ιδιαίτερη επομένως μορφή των πόλεων φαίνεται να αποτελούσε ταυτόχρονα και ένα περιβάλλον το οποίο, από άποψη τακτικής, έπρεπε να αποφευχθεί.

Εξάλλου, η επιτυχημένη έκβαση μιας μάχης, πέρα από την καλά οργανωμένη στρατηγική απαιτεί και την αντίστοιχη οργανωτική συγκρότηση σε επίπεδο τακτικής. Και όσο η τακτική συνδέεται, εκτός των άλλων, και με τις χωρικές επιδράσεις τόσο τα κριτήρια της τοποθεσίας, της μορφής και της θέσης μιας πόλης (και ενός χώρου συνολικότερα) θα επηρεάζουν και θα διαμορφώνουν αντίστοιχα και τις δυνατότητες ενός πολέμου μέσα ή έξω από την πόλη.

Εικ. Καίτε Κόλβιτς «θύελλα». Αστική εξέγερση μέσα στην πόλη.

Σε αντίθετη περίπτωση, μια μερική και σχετική υποτίμηση των επιδράσεων που ασκεί γενικά το χωρικό περιβάλλον στη διεξαγωγή των επιχειρήσεων έχει ως άμεση συνέπεια και

⁹ Shaw Martin. *New Wars of the City: Relationships of Urbicide and Genocide*, στο Graham, *Cities, War and Terrorism*.

μια ελλιπή μελέτη των επιπτώσεων του πολέμου στην πόλη και αντιστρόφως των επιδράσεων, που οι αστικές ιδιαιτερότητες ασκούν στις επιχειρήσεις. Για το λόγο αυτό άλλωστε και η θέση που καταλαμβάνει το αστικό φαινόμενο στην ιστορία του πολέμου είναι αναντίρρητη.

Εικ. Πόλεμος «εκτός των τειχών».

Σε αυτή τη διαλεκτική σχέση της πόλης και του πολέμου, η οποία φαίνεται να έχει ένα ιστορικό βάθος, αποτυπώνονται, σε γενικό επίπεδο, οι πρόοδοι και οι οπισθοδρομήσεις

του παγκόσμιου πολιτισμικού γίνεσθαι. Η καταστροφή, εν προκειμένω, μιας πόλης ως απόρροια της ολοκληρωτικής σύρραξης από την αρχαιότητα ως σήμερα, είτε για κυριαρχικούς λόγους είτε λόγω των γεωπολιτικών ανταγωνισμών και των ιμπεριαλιστικών αντιθέσεων, όπως συμβαίνει σήμερα, πρέπει και οφείλει να γίνεται κατανοητή ως συνέπεια του αθροίσματος των υλικών σχέσεων και των κοινωνικό – οικονομικών λειτουργιών.

Εικ. Πόλεμος στις πόλεις. Οι καταστροφές των πόλεων ως συνέπεια του πολέμου από τη μία και από την άλλη πόλεις που καταστράφηκαν αναίτια για λόγους καταστροφής του Ηθικού του συγκεκριμένου λαού.

Μελετώντας επομένως το φαινόμενο της πόλης μέσα από το πρίσμα των εκστρατειών και των συγκρούσεων είναι δυνατόν να διακριθούν και οι πολυποίκιλες μορφές που έχει λάβει ιστορικά η σχέση πόλης / πολέμου. Αν θέλουμε να διευκρινίσουμε τον χώρο, τον τόπο και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του, ειδικά εν καιρώ πολέμου, πρέπει να καταλάβουμε πρώτα και κύρια τις διαφορές και τις ιδιομορφίες του κάθε πολέμου σε συνάρτηση με τον εκάστοτε χώρο και τον τόπο που διαδραματίζεται. Οφείλουμε δηλαδή να μελετήσουμε με ξεχωριστό αλλά διαλεκτικό τρόπο τη μορφή και την οργάνωση της κάθε πόλης, αν θέλουμε να βγάλουμε συμπεράσματα για τον χαρακτήρα του πολέμου.

Το τέλος των πολέμων πολιορκίας και το πέρασμα στις μάχες ανοιχτού εδάφους, που κυριάρχησαν στην Ευρώπη περίπου από το 1500 ως το 1800 αποτελεί ίσως και το πρώτο χωροχρονικό σημείο μελέτης και αναφοράς της αλλαγής της σχέσης πόλης / πολέμου. Οι πόλεις, ειδικά από τον 19^ο αιώνα και μετά, δεν αμύνονταν πλέον μέσα από τις οχυρώσεις τους. Έτσι, η μετάβαση από τους πολέμους πολιορκίας στις μάχες ανοιχτού εδάφους, απεικονίζει ακριβώς αυτήν τη διαλεκτική εξέλιξη τόσο της ίδιας της μορφής και της δομής της πόλης, όσο και συνολικότερα των κοινωνικών, πολιτικών, οικονομικών και φυσικά τεχνολογικών πτυχών.

Το είδος αυτό καθ' εαυτό του πολέμου πολιορκίας ήταν/είναι αυστηρά εξαρτημένο και καθορισμένο από την έννοια της οχύρωσης, μια έννοια τόσο παλιά, που συνδέεται καθοριστικά με την ίδια την πόλη και θα μπορούσε ίσως να θεωρηθεί και ένας μακρινός πρόγονος των σύγχρονων συγκρούσεων σε αστικό έδαφος. Στις μάχες ανοιχτού εδάφους ωστόσο, η πόλη φαίνεται να έχει ένα πιο επουσιώδη ρόλο και να εμπλέκεται και να επηρεάζει κυρίως τη στρατηγική και όχι τόσο την τακτική του πολέμου. Οι εκστρατείες του Ναπολέοντα αποτελούν το πλέον διαδεδομένο παράδειγμα του τέλους των πολέμων πολιορκίας και την αρχή των μαχών ανοιχτού εδάφους.

Εικ. Ναπολεόντειοι Πόλεμοι. Μάχες ανοιχτού εδάφους.

Με την εγκατάλειψη της ιδέας των αστικών αμυντικών οχυρώσεων οι συγκρούσεις φάνηκαν προς στιγμήν να «αποαστικοποιούνται»¹⁰. Τα αμυντικά επίδικα μετακόμισαν σταδιακά έξω από τις πόλεις, στο ανοιχτό πεδίο, και οι επιθέσεις εξαπολύονταν εναντίον σταθερών αμυντικών θέσεων. Εντός του ανοιχτού εδάφους, βασικά αμυντικά στοιχεία ήταν τα χαρακώματα και οι οχυρωματικές κατασκευές ανοιχτού εδάφους, με πολλές από αυτές τις πρακτικές να χρησιμοποιούνται και στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ένας πόλεμος επηρεασμένος αλλά και αρκετά διαφοροποιημένος από ένα συνήθη πόλεμο ανοιχτού εδάφους.

Εικ. Α' Παγκόσμιος Πόλεμος. Χαρακώματα και μάχες ανοιχτού εδάφους.

Σήμερα, οι πόλεις φαίνεται να συνιστούν εκείνες τις χωρικές μορφές, που επηρεάζουν σε πολύ μεγάλο βαθμό, σε σχέση με άλλα περιβάλλοντα, τις εκφράσεις του πολέμου. Στις σημερινές καπιταλιστικές κοινωνίες των δυτικών ανεπτυγμένων χωρών, των «ελεύθερων» κοινωνιών, της παγκοσμιοποίησης και του νεοφιλελευθερισμού, η αντιπαλότητα απέναντι στο «έτερο», η επιβολή της εξουσίας και της κυριαρχίας συνοδεύεται από τους

¹⁰ Χρ. Φιλιππίδης, Μικροί Πόλεμοι σε Μεγάλες πόλεις.

ιμπεριαλιστικούς πολέμους, το εδαφικό μοίρασμα, τους χωρικούς διαχωρισμούς και την αποικιοκρατία καθώς επίσης και από την κατασκευή του εσωτερικού εχθρού και τη ρητορική της ασύμμετρης απειλής. Πλούσιοι και φτωχοί, πρωτοκοσμικοί και τριτοκοσμικοί, εξουσιαστές και εξουσιαζόμενοι διαπλέκονται με άνισους ταξικούς, κοινωνικούς, χωρικούς, οικονομικούς και πολιτικούς όρους, σε έναν αόρατο πόλεμο εντός και εκτός συνόρων, εντός και εκτός των τειχών.

Ένα ίσως τρανταχτό παράδειγμα της διαφορετικής και πιο πολύπλοκης μορφής που έχει σήμερα η σχέση πόλης και πολέμου είναι η εξέγερση των Αλγερινών ενάντια στους Γάλλους αποικιοκράτες το 1840, όπου ο αποικιοκράτης Bugeaud διορισμένος από τον Γάλλο πρωθυπουργό Thiers, δεν πολιορκεί μια πόλη για να την καταλάβει αλλά καταστέλλει μια εξέγερση στο εσωτερικό της. Με αφορμή αυτήν τη «νέας τάξης πραγμάτων» όσον αφορά τη σχέση πόλης / πολέμου ο Leonardo Benevolo γράφει: «Η οργάνωση των πόλεων γίνεται ένα από τα κεντρικά προβλήματα για τις κυβερνήσεις που αναδύονται από τις συγκρούσεις του 1848 στις διάφορες χώρες της Ευρώπης».

Εικ. Οδοφράγματα στη Βιέννη το 1848.

Στα μέσα του 19ου αιώνα, και στα περιθώρια των διακρατικών συγκρούσεων της εποχής, που λάμβαναν χώρα στις μεγάλες πεδιάδες των μαχών, παρατηρείται μια κρίσιμη μετάβαση από την ισχύουσα ως τότε αντίληψη περί σχεδιασμού της πόλης με σκοπό να

καταστεί ο «εχθρός» έξω από τα τείχη της, σε μια νέα αντίληψη που προσαρμόζει τον αστικό σχεδιασμό στο γεγονός πως ο εχθρός βρίσκεται και εντός της.

Kat.Nr. 164 Auf der „Slawischen Barrikade“ verbrüderern sich österreichische und tschechische Revolutionäre.

Εικ. Οδοφράγματα στη Βιέννη, οπ.παρ.

Οι πόλεις επομένως, φαίνεται να διατηρούν μια ιδιαίτερη σχέση με τους πολέμους, είτε αυτοί είναι ορατοί είτε αόρατοι, ενώ η έννοια του εχθρού, ανεξαρτήτως της ταυτότητας που του αποδίδεται κάθε φορά (φύλο, φυλή, τάξη), είναι μία ακόμα συνθήκη ανασχεδιασμού της πολιτικής τόσο όσον αφορά στην κυρίαρχη αφήγηση και το γεωπολιτικό της σχεδιασμό όσο και σε επίπεδο διαμόρφωσης της πόλης. Η ιδιαίτερη σύνδεση του αστικού περιβάλλοντος με την εμφάνιση στον αστικό χώρο δίπολων, απειλών και εχθρών, η έννοια της αστικοποίησης και η εργαλειοποίηση της μορφής και της δομής της πόλης καθίσταται χρήσιμη για την κατανόηση της σχέσης πόλης/πολέμου αλλά και γενικότερα για την ανάγνωση των σύγχρονων αστικών φαινομένων και μιλιταριστικών και ιμπεριαλιστικών προσεγγίσεων εντός του αστικού χώρου.

Η υλικότητα και η ιστορικότητα των πολέμων αφενός και αφετέρου η εγκαθίδρυση των καπιταλιστικών κοινωνιών, δηλαδή η σύνδεση των πολέμων για την εξυπηρέτηση των οικονομικών συμφερόντων του κεφαλαίου, αποτυπώνονται στον εδαφικό χώρο με τον σχεδιασμό των πόλεων. Αν δεν προσεγγίσουμε τη σχέση πόλης/πολέμου από τη σκοπιά της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής της ουσίας, αν γενικότερα δε μελετήσουμε διεξοδικά τη ζωντανή ρέουσα πραγματικότητα της ανάπτυξης του κρατικομονωπολιακού καπιταλισμού και δε θεωρήσουμε τη σχέση αυτή άρρηκτα εξαρτώμενη από τα αστικά συμφέροντα της συνολικότερης μητροπολιτικής ανάπτυξης και διαμόρφωσης, τότε η ανάλυση της αλληλεξάρτησης της σχέσης πόλης/πολέμου θα αποτελεί απλώς ένα τεχνικό κατασκεύασμα αποκολλημένο από τον χρόνο, τον χώρο και τη στιγμή / συγκυρία.

Με τον τρόπο αυτό, στα κτηνώδη γεωστρατηγικά και γεωπολιτικά παιχνίδια επιβολής της εξουσίας των σύγχρονων αστικών κρατών, η εντατικοποίηση των νεοφιλελεύθερων πολιτικών μετασχηματισμών και οι τοπογραφίες της καπιταλιστικής συγκέντρωσης, ωθούν στην ιμπεριαλιστική, αποικιακή ή νεοαποικιακή εκμετάλλευση εδαφών, ολόκληρων

πληθυσμών και πολιτισμών πράγμα που σε επίπεδο πόλης αποτυπώνεται με το φαινόμενο του εξευγενισμού. Ενός εξευγενισμού που συνήθως έχει δύο χαρακτηριστικά: Από τη μία την ανάπλαση ολόκληρων γειτονιών και περιοχών με επίκεντρο την οικονομική εκμετάλλευση των χώρων της πόλης κυρίως μέσω του τουρισμού και από την άλλη τη στρατιωτικοποίηση και ασφαλειοποίηση της πόλης με πρόσχημα την ασφάλεια ενάντια στον εσωτερικό εχθρό (μετανάστες, κοινωνική βάση κ.λπ.).

Εξάλλου, τα συμφέροντα του κεφαλαίου από κοινού με το αίτημα για στρατιωτικό έλεγχο μέσα από τα σχέδια «εκσυγχρονισμού» του αστικού περιβάλλοντος ιστορικά αποτυπώνονται και από την παραδειγματική «εξυγίανση» της πόλης του Παρισιού από τον Haussmann αλλά και από άλλες αναπλάσεις στις ανεπτυγμένες πρωτεύουσες του Δυτικού Κόσμου. Η χαρτογράφηση της πόλης και η δημιουργία «συνόρων» στο εσωτερικό της, η λογική του άβατου και τα «εμπορικά τρίγωνα» καθώς και οι ριζοσπαστικές διεκδικήσεις της εργατικής τάξης αποτελούν τις γεωπολιτικές ερμηνείες της πολιτικής και κοινωνικής διαπάλης για τον χώρο και τη μορφή της πόλης.

Πρόκειται επί της ουσίας για ένα διαρκή πόλεμο χαμηλής έντασης στο εσωτερικό της πόλης, μια διαμάχη ιδεολογικού χαρακτήρα στα πλαίσια μιας νεοφιλελεύθερης λογικής. Η πολεοδομία έτσι, τείνει να ανταποκρίνεται σε αυτήν την πολιτική, οικονομική και κοινωνική κατεύθυνση, που στην ουσία αποσταθεροποιεί την καθημερινή ζωή των διαπλεκόμενων διαφορετικών κοινωνικών ομάδων εντείνοντας τους ταξικούς φραγμούς, την κοινωνική εκμετάλλευση, την έμφυλη καταπίεση, τον ανταγωνισμό και τη μισαλλοδοξία.

Όπως γράφει χαρακτηριστικά ο Graham « από το διάσημο πανοπτικών, μέχρι τη ριζική ανακατασκευή του Παρισιού από τον βαρόνο Haussmann [...] και την υιοθέτηση της δακτυλοσκόπησης, πολλοί από τους περίφημους μετασχηματισμούς που συνέβησαν στις ευρωπαϊκές πόλεις του 19^{ου} αιώνα είχαν ήδη δοκιμαστεί στις αποικιοκρατούμενες πόλεις και περιφέρειες». Με βάση την παραπάνω ανάλυση, είναι σημαντικό να τονίσουμε τη φράση του Χέγκελ ότι «η παγκόσμια ιστορία είναι μια απέραντη κοιλάδα σπαρμένη με κόκκαλα» για να διαπιστώσουμε ότι αυτό που ονομάζουμε πόλεμο, παρ' ότι μπορεί να αλλάζει διαρκώς ο τρόπος με τον οποίο διεξάγεται, δεν έπαψε ποτέ να μαστίζει τις ανθρώπινες κοινωνίες, να καταστρέφει στο διάβα του ολόκληρους πολιτισμούς και ιστορίες και σε πολλές περιπτώσεις τα σημάδια του να ορίζουν τις πόλεις.

Αυτό όμως που επίσης δεν πρέπει να ξεχνάμε είναι ότι αυτή η ανισότητα, που απορρέει από τις καπιταλιστικές και ιμπεριαλιστικές πολιτικές και χωρικά αποτυπώνεται με τη διαίρεση των πόλεων και τις μεγαλουπόλεις, προκαλεί, όπως έγραφε και ο Harvey για την Παρισινή Κομμούνια, «τη δημιουργική καταστροφή» αυτού του εκμεταλλευτικού κοινωνικού συστήματος. Ίσως η διαδικασία αυτή της άνισης ανάπτυξης των πόλεων και των εσωτερικών χωρικών ανισοτήτων να αποτελεί ένα ιδιαίτερο και ταυτόχρονα μοναδικό και δραματικό γεγονός στην ιστορία του αστικού καπιταλισμού.

Τελικά, η αστική οχύρωση, οι περιτειχισμένες κοινότητες, οι χώροι εγκλεισμού και οι θύλακες που δημιουργούνται στην πόλη (είτε πρόκειται για τα προάστια, είτε πρόκειται για αναπλάσεις, είτε για αστυνομικές επιχειρήσεις σε συγκεκριμένες γειτονιές) εντάσσονται στο πλαίσιο και στη λογική της διασφάλισης της σταθερότητας και της πολιτικής ευθύνης

απέναντι στον εσωτερικό ταξικό εχθρό αλλά και σε οτιδήποτε άλλο επιβουλεύεται την αναπαραγωγή της αστικής κυριαρχίας.

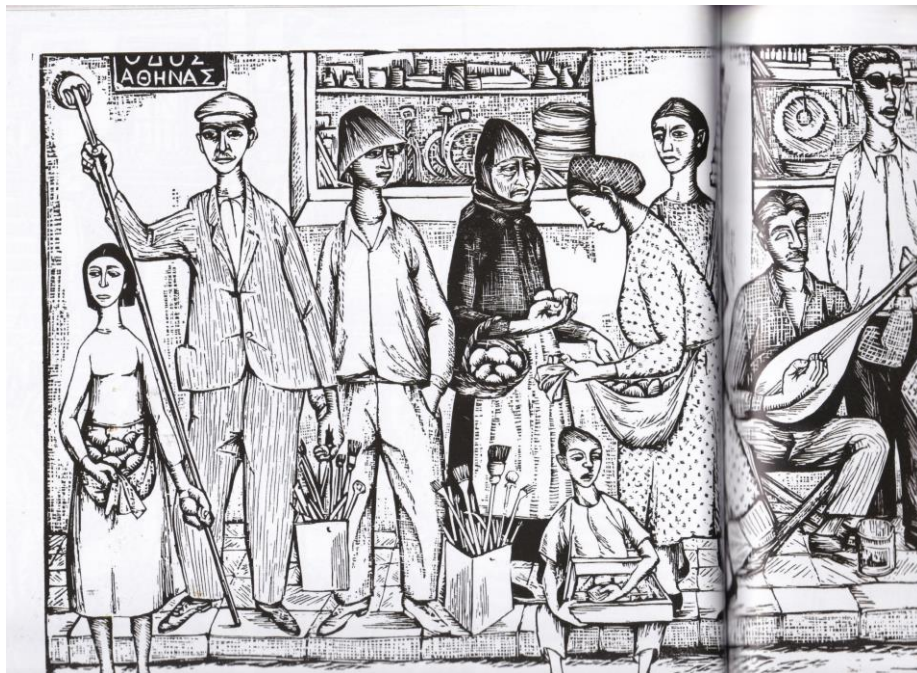

Εικ. Γ. Μπόλης, (σειρά ελληνες εικαστικοί, εφημ, τα Νέα) Βάσω Κατράκη. Διαδήλωση στην Κατοχή, ο πόλεμος μέσα στην πόλη.

Άλλωστε, όπως ιστορικά έχει αποδειχθεί, απέναντι σε ένα εκμεταλλευτικό σύστημα που δομεί σχέσεις εξουσίας ξεπηδούν αντιστάσεις, που προσπαθούν να τις ανατρέψουν. Ο Clausewitz είχε εντοπίσει αυτήν τη διαλεκτική στα πλαίσια ενός πολέμου γράφοντας ότι «όσο δεν έχω νικήσει τον αντίπαλο, μπορώ να φοβάμαι πως θα με νικήσει». Είναι τελικά η πόλη -ιδίως η σημερινή καπιταλιστική πόλη- μια απόλυτη, ίσως μεταμοντέρνα, μορφή πολέμου και οι αστειακές στρατιωτικές επιχειρήσεις μαζί με την πολεοδομία συγχέουν τα όρια, την ένταση και την κλιμάκωση κάθε φορά αυτού του πεδίου μάχης.

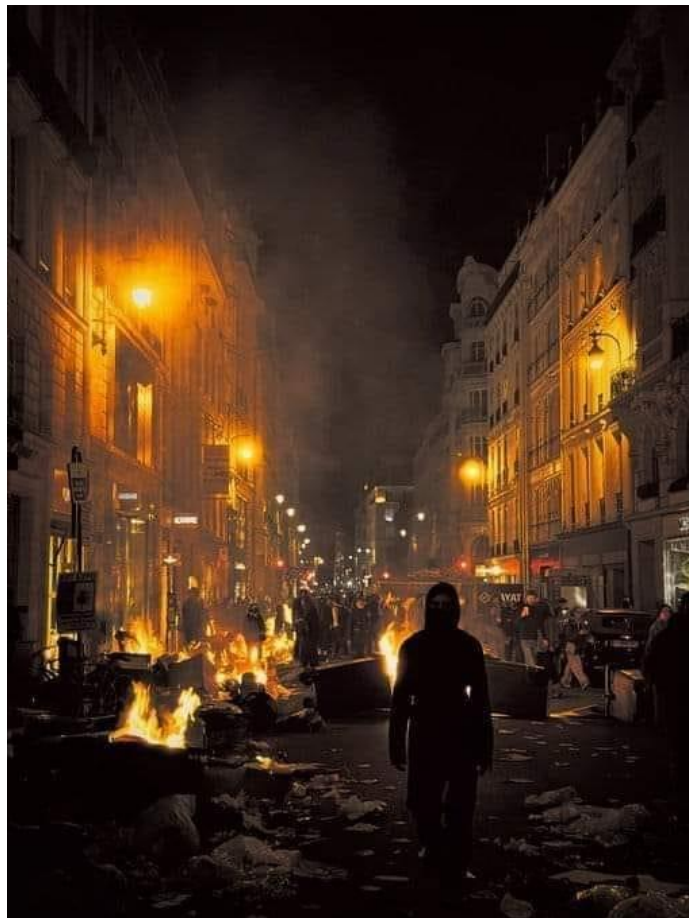
Η εμπειρία του πολέμου επιβεβαιώνεται μέσα από την γεωγραφική ολότητα στο βαθμό που οι πόλεις ενσαρκώνουν όλη αυτήν την ιμπεριαλιστική κτηνωδία, μιας ανταγωνιστικής αλυσίδας οικονομικών συμφερόντων. Ο πόλεμος και η πόλη θα αποτελούν πάντα μια συνθήκη, η οποία θα ορίζει και θα καθορίζει τη μορφή και τη δομή της αστικής πραγματικότητας. Οι πόλεις θα εμπλέκονται πάντα σε ένα διαρκή πόλεμο, ορατό ή αόρατο, μικρής ή μεγάλης έντασης, όπου τα όρια του σύγχρονου «Σιδηρού Παραπετάσματος» θα υψώνονται άνισα στα διάφορα μήκη και πλάτη του χώρου.

Είναι τελικά οι πόλεις, η προβολή των ιμπεριαλιστικών σχεδιασμών και συσχετισμών, ενώ ο πόλεμος σαν γεγονός επανανοηματοδοτεί και ανασηματοδοτεί με ποικίλους τρόπους τον χώρο αυτόν καθ' εαυτόν. Η καταστροφή των αναπαραστάσεων διαπλάθει τις σύγχρονες οπτικές της σημερινής πραγματικότητας ενώ η πάλη που συντελείται εντός και εκτός του αστικού χώρου αποτελεί το σημαίνον του τωρινού και μελλοντικού περιβάλλοντος.

Εικ. Β. Κατράκη. Οδός Αθηνάς, η επιβίωση του λαού με δουλειές όπου βρει.

Προπολεμικά και μεταπολεμικά τοπία διακατέχονται από την αρχή της καταστροφής την ίδια στιγμή που ο διαρκής καταναλωτισμός αποτελεί το *modus vivendi* της ιστορικής συνέχειάς τους. Οι εικόνες του διαρκούς πολέμου δεν είναι τοπία δυνητικής πραγματικότητας αλλά μια επαλήθευση της ερειπωμένης δομής της συγκεκριμένης κοινωνίας.

Εικ. Παρίσι σήμερα. 152 χρόνια μετά την πρώτη προλεταριακή έφοδο στον ουρανό.

A3. Η πόλη στο επίκεντρο της γεωπολιτικής και η γεωπολιτική ως επιστήμη για την πόλη.

Η έναρξη και η έκβαση του πολέμου κατά τον Clausewitz δεν εξαρτάται από μια μοναδική απόφαση ή από πολλές ταυτόχρονες αποφάσεις,¹¹ αλλά είναι μια διαδικασία που προκύπτει ύστερα από την επεξεργασία των συγκεκριμένων χωροχρονικών στιγμών, με τις συγκεκριμένες δυνατότητες μιας επιτυχημένης έκβασης ή μη και με ένα συγκεκριμένο σκοπό και λόγο. Η αιτία και η αφορμή επομένως ενός πολέμου, εξαρτάται από ένα σύνολο συνθηκών που συγκαταλέγονται και στη γεωπολιτική.

Η γεωπολιτική ως εργαλείο της στρατηγικής, με κεντρικό σημείο την οικονομική και γεωγραφική επικράτεια και εν τέλει κυριαρχία, καθορίζει και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά μιας ολοκληρωτικής σύρραξης, όπως ο πόλεμος, είτε αυτός είναι ορατός, είτε άορατος. Και όσο η γεωπολιτική αποτελεί μια μέθοδο μελέτης της εξωτερικής πολιτικής ώστε να γίνει κατανοητή, να εξηγηθεί και τελικά να μπορεί να προβλεφθεί η συμπεριφορά των διεθνών πολιτικών δρώντων, μέσα από γεωγραφικές μεταβλητές (κλίμα/περιβάλλον, πολιτισμός, τοπογραφία, φυσικοί πόροι κ.α), τόσο θα επηρεάζει και θα διαμορφώνει τις πολεμικές συνθήκες και τις πολεμικές συρράξεις.

Ξεκινώντας από έναν γενικό ορισμό της γεωπολιτικής κατά την οποία η πολιτική αφορά πολιτικές διεργασίες κρατών στον χώρο (κατακτήσεις, απώλειες εδαφών, σχέδια άμυνας, συμμαχίες κ.α) και καταλήγοντας στο ειδικό, δηλαδή τη μορφή και τη δομή της πόλης, μπορούμε να βγάλουμε χρήσιμα συμπεράσματα σε σχέση με αυτό που ονομάζουμε «γεωπολιτική της πόλης». Πιο συγκεκριμένα, η γεωπολιτική της πόλης, μπορεί να είναι η στρατηγική θέση μιας πόλης στον ευρύτερο χώρο, μπορεί να είναι οι πόροι μιας πόλης, μπορεί να είναι οι υποδομές της κ.α. Με αυτήν την έννοια, η γεωπολιτική της πόλης αντικατοπτρίζει επί της ουσίας την ίδια την πολιτική μορφή και δομή μιας πόλης, την κυρίαρχη δηλαδή αστική πολιτική που ακολουθείται και που αποτυπώνονται στους επιμέρους πολιτικούς στόχους, στις στρατηγικές επενδύσεις και στα αναπτυξιακά προγράμματα.

Σύμφωνα με τον Θ. Μαλούτα, «τα στοιχεία που αναφέρονται σε γεωργικά προϊόντα, στον πλούτο του υπεδάφους, σε ανθρώπινους πληθυσμούς και στην υπόλοιπη πανίδα έχουν ξεχωριστό κοινωνικό ενδιαφέρον σε μια εποχή που εξαπλώνεται η αποικιοκρατία και οι πληροφορίες της Γεωγραφίας μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για τις αποφάσεις αξιοποίησης/εκμετάλλευσης των διαφόρων περιοχών».

Είναι σαφές άρα, ότι οι ιδιαίτερες γεωγραφικές συνιστώσες του κάθε χώρου και του κάθε τόπου, σε συνδυασμό με τα επιμέρους χαρακτηριστικά της μορφής οργάνωσης της παραγωγής, των υποδομών, του δομημένου περιβάλλοντος, της κοινωνικής αναπαραγωγής και γενικότερα το σύνολο των κοινωνικοπολιτικών διεργασιών ορίζουν και τα γεωπολιτικά προτερήματα ή μειονεκτήματα του. Γιατί η μελέτη των επιδράσεων της γεωγραφίας (ανθρώπινης και φυσικής) στις διεθνείς σχέσεις και στη διεθνή πολιτική, είναι αυτή που φαίνεται να (ανα)διαμορφώνει και να (επανα)συνθέτει την αστική χωρική πραγματικότητα.

¹¹ Κ. V. Clausewitz, *Περί πολέμου*, εκδ, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1999.

Και παρόλο που η μελέτη της πόλης μέσα από τη μελέτη (και) της γεωπολιτικής διαδραματίζει πολύ σημαντικό ρόλο, ειδικά στις μέρες μας, φαίνεται να μην επηρεάζει ή να μην απασχολεί τις σύγχρονες (ριζοσπαστικές) ερμηνείες για την πόλη και τον χώρο.

Δε νοείται χώρος και άρα πόλη, δίχως πολιτική. Άρα δε μπορεί να νοείται και χώρος και πόλη δίχως γεωπολιτική. Για να ερμηνεύσουμε επομένως διεξοδικότερα και με πιο ολοκληρωμένο τρόπο τι ακριβώς εννοούμε με το όρο «γεωπολιτική της πόλης» πρέπει να εστιάσουμε στη διαλεκτική σύνδεση ανάμεσα στις γενικές τάσεις της καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης σε παγκόσμια κλίμακα (τη «μακρό-κλίμακα» ανάλυσης) και στις ιστορικές και γεωγραφικές ιδιαιτερότητες (τη «μικρό-κλίμακα» ανάλυσης), μέσα από τις οποίες ένας τόπος (και άρα μια πόλη) εντάσσεται στις παγκόσμιες τάσεις/ροές.¹²

Χρήσιμες έννοιες, για αυτήν την ανάλυση, πέραν από τους διάφορους ορισμούς της γεωπολιτικής είναι και οι έννοιες που περιγράφουν την άνιση γεωγραφική ανάπτυξη. Αλλά ακόμα πιο χρήσιμο, είναι τελικά η ίδια η διαμόρφωση και η εξέλιξη των πόλεων, είτε πρόκειται για τις προ καπιταλιστικές πόλεις, είτε για τις σημερινές καπιταλιστικές πόλεις, τις ονομαζόμενες «megacities». Από την ερμηνεία και την ανάλυση δηλαδή της στρατηγικής θέσης της Κωνσταντινούπολης στο Μεσαίωνα, ως τη Βιέννη σαν σταυροδρόμι Ανατολής και Δύσης αλλά και Βορρά - Νότου, μέχρι τις σημερινές πόλεις του άκρατου ανταγωνισμού, του καπιταλιστικού φαντασιακού και της ταυτόχρονης καπιταλιστικής υποτέλειας (π.χ Ντόχα, Άμπου Ντάμπι κ.α.) είναι δυνατόν να διερευνηθεί η πόλη διερευνάται και ερμηνεύεται βάσει των γεωπολιτικών συμφερόντων.

Και αυτό γιατί ο (γεωγραφικός) χώρος στην γενική ολότητά του και η πόλη στην ειδική, αποτελούν, μεταξύ άλλων, βασικές διαστάσεις της καπιταλιστικής εξέλιξης. Μέσα από τη μελέτη της γεωγραφίας ως χωρικό παράδειγμα και της ιστορία ως χρονικό, κατανοούνται οι εκάστοτε συνθήκες και συνιστώσες της οικονομικής, της πολιτικής, της κοινωνικής και της πολεοδομικής/αρχιτεκτονικής οργάνωσης και οι εκάστοτε συγκεκριμένες μορφές που πήραν γενικές διαδικασίες και φαινόμενα.

Η ίδια η φυσιογνωμία της πόλης, ως αποτέλεσμα των χώρο -οικονομικών, χώρο – κοινωνικών και χώρο -πολιτικών αλλαγών μπορεί κατά μία έννοια, να αναδείξει την γεωπολιτική σημασία της στην ευρύτερη πολιτική και οικονομική στρατηγική της. Η γεωπολιτική εξάλλου, υπονοεί την ύπαρξη διεθνών ανταγωνισμών που σχετίζονται τόσο με την οικονομία όσο και με τον χώρο και υποστηρίζει τη στρατηγική σχεδίαση σε διάφορους τομείς, όπως τη γεωστρατηγική, τη γεωοικονομία κ.α. Έτσι λοιπόν, ο ευρύτερος χωρικός και αστικός σχεδιασμός κάθε φορά φαίνεται να εντάσσεται ή έστω να προσλαμβάνεται ως σχέδιο ενός ευρύτερου πολιτικό - οικονομικού σχεδιασμού (και) με γεωπολιτική σημασία.

Για το λόγο αυτό τα τεράστια γεωστρατηγικά και οικονομικά συμφέροντα που ανέκαθεν διακυβεύονταν, δεν μπορούν να μην επηρεάζουν και την ίδια τη μορφή και τη δομή της πόλης. Πρώτα και κύρια ως τον χώρο υλικής αποτύπωσης όλων αυτών των στρατηγικών και τακτικών γεωπολιτικών σχεδίων και επεμβάσεων αλλά και ως πηγές άντλησης γεωπολιτικών συμφερόντων. Η γεωπολιτική σύγκρουση, έμμεση ή άμεση κατά την οποία αναδύονται οι πολλαπλές αντίπαλες διαφορετικότητες των κυρίαρχων μονοπωλίων

¹² Ντινα Βαΐου, Κωστής Χατζημιχάλης, Τοπικές αγορές εργασίας και άνιση περιφερειακή ανάπτυξη στην Βόρεια Ελλάδα.

εδαφικοποιείται και άρα προβάλλεται εντός της ζωντανής ρέουσας αστικής πραγματικότητας καθώς οι ιμπεριαλιστικοί διαχωρισμοί του χώρου κυριαρχίας τους αντικατοπτρίζονται πρώτα και κύρια στον ευρύτερο εθνικό χωρικό σχεδιασμό και δευτερευόντως στην πόλη.

Η εδαφική κυριαρχία ή η κυριαρχία του εδάφους αποτυπώνει αυτές ακριβώς τις συγκρουσιακές ιδιαιτεροκρατίες, όπως τις ονομάζει και ο Wallerstein, την ίδια στιγμή που στον ευρύτερο εθνικό χώρο καθρεφτίζονται όλες αυτές οι κυρίαρχες αντιθέσεις, οι οποίες τελικά ενσαρκώνονται στην ίδια την αστική πραγματικότητα. Είναι άλλωστε σαφές, ότι ο ίδιος ο αστικός χώρος δεν αποτελεί απλά έκφραση της κοινωνίας στον χώρο, αλλά αποτελεί και ο ίδιος μέρος των οικονομικών διεργασιών, αποτελεί με απλά λόγια οικονομικό μέγεθος που ορίζει και καθορίζει και αυτός με τη σειρά του γεωπολιτικά συμφέροντα. Ως εκ τούτου η πόλη, ως γεωπολιτικός πόλος έλξης υπερσυσσώρευσης οικονομικής και στρατιωτικής δύναμης, παράγει και στη συνέχεια ενεργοποιεί την αναπαραγωγή συγκεκριμένων προτύπων και μορφών ανάπτυξης προς ενίσχυση της γεωπολιτικής της σημασίας.

Δηλαδή, η πόλη ως οικονομικό μέγεθος από τη μία και από την άλλη ως πεδίο στρατιωτικών επιχειρήσεων συγκροτεί τους απαραίτητους μηχανισμούς, που με τον έναν ή τον άλλον τρόπο καθορίζουν και εξασφαλίζουν τη θέση της στην γεωπολιτική σκακιέρα. Σύμφωνα με τον Νιλ Μπρένερ, η σημασία της πόλης στην γεωπολιτική σκηνή/πυραμίδα αντικατοπτρίζεται από τις γεωγραφίες της χωρικής δομής του κράτους (π.χ ο τρόπος άσκησης της καθημερινής εξουσίας με αποκέντρωση/συγκέντρωση), των χωρικών σχεδιασμών του κράτους (π.χ χωροταξικά, πολεοδομικά σχέδια, στρατιωτική χωρική πολιτική κ.α) και από τα επιμέρους χωρικά σχέδια (π.χ μεγάλα δημόσια έργα, χάραξη νέων διοικητικών ορίων κ.α)¹³.

Σε έναν δηλαδή πιο διευρυμένο ορισμό της σημασίας και της έννοιας της γεωπολιτικής στον γεωγραφικό χώρο, οι πόλεις φαίνεται να αποτελούν εν δυνάμει πεδία γεωπολιτικού ενδιαφέροντος ακριβώς γιατί συμπυκνώνουν και αποτυπώνουν ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά που απαιτούνται για την ικανοποίηση των γεωπολιτικών, γεωστρατηγικών και γεωοικονομικών δυναμικών. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο η ερμηνεία της άνισης γεωγραφικής ανάπτυξης έχει τη δική της σημασία, καθώς η διαφορετική δυναμική και ο διαφορετικός τρόπος οργάνωσης του χώρου σηματοδοτεί και το διαφορετικό τρόπο εκμετάλλευσής του και άρα ενσωμάτωσής του στους γεωπολιτικούς σχεδιασμούς.

Έτσι, οι άνισες μορφές γεωγραφικής ανάπτυξης, ως αποτέλεσμα της παραγωγής και εξαγωγής κεφαλαίου δημιουργούν και τις αντίστοιχες χωρικές μορφές, που απαιτούνται για την κίνησή του. Οι διαφορετικές υλικές φυσικές, οικονομικές και κοινωνικές διαδικασίες πρέπει επομένως να προσαρμοστούν, να χρησιμοποιηθούν και να αναδιαμορφωθούν σύμφωνα με τους σκοπούς και τους δρόμους της συσσώρευσης κεφαλαίου. Αντίστροφα, η συσσώρευση κεφαλαίου πρέπει να προσαρμοστεί στις υλικές συνθήκες που συναντά, και σε κάποιες περιπτώσεις να μετασηματιστεί από αυτές.¹⁴

¹³ Κ. Χατζημιχάλης, Ζητήματα γεωγραφίας κατάλληλα και για μη γεωγράφους, εκδ., νήσος, Αθήνα, 2016.

¹⁴ D. Harvey, Δρόμοι και τρόποι του κόσμου. Καπιταλισμός, Χώρος, Τόποι, εκδ., angelus novus, Αθήνα, 2017.

Μέσα όμως από τη διαδικασία της άνισης γεωγραφικής ανάπτυξης, τροποποιούνται τα επιμέρους χαρακτηριστικά του χώρου και τελικά συναρθρώνεται και οργανώνεται με βάση συγκεκριμένες πρακτικές ως απόρροια των πολιτικών και οικονομικών συμφερόντων του κεφαλαίου. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η γεωγραφική επέκταση και η αναδιάρθρωση του χώρου, οι αλλαγές στο λειτουργικό ρόλο των μητροπολιτικών περιοχών, η τριτογενοποίηση, η παραγωγική αποκέντρωση περιοχών ή η επανασυγκέντρωση νέων βιομηχανιών υψηλής τεχνολογίας, η εμφάνιση αγροτικών περιοχών με νέες λειτουργίες, ο εξορυστισμός και πολλά ακόμα, αποτελούν σημαντικές προϋποθέσεις που διαμορφώνουν τελικά ολόκληρο το σχεδιασμό του χώρου και του τόπου.¹⁵

Ωστόσο, αυτό δε σημαίνει ότι ο κάθε χώρος, ο κάθε τόπος και η κάθε πόλη, μικρή ή μεγάλη, θα σχεδιάζονται με μια πανομοιότυπη πολεοδομική και αρχιτεκτονική μορφή αλλά αντιθέτως η δυναμική του κάθε χώρου, που είναι αποτέλεσμα πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών διεργασιών, θα επηρεάζει και τελικά θα επιβάλλεται και στο σχεδιασμό. Δεν είναι το ίδιο για παράδειγμα οι βιομηχανικές περιοχές της Αμερικής με αυτές τις Ευρώπης ή ακόμα χειρότερα της Αφρικής. Η γεωπολιτική όμως και των τριών αυτών χωρών επηρεάζει αντίστοιχα και την πρόοδο και την εξέλιξη του χωρικού σχεδιασμού.

Αν επομένως η γεωπολιτική ως μια θεωρία χωρικών αλληλεξαρτήσεων και ιστορικής αιτιότητας αναλύει και συσχετίζει σταθερούς και μεταβλητούς γεωγραφικούς παράγοντες, καταλήγοντας σε συμπεράσματα της κατανομής ισχύος στο διεθνή χώρο, τότε ένα εδαφικό σύστημα, όπως η πόλη, οι χρήσεις εδάφους και γενικότερα η ερμηνεία του δομημένου περιβάλλοντος αποτελούν στοιχεία της γεωπολιτικής της ερμηνείας, της θέσης ισχύος της και τελικά της ανάπτυξής της.

Σύμφωνα με τον Harvey, οι γεωπολιτικές ερμηνείες συλλαμβάνουν αυτήν την άνιση γεωγραφική ανάπτυξη ως απρόβλεπτο αποτέλεσμα πολιτικής και κοινωνικής διαπάλης ανάμεσα σε χωρικά οργανωμένες δυνάμεις που επενεργούν σε μια ποικιλία από κλίμακες.¹⁶ Στη συγκεκριμένη περίπτωση μελέτης, η πόλη, ως μια από τις πολλές κλίμακες στην οποία διαφαίνονται οι οικονομικοί, οι κοινωνικοί και οι στρατιωτικοί συσχετισμοί, αλλά και ως χώρος με συγκεκριμένα κάθε φορά χαρακτηριστικά, αποτυπώνει και φανερώνει όλες αυτές τις (γεω)πολιτικές πτυχές και ερμηνείες λειτουργώντας τελικά ως γεωστρατηγικός και γεωοικονομικός παράγοντας που διαμορφώνει και επηρεάζει τους γεωπολιτικούς συσχετισμούς.

Υπό αυτήν την έννοια, όσο η ιδεολογική δομή, δηλαδή το σύνολο της πόλης, επηρεάζεται από τα ιδεολογικά της στοιχεία τόσο στο χώρο θα αποτυπώνονται και οι αντίστοιχοι ιδεολογικοί συσχετισμοί. Αν επομένως, μελετήσουμε την πόλη σαν έναν οργανισμό, όπως συνήθιζε να αναλύει τις πόλεις ο Δεσποτόπουλος,¹⁷ χωρίς να αγνοήσουμε τη δομή της, δηλαδή το σύνολο των κοινωνικοοικονομικών πολιτικών και φυσικών δυναμικών της, θα συμπεράνουμε ότι η μορφή της πόλης, δεν είναι απλά ένα αποτέλεσμα μιας μηχανικής εργασίας αλλά αντιθέτως παράγει και αναπαράγει συνεχώς τους αντίστοιχους (γεω)πολιτικούς διεθνείς συσχετισμούς δυνάμεων.

¹⁵ Ντινα Βαΐου, Κωστής Χατζημιχάλης, Τοπικές αγορές εργασίας και άνιση περιφερειακή ανάπτυξη στην Βόρεια Ελλάδα.

¹⁶ D. Harvey, Δρόμοι και τρόποι του κόσμου. Καπιταλισμός, Χώρος, Τόποι, εκδ., angelus novus, Αθήνα, 2017.

¹⁷ Ι. Δεσποτόπουλος σημειώσεις από τον Γ. Σαρηγιάννη «Ιδεολογία και Πολεοδομία»

Οργανισμός και μέλη, βρίσκονται σε μια διαρκή σχέση αλληλεξάρτησης ακόμα και σύγκρουσης, η οποία είναι η μόνη που μπορεί να καθορίσει τη συνέχεια και τη σύνθεση της πόλης και γενικότερα του χώρου. Πρόκειται δηλαδή, για ένα συνεχόμενο μηχανισμό αλληλεξάρτησης, σύγκρουσης, μεταλλαγής και μεταβολής της ποιότητας σε ποσότητα,¹⁸ της σύνθεσης τελικά ολόκληρης της φυσιογνωμίας της πόλης.

Στα αστικά τοπία πολλών δυτικών πρωτευουσών αντικατοπτρίζεται αυτή η γεωπολιτική επιρροή μέσα από τα ογκώδη και επιβλητικά οικοδομήματα δημοσίων κτιρίων και μνημείων, διαπιστευτήρια μιας ισχυρής δυτικής παντοδυναμίας αλλά και μέσα από τις υποδομές της, την τεχνολογία της και πολλά ακόμα που αναδεικνύουν το ρόλο τους και τη θέση τους στους διεθνείς γεωπολιτικούς ανταγωνισμούς. Οι οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες που αποτυπώνονται στο εσωτερικό των πόλεων, η ακμή και η παρακμή τους είναι αποτέλεσμα της ίδιας της εξέλιξης και της ιστορίας του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος και των γεωπολιτικών συσχετισμών.

Αυτή η ατέρμονη κίνηση του κεφαλαίου, της οικονομικής και πολιτικής δηλαδή πρακτικής, ξεκινά, συνεχίζεται και εδραιώνεται στον αστικό χώρο, επιβεβαιώνοντας και την αगाστή συνεργασία του σχεδιασμού (αρχιτεκτονικού, πολεοδομικού κλπ), ως κομμάτι μιας επιδιωκόμενης προβολής ισχύος και κατ' επέκταση μιας εναρμόνισης της εξουσίας με την εδαφικότητα. Ως εκ τούτου, η καπιταλιστική παγκόσμια οικονομία χρειάζεται και το χώρο για τη συσσώρευση κεφαλαίου. Για αυτό και ένα πλήθος χωρικών πρακτικών συνεχώς διατίθενται, ανασυντίθενται και μετασχηματίζονται, μέσω διάφορων και ποικίλων στρατηγικών και παραγόντων και σε μια σειρά γεωγραφικών περιοχών και κλιμάκων.

Αν επομένως η γεωπολιτική της πόλης, ως εκδοχή και ενσάρκωση του ανταγωνισμού ανάμεσα σε εδαφικά προσδιορισμένους οργανισμούς για πλούτο, εξουσία, πόρους και ποιότητα ζωής στην παγκόσμια σκηνή, αποτελεί εκείνον τον «πλεονασματικό» τόπο και τρόπο για την εξυπηρέτηση των αναγκών των κεφαλαιοκρατικών δυνάμεων, τότε η γεωπολιτική της πόλης, ως αντανάκλαση της κυρίαρχης ιδεολογίας και των αστικών συμφερόντων μνημονεύει τελικά την ισχύ των εξουσιαστών και την αδυναμία των εξουσιαζόμενων.

Για τον Χαρβου ένα από τα πιο ξεχωριστά πράγματα γύρω από την ιστορική γεωγραφία του καπιταλισμού, είναι ακριβώς η ευελιξία του και η προσαρμοστικότητά του.¹⁹ Σε διαφορετικούς χώρους και σε διαφορετικούς τόπους βλέπουμε διαφορετικά σκηνικά. Υπάρχει μια συνεχής (ανα)παραγωγή χώρου, ικανού να διασφαλίζει τα οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα και άρα ικανού να διασφαλίζει την γεωπολιτική ισχύ. Εξάλλου, οι ορίζουσες της γεωπολιτικής, ταυτισμένες και αναλυμένες υπό τη διαμόρφωση και εξέλιξη της πόλης, και η στενή συνάφεια της με τις σχέσεις εδάφους, εξουσίας και οικονομίας δεν αφορούν έναν γραμμικό μετασχηματισμό αλλά αντιθέτως αποσκοπούν σε μια διαλεκτική και διαρκή εξέλιξη, διαφοροποίηση και αναμόρφωση του υλικού χώρου.

Τελικά ο πόλεμος στις πόλεις και η γεωπολιτική, δεν μπορούν να νοηθούν πέρα και ξέχωρα από μια σειρά σχέσεων εξουσίας που οργανώνονται, ρυθμίζονται και αναπαράγονται από το ίδιο το αστικό σύμπλεγμα και οι οποίες είναι αναγκαστικά ταξικές. Μιας εξουσίας, η

¹⁸ Georges Politzer «Στοιχειώδεις αρχές της φιλοσοφίας».

¹⁹D. Harvey, Χώροι του νεοφιλελευθερισμού. Μια θεωρία της άνισης γεωγραφικής ανάπτυξης.

οποία είναι προϊόν μιας μακράς εξέλιξης της πολιτικής ιστορίας των κοινωνιών, που καταλήγει να συνενώνει την πόλη με την πολιτική δράση. Είναι ίσως μια ατέρμονη σχέση, που δεν αποδυναμώνεται ούτε ενδυναμώνεται, δεν αυξάνεται ούτε μειώνεται. Όσο όμως παγκοσμιοποιείται και οικουμενοποιείται, η σχέση πόλης/πολέμου/γεωπολιτικής, θα αποτελεί πάντα ένα ενδιαφέρον πεδίο προς διερεύνηση.

Μέρος Β: Οι πόλεις των μονοπωλίων. Η χωρική έκφραση των ιμπεριαλιστικών συγκρούσεων.

B1: Ο Πρώτος και ο Δεύτερος Παγκόσμιος πόλεμος ως αιτία και αφορμή για την εξέλιξη της πόλης.

«Μια πόλη λοιπόν, περισσότερο από ένα βιβλίο, μπορείς να την καταλάβεις τελείως και να τη χαρείς μόνο αν την αποκαταστήσεις στο χρονικό της πλαίσιο». ²⁰

Όπως έχει ήδη αναφερθεί και στα προηγούμενα κεφάλαια, ο πόλεμος στην πραγματικότητα φαίνεται να παρακολουθεί στενά την εξέλιξη του αστικού φαινομένου, μέσα από τη διαλεκτική μεταξύ τους σχέση. Η ακμή και η παρακμή μιας πόλης και η ακμή και η παρακμή ενός πολέμου, από την εμφάνιση τουλάχιστον των εκμεταλλευτικών συστημάτων και ύστερα, εξαρτώνται και ορίζονται κατά βάση από την ακμή και την παρακμή του εκάστοτε κοινωνικού συστήματος. Ως εκ τούτου, και αναγνωρίζοντας αυτή τη δυναμική σχέση (αλληλ)-εξάρτησης και (αλληλ)-επίδρασης και έχοντας αναλύσει και σε προηγούμενο κεφάλαιο τη γενικότερη σχέση πόλης / πολέμου, κρίνεται απαραίτητο η ανασκόπηση των ίσως δύο κρισιμότερων πολεμικών αναμετρήσεων της σύγχρονης ιστορίας.

Σύμφωνα με τον Κονδύλη, η πολιτική γίνεται πλανητική στον βαθμό που οι εξελίξεις σε οποιαδήποτε περιοχή του πλανήτη μπορούν να προκαλέσουν την ισχύ και τη δραστηριότητα ενδιαφερόμενων δυνάμεων και στο βαθμό που καμιά εξέλιξη και καμιά περιοχή δε μπορούν να θεωρηθούν εκ των προτέρων και για πάντα ως αδιάφορες για ορισμένες δυνάμεις. ²¹

Προφανώς αυτές οι δυνάμεις δεν είναι γενικές και αόριστες αλλά ως δυνάμεις νοούνται οι αστικές, οι κυρίαρχες «Μεγάλες Δυνάμεις». Αυτές δηλαδή, που είναι σε θέση να ασκήσουν μεγαλύτερη ή μικρότερη παγκόσμια πολιτική. Και όσο η πολιτική έχει και εδαφική και χωρική αναφορά τόσο ο χώρος, ως εν δυνάμει εξουσιαστικός, θα επηρεάζει και θα καθορίζει τους παγκόσμιους συσχετισμούς δυνάμεων, ακόμα και αν αποτελεί ένα δευτερογενή παράγοντα. Η μελέτη των στιγμών «που συγκλόνισαν τον κόσμο», η μελέτη δηλαδή των δύο Παγκόσμιων Πολέμων ως αφετηρία αλλά και ως αφορμή για την ερμηνεία της σημερινής μορφής και εξέλιξης της πόλης αλλά και για τη σχέση της με τους σύγχρονους πολέμους είναι αναγκαία.

Πριν όμως από την ανάλυση των επιμέρους και των ειδικών χαρακτηριστικών που επανακαθόρισαν τη σχέση πόλης και πολέμου, τουλάχιστον από το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα, είναι σημαντικό να επισημανθούν ορισμένες στρατηγικές, και σε επίπεδο σχεδιασμού και σε επίπεδο προστασίας και διαφύλαξης της πόλης, που ακολουθήθηκαν ήδη από το τέλος του 19ου αιώνα.

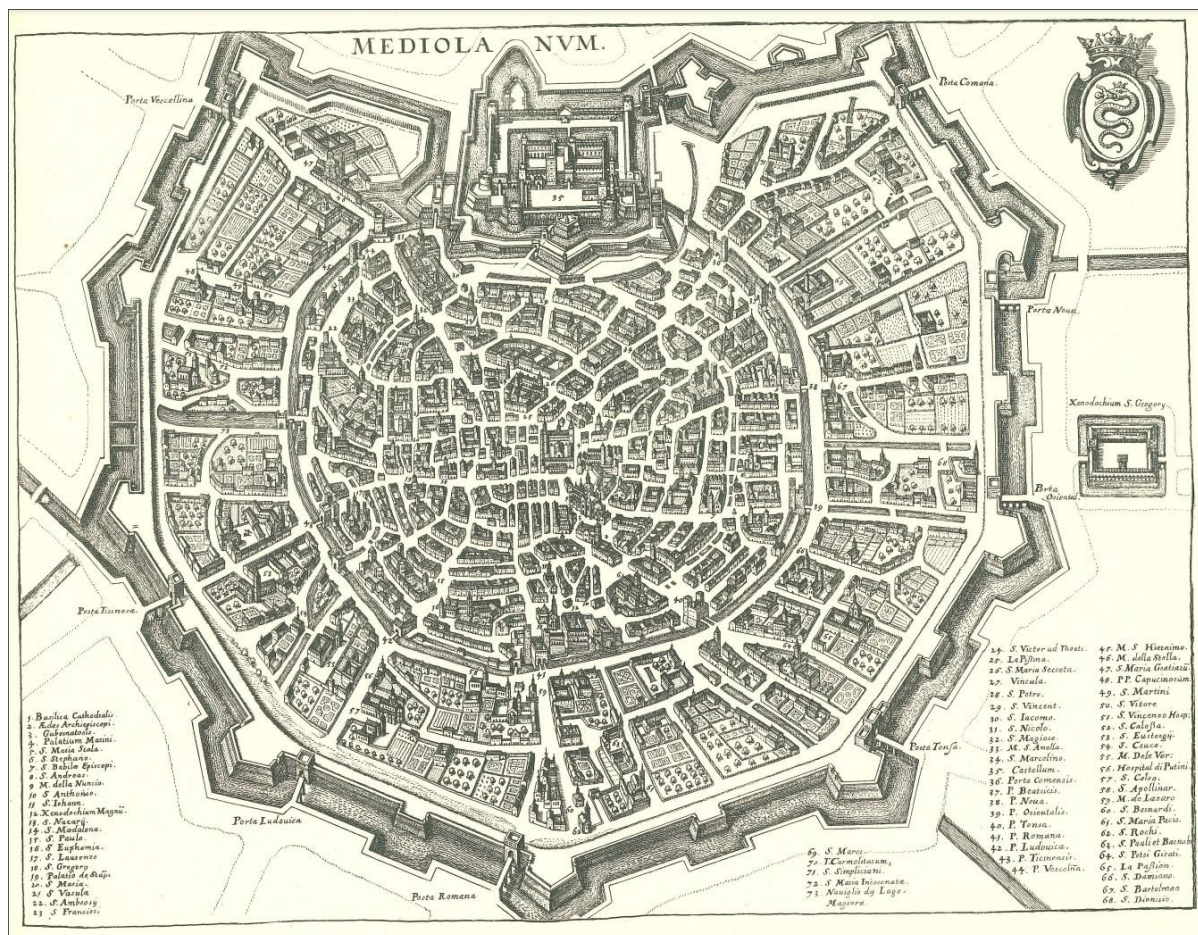
Η κατεδάφιση των τειχών, ως σημείο τομής για την πόλη του 20ου αιώνα, φανερώνει και την πρώτη, αλλαγή του καθεστώτος μεταξύ της σχέσης πόλης / πολέμου. Η κατάργηση των οχυρωμάτων ήταν εκείνη την περίοδο, ο αδιαπραγμάτευτος κανόνας για την αστική ανάπτυξη, κυρίως της αστικής τάξης και των αναγκών του κεφαλαίου (εμπόριο, βιομηχανία κ.λπ.). Οι τάφροι και οι προμαχώνες του μπαρόκ, όπως επίσης και τα μεσαιωνικά τείχη

²⁰ Οκτάβ Μελριέ,

²¹ Π. Κονδύλης, πλανητική πολιτική μετά τον ψυχρό πόλεμο

σταδιακά παρακμάζουν και οι χώροι που απελευθερώνονται χρησιμοποιούνται για το σχεδιασμό της αστικοποίησης.

Σε αυτήν τη διαδικασία της διευθέτησης της γης, της πόλης και των οχυρωμάτων της, χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η Βιέννη όπου ο αυτοκράτορας Φραγκίσκος- Ιωσήφ διατάσσει το 1857 την κατεδάφιση των προμαχώνων και την αστικοποίηση του πρानούς. Μέχρι και τις αρχές του 20ου αιώνα, αρκετές πόλεις ακολούθησαν το παράδειγμα της Βιέννης. Ωστόσο, αν και η περίοδος χαρακτηρίζεται από μια τάση διεύρυνσης των πόλεων, οι στρατιωτικοί σχεδιασμοί θέτουν ορισμένα εμπόδια, ειδικά σε εκείνον τον αιώνα των πολιτικών αναταραχών, καθώς όπως φαίνεται, αλλάζουν οι τρόποι, οι λόγοι και οι μέθοδοι του πολέμου.

Εικ. Σχέδιο πόλης με προμαχώνα.

Η ασφάλεια των πόλεων, κυρίως δε των πρωτευουσών, όπως επίσης και η προσπάθεια να διασφαλιστούν τα πολιτικά σύνορα που γεννήθηκαν με τον σχηματισμό των εθνικών κρατών, θέτουν ζητήματα ασφαλείας. Η ενίσχυση και η ανάπλαση της αστικής άμυνας στη βάση δικτύων εξωτερικών τειχών, με διαφορετικό τρόπο απ' ότι συνηθιζόταν, καθώς και η ανάπτυξη αμυντικών συστημάτων δίνουν νέα έμφαση στον χωρικό και στρατιωτικό σχεδιασμό την ίδια ώρα που η εικόνα της «κεκλεισμένων των θυρών πόλης» αν και εντελώς διαφορετική με τα προηγούμενα χρόνια, πόσο δε μάλλον σήμερα, εξακολουθεί να επενεργεί ως ένα ακόμα «δίκτυ» ασφαλείας και προστασίας.

Όπως αναφέρει και ο Βιρίλιο «τόπος ανάδυσης της πολιτικής, η πόλις είναι και ο τόπος ανάδυσης της στρατηγικής, καθώς γεωπολιτική και γεωστρατηγική συγχέονται στα τείχη,

στους πύργους, στο οδικό δίκτυο». Ξεκινώντας επομένως να μελετήσουμε τη σχέση πόλης/πολέμου πρώτα μέσα από το Πρώτο και στη συνέχεια μέσα από το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο μπορούν να βγουν δύο πολύ σαφή και γρήγορα συμπεράσματα. Το πρώτο, έχει να κάνει με την αφορμή του πολέμου. Το δεύτερο έχει να κάνει με την εξέλιξη της μορφής του.

Εικ. Η γραμμή Μαζινώ. Εκτεινόταν κατά μήκος των γερμανικών συνόρων, αλλά στην περιοχή του Βελγίου ήταν πολύ αδύναμη. Η γραμμή Μαζινώ ήταν γραμμή άμυνας στην ύπαιθρο.

Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος (1914-1918) αποτελεί το πρώτο μείζονος σημασίας σύμπτωμα μιας νέας ιστορικής εποχής. Μιας εποχής που επισφραγίζει το πέρασμα της καπιταλιστικής κοινωνίας στο στάδιο του ιμπεριαλισμού, δηλαδή την εμφάνιση και την κυριαρχία των μονοπωλίων καθώς και την εξαγωγή και διανομή κεφαλαίων. Την περίοδο αυτή παρατηρείται από τη μια μεριά η συγκέντρωση του πλούτου σε μερικές χώρες και την μετατροπή των υπόλοιπων σε εξαρτήματα και από την άλλη, στα πλαίσια του

κοινωνικοϊστορικού σχηματισμού η δημιουργία ζωνών, η δημιουργία δηλαδή των μεγάλων δυνάμεων του ιμπεριαλισμού και των αποικιακών κοινωνιών.

Μελετώντας εκ των υστέρων την εικόνα του πολέμου υπό την οικονομική, κοινωνική και γεωπολιτική οπτική εκτός των άλλων αντιλαμβάνεται κανείς ότι η χωρική παράμετρος είχε και έχει καθοριστική σημασία για τη διεξαγωγή του πολέμου. Ο πρώτος ολοκληρωτικός πόλεμος, αν και εξελισσόταν σε ανοιχτό έδαφος, εγκαινίασε, πέρα από τη νέα παγκόσμια τάξη πραγμάτων, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, και μια νέα στρατηγική στη μέχρι τότε διεξαγωγή των μαχών.

Πιο συγκεκριμένα, στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, έγινε για πρώτη φορά χρήση οπλικών συστημάτων, χρησιμοποιήθηκαν μεγαλύτερα στρατεύματα, εναέρια μέσα, δηλητηριώδη αέρια και δοκιμάστηκαν οι αμυντικές ικανότητες του συρματοπλέγματος. Η κάθε μία από αυτές τις πρακτικές είχε τη δική της χρησιμότητα στον πόλεμο, χωρίς ωστόσο η διεξαγωγή του να «ξεφεύγει» από τον κύριο τόπο της μάχης, δηλαδή τα ανοιχτά εδάφη και τις αχανείς πεδιάδες. Αν και σε αυτήν την παγκόσμια σύρραξη, αρκετές πόλεις επλήγησαν, καταστράφηκαν και έγιναν κέντρα επίθεσης και δη από αέρος, το αστικό περιβάλλον φαίνεται να είχε ένα δευτερεύοντα ρόλο ως αντικείμενο πολιορκίας αλλά και ως πεδίο μάχης, καθώς η έννοια της άμυνας αφορούσε πλέον ολόκληρη την εθνική επικράτεια και όχι τους επιμέρους αστικούς σχηματισμούς, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τη σημασία που αποδιδόταν στις συννοριακές γραμμές των εθνών – κρατών.

Εικ. Οπλικά συστήματα στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Η διαλεκτική εξέλιξη της πόλης συνέβαλε επομένως και στη διαλεκτική εξέλιξη των οπλικών συστημάτων και των μέχρι πρότινος στρατιωτικών εγχειριδίων αλλά και του τρόπου και του χώρου της μάχης. Η οργάνωση και η ανάπτυξη της παραγωγής, των υποδομών καθώς και η αύξηση του αστικού πληθυσμού, και κατά συνέπεια και των πόλεων, και οι νέες ανάγκες αστικών επεκτάσεων που δημιουργήθηκαν, οδήγησαν στο μετασχηματισμό της πολεοδομικής και στρατιωτικής οργάνωσης και δομής της πόλης. Τα πάλοι ποτέ τείχη και γενικότερα η οχυρωματική ιδέα κατά την οποία η πόλη βρισκόταν

«εντός των τειχών», άρχισε να αποτελεί παρελθόν, με τις πόλεις να εξαπλώνονται διαρκώς, να επεκτείνονται και να (ανα)δομούνται.

Σύμφωνα με τον Ashworth, το γεγονός ότι οι πόλεις, μέχρι και τον 19ο αιώνα συνιστούσαν κάποιες μικρές και αριθμητικά περιορισμένες νησίδες σε έναν κόσμο που κατά βάση κατοικούνταν από αγροτικούς πληθυσμούς αποτέλεσε και το βασικό εργαλείο της ανασκόπησης και της ανασυγκρότησης της τακτικής και της στρατηγικής της μάχης. Ωστόσο, με το πέρασμα των χρόνων και με τους όλο και πιο έντονους ρυθμούς ανάπτυξης της πόλης, οι μορφές των μαχών, τα πεδία των μαχών και οι τρόποι των μαχών άλλαξαν.

Η αρχή της αστικοποίησης, η οποία σε πρώτη φάση παρατηρείται με τη ρήξη στη σχέση πόλης – υπαίθρου, την κυριαρχία δηλαδή της πόλης πάνω στην ύπαιθρο και τη σύνδεση των πόλεων με τη νέα αναδυόμενη μορφή της αστικής οικονομίας, αποτέλεσε και εργαλείο για την ίδια την εξέλιξη του πολέμου αλλά και τη σχέση του με την πόλη. Οι παράγωγες επιπτώσεις της αστικοποίησης στον κοινωνικό, οικονομικό, πολεοδομικό και στρατιωτικό τομέα επηρέασαν και το πεδίο και διαμόρφωσαν ανάλογα τόσο το είδος όσο και τον τρόπο του πολέμου.

Με την αστικοποίηση, δηλαδή την ανάπτυξη των μητροπόλεων, άνοιξαν νέα πεδία κερδοφορίας καθορίζοντας και τη χωρική μορφή της πόλης. Με τις πρώτες μεγαλουπόλεις να εμφανίζονται (Παρίσι, Ν. Υόρκη, Σικάγο) και οι οποίες συνδέονταν όλο και περισσότερο με τις επενδύσεις στο δομημένο περιβάλλον, τη βιομηχανική ανάπτυξη, τη μαζική κατανάλωση κλπ., οι πόλεις φαίνεται να εμπλέκονται με νέους όρους στα πεδία των επιχειρήσεων, επαναπροσδιορίζοντας κατά μία έννοια την κλασική σχέση πόλης / πολέμου.

Εξάλλου, η ίδια η φιλοσοφία της τέλεσης του πολέμου καθώς και των ιδιαίτερων εδαφικοτήτων στις οποίες αυτός πραγματώνεται (π.χ πόλη), δημιουργεί έντονα την αίσθηση ότι η χωρική παράμετρος έχει καθοριστική σημασία για τη διεξαγωγή της μάχης. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, της συνεχούς δηλαδή ανάπτυξης της πόλης από τη μία και από την άλλη των κοινωνικών, οικονομικών και τεχνολογικών εξελίξεων, αμφισβητούνται ριζικά οι ως τότε πολεμικές επιχειρήσεις, ο ρόλος τους αλλά και το έδαφος της πραγμάτωσής τους.

Η παρωχημένη πλέον οχυρωμένη πόλη του 19ου αιώνα, η διαλεκτική της εξέλιξη και οι βελτιώσεις και αναβαθμίσεις των εξοπλιστικών, πυροβολικών και μεταφορικών συστημάτων, έκαναν τις αμυντικές ικανότητες των οχυρώσεων να θεωρούνται αμφίβολες. Η εγκατάλειψη των προτύπων οχύρωσης των πόλεων και ο ανασχεδιασμός τους αλλά και η απόρριψη της ιδέας των αμυντικών τειχών γέννησε σταδιακά μια επιχειρησιακή και στρατιωτική αντίληψη κατά την οποία η άμυνα και η επίθεση μπορούσαν και έπρεπε να μεταφερθούν μέσα στον κύριο αστικό ιστό.

Οι νέες ιδιόμορφες χωρικότητες του πολέμου άμεσα επηρεασμένες και εξαρτημένες από τη δομική σημασία του εδάφους (αποστάσεις, μορφολογία, πόροι, κλίμα, κ.λπ.) επιβάλλει τον τρόπο και τον χώρο της δράσης. Η σχέση πόλης / πολέμου κατ' αυτήν την έννοια δεν είναι μια σταθερή αμετάβλητη πάγια σχέση με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και με συγκεκριμένες τακτικές, αλλά αφορά μια μεταβλητή και μετακινούμενη σχέση, που διαμορφώνεται από τόπο σε τόπο και από μέρος σε μέρος.

Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος εισέρχεται έτσι στο περιβάλλον που προσδιορίζουν αυτά τα νέα δεδομένα, μετατρέποντας αρκετές μεγάλες πόλεις σε πεδία σύγκρουσης, παρακάμπτοντας τους κινδύνους και τα αντιπαραγωγικά αποτελέσματα, που παραδοσιακά συνόδευαν τις αστικές μάχες. Μόλις 21 χρόνια μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος επισφράγισε πια τη «καταδυνάστευση και την εκμετάλλευση όλης της Γης»²².

Αν και οι δύο Παγκόσμιοι Πόλεμοι, ήταν ιμπεριαλιστικοί, υπάρχει ωστόσο μια ειδοποιός διαφορά μεταξύ τους, η οποία σε τελική ανάλυση επηρέασε και τη σχέση πόλης / πολέμου. Και αυτή δεν είναι άλλη παρά η νικηφόρα Οκτωβριανή Σοσιαλιστική Επανάσταση καθώς η επίδραση και η επιρροή της συνέβαλε καθοριστικά στην έκβαση της μάχης και στις μετέπειτα εξελίξεις, όχι σχετικά με τη δομή του πολέμου, αλλά με τη συνέχεια και την αλλαγή των μέχρι πρότινος πολιτικών και οικονομικών συσχετισμών δυνάμεων, της γεωπολιτικής σκακιέρας. Η ανάγκη επομένως συνύφανσης των πολιτικών και οικονομικών πρακτικών της εποχής γίνεται κατανοητή σε όλο το βάθος της περιόδου, αν μέσα σε αυτό το έντονο πολιτικοϊδεολογικό και κοινωνικό κλίμα, συνυπολογίσουμε τη σημασία της ύπαρξης ενός αντίπαλου δέους, όπως ήταν η Σοβιετική Ένωση, τόσο χωρικά όσο και πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά.

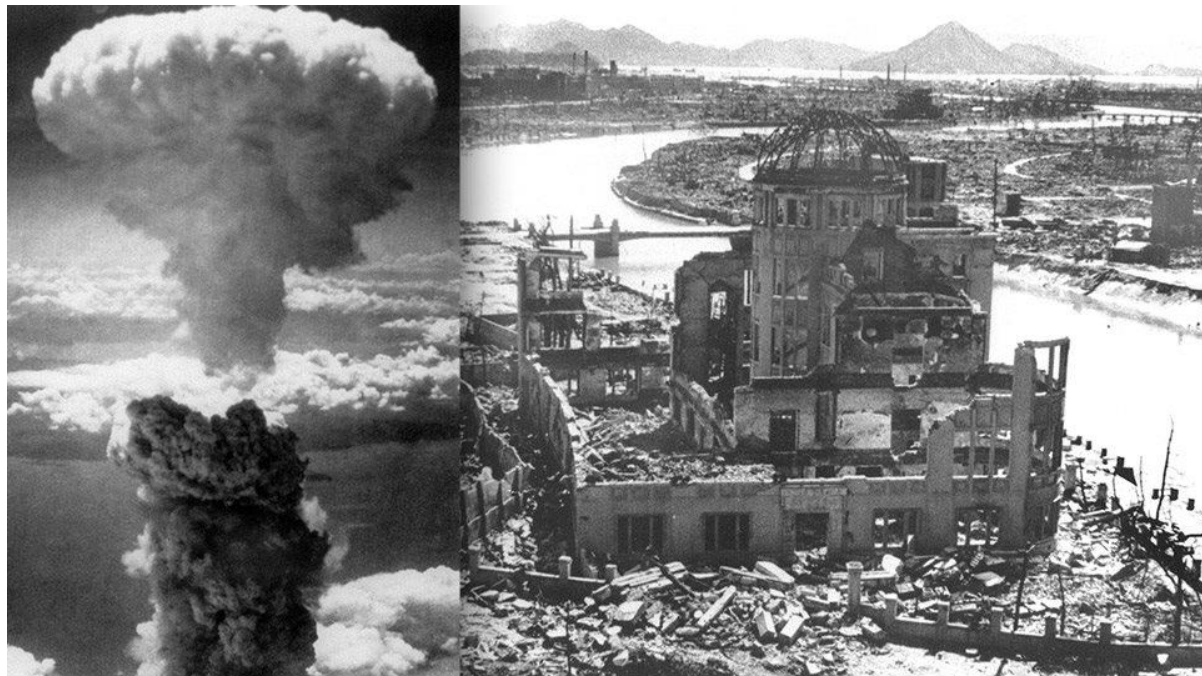

Εικ. Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Η καταστροφή της πόλης.

Όσον αφορά την χωρική αποτύπωση του πολέμου και τον τρόπο διεξαγωγής της μάχης, οι πόλεις φαίνεται να αποτέλεσαν, από το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά το κεντρικό σημείο των μαχών. Οι δυνατότητες που παρείχε η αεροπορία εκείνη την εποχή, πολιόρκησαν και έπληξαν με ανεπανόρθωτο τρόπο τα αστικά τοπία από ψηλά. Σύμφωνα όμως με τον Hirst, η ιδέα του βομβαρδισμού των πόλεων είχε κάνει την εμφάνισή της ήδη από τα μέσα του 19ου αιώνα, αλλά σπάνια χρησιμοποιούνταν το πυροβολικό για βομβαρδισμό της πόλης. Ως απόρροια αυτής της «κατακόρυφης πολιορκίας» διαμορφώθηκε ένα νέο πεδίο πολέμου και μαζικής καταστροφής.

²² Β. Ι. Λένιν, Απαντα στο <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=10057839>

Αποκορύφωμα αυτής της νέας επιχειρησιακής αντίληψης αποτελεί η γνωστή ολοκληρωτική καταστροφή των πόλεων Χιροσίμα και Ναγκασάκι τον Αύγουστο του 1945 από τις ατομικές βόμβες της αμερικάνικης αεροπορίας. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει και ο Φιλιππίδης « η περιβόητη πρακτική των στρατηγικών βομβαρδισμών δεν εξέθεσε απλώς τις πόλεις με τον πιο καταστροφικό τρόπο στη δίνη του πολέμου, αλλά στόχευσε επιπλέον στην εξόντωση των ίδιων τους των πληθυσμών και στη συντριβή του ηθικού τους».²³

Εικ. Χιροσίμα – Ναγκασάκι. Η ρίψη της ατομικής βόμβας που συγκλόνισε τον κόσμο.

Ο βομβαρδισμός από αέρος ως μια ακόμα στρατιωτική και οπλική αναβάθμιση, καθώς και η αστικοποίηση των πόλεων, έθεσε νέους όρους και συνέβαλε στη δημιουργία μιας νέας στρατηγικής αντίληψης για το αστικό περιβάλλον. Η εμπειρία και η ερμηνεία του πολέμου, η εμπειρία και η ερμηνεία του χώρου είναι τελικά και η εμπειρία και η ερμηνεία για τη διαχρονική διαμόρφωση της σχέσης πόλης / πολέμου. Και με αυτή την έννοια μπορούν να γίνουν κατανοητές τόσο οι υλικές υποδομές στο αστικό περιβάλλον, όσο και οι κοινωνικές, οι οικονομικές, οι στρατιωτικές πρακτικές, όπως και οι πολιτικές και γεωπολιτικές εμπειρίες της πόλης.

Το πρώτο μισό του 20ου αιώνα, αποτελεί ουσιαστικό σημείο τομής, στο οποίο μπορεί να συμπυκνωθεί εν ολίγοις όλη η ύστερη πολιτική, τόσο σε επίπεδο χώρου, όσο και σε επίπεδο οικονομικής, κοινωνικής, πολιτιστικής και στρατιωτικής ανάπτυξης. Εξάλλου, η κατανόηση της σχέσης πόλης και πολέμου, πέρα από την επιβεβλημένη μελέτη του τρόπου και του χώρου της διεξαγωγής της μάχης φανερώνει και αποτυπώνει και άλλες πτυχές απαραίτητες για τη μελέτη της σχέσης αυτής, που τελικά την επηρεάζουν και τη διαμορφώνουν διαλεκτικά από το παρελθόν, στο παρόν και στο μέλλον.

Γι' αυτό και πέρα από αυτήν την καθ'εαυτή τακτική και στρατηγική της μάχης, σημαντικό στοιχείο στη σχέση πόλης / πολέμου, ειδικά μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο είναι και η οικονομικοποίηση της στρατιωτικής δυναμικής, με τη μετάβαση από τον πολιτικό στο

²³ Χρ. Φιλιππίδης, Μικροί Πόλεμοι σε Μεγάλες Πόλεις,

στρατιωτικό τομέα της οικονομίας που συντελείται όλο και πιο έντονα. Η ανάγκη συνεχούς ανάπτυξης της στρατιωτικής τεχνολογίας, ως ξεχωριστού και προνομιούχου τομέα της οικονομίας, επέβαλε νέους όρους και νέα εργαλεία κατανόησης και εξιστόρησης της σχέσης πόλης / πολέμου.

Η μέριμνα για τη διασφάλιση των παραδοσιακών μέσων ισχύος, τόσο σε σχέση με την προστασία της πόλης, όσο και σε σχέση με τους στρατιωτικούς εξοπλισμούς, αναμιγνύεται και εξαρτάται όλο και περισσότερο από τη μέριμνα των στρατιωτικών λειτουργιών και των απαιτήσεων. Η στρατιωτική επιστήμη, ως επιστήμη που ασχολείται με την εφαρμογή της αμυντικής πολιτικής, υπήρξε εκείνη την περίοδο ένας από τους λόγους που καθόρισαν και διασφάλισαν ολόκληρο το σχεδιασμό των πόλεων. Και που μέχρι σήμερα εξακολουθούν να επηρεάζουν και να παρεμβαίνουν στο σχεδιασμό τους.

Αν κάτι επομένως έγινε σαφές, μετά και το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, είναι η όλο και πιο έντονη συμμετοχή της πόλης στον πόλεμο. Με την έννοια ότι η πόλη και η οχύρωσή της δε συνιστά απλά και μόνο μια αμυντική θωράκιση απέναντι στους εξωτερικούς κινδύνους αλλά και απέναντι στους εσωτερικούς. Η έννοια του «ανορθόδοξου» εσωτερικού εχθρού, του ταξικού εχθρού επί της ουσίας, εισάγεται σταδιακά στο πεδίο των κυρίαρχων στρατιωτικών αντιλήψεων, οι οποίες ανανοηματοδοτούν, τόσο γεωγραφικά όσο και πολιτικό – στρατιωτικό – διοικητικά τις έννοιες του «εντός» και του «εκτός», καθιερώνοντας σαφείς διαχωρισμούς εντός της πόλης. Καθιερώνοντας με άλλα λόγια, την ταξική δομή της πόλης.

Εικ. Αθήνα 1940. Μάχη μέσα στην πόλη.

Η εγκατάλειψη της ιδέας των αμυντικών τειχών, σε συνδυασμό με την ανεξέλεγκτη επέκταση των πόλεων, τη δημογραφική εξάπλωση, το ξέσπασμα των αντιαποικιακών αγώνων και την εμφάνιση ενός μαχητικού βιομηχανικού προλεταριάτου κατέστη κρίσιμη παράμετρος για την αντίληψη περί σχεδιασμού της πόλης αλλά και για την γενικότερη αντίληψη του αστικού σχεδιασμού κατά τον οποίο ο εχθρός βρίσκεται μέσα και έξω από την πόλη.

Η ιδιαιτερότητα αυτού του φαινομένου, που είναι αποτέλεσμα της ταξικής δομής της πόλης, ανάγκασε και αναγκάζει ακόμα τα στρατιωτικά εγχειρίδια αφενός να βασίζονται τόσο στη δομή και στη λειτουργία της πόλης και αφετέρου να καταστρέφουν και να ανοικοδομούν πόλεις σύμφωνα με τα αστικά κεφαλαιοκρατικά συμφέροντα. Έπειτα από την εξέγερση στο Αλγέρι και την οριστική ή καλύτερα καθοριστική σημασία των οδοφραγμάτων στην πρώτη έφοδο για τη σοσιαλιστική επανάσταση στο Παρίσι, τα έργα στην πόλη αποσκοπούν, εκτός των άλλων, και στο να την ασφαλίσουν σε περίπτωση εμφύλιου, ή σε περίπτωση ταξικού πολέμου.

CHATEAUDUN. — Défense d'une barricade en avant de la grande place.

Εικ. Η Κομμούνα των Παρισινών.

Τελικά, η αλληλεπίδραση και η αλληλεξάρτηση της κρατικής με την πολιτική εξουσία, η πρώτη ως δημιουργήμα της ταξικής κοινωνίας και η δεύτερη ως φορέας των συμφερόντων της κυρίαρχης τάξης, ελέγχουν, καθορίζουν, διαμορφώνουν και στήνουν, τη μορφή, τη δομή και τη λειτουργία των πόλεων, από τα σημεία των διοικητικών και στρατιωτικών κέντρων μέχρι τους τόπους κατοικίας των διαφορετικών κοινωνικών και ταξικών ομάδων. Οι στρατηγικοί σχεδιασμοί της πόλης με σκοπό την επίβλεψη, την περιφρούρηση, την καταστολή και την επιτήρηση, από τότε μέχρι και σήμερα λειτουργούν ως μέσο για τις εφεξής σχεδιαστικές και πρακτικές λύσεις της πόλης.

Ο «Πόλεμος των δρόμων και των Σπιτιών» του Bugeaud, γραμμένο το 1849 ύστερα από τη αιματηρή καταστολή της αλγερινής εξέγερσης, υποδεικνύει ακριβώς αυτό. Ότι δηλαδή, η πόλη έπαψε να νοείται όπως ήταν μέχρι τότε. Η πόλη πια αποτελεί ένα καπιταλιστικό κέντρο όπου η ταξική δομή της παράγει και θα συνεχίσει να παράγει τις ταξικές και κοινωνικές συγκρούσεις. Ακριβώς αυτή η ταξική δομή ως μια ακόμα πτυχή της σχέσης πόλης / πολέμου επιβεβαιώνει, πως αυτό που ονομάζουμε δομή της πόλης δεν είναι τίποτα άλλο παρά ένα σύνολο δραστηριοτήτων στον χώρο, που αντικατοπτρίζει τις δύο θεμελιώδεις βασικές αρχές: την αρχή της πάλης των τάξεων και την αρχή της ανισοκατανομής του κοινωνικού συστήματος.

Εικ. Η κατάσταση στο Βερολίνο στη Δημοκρατία της Βαϊμάρης.

Η πόλη ως παράγωγο του κράτους και της εξουσίας αποτελεί επί της ουσίας πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό και στρατιωτικό παράγοντα όπου διαμορφώνονται, συγκροτούνται και ωριμάζουν οι υλικές συνθήκες και οι όροι σύμφωνα με τους οποίους θα καθοριστούν οι διαδικασίες της κοινωνικής σύγκρουσης, ή και γενικότερα μιας εξωτερικής ιμπεριαλιστικής σύγκρουσης.

B2. Η νέα εποχή. Από την καπιταλιστική αναδιάρθρωση στην ιμπεριαλιστική αλυσίδα «εντός και εκτός των τειχών».

Η «μεταπολεμική» εποχή (1945-1991), ως εποχή ανασυγκρότησης από τη μία και χωρικής διευθέτησης από την άλλη, ως γεγονός που οδήγησε σε νέες συνθήκες και νέα δεδομένα, καθόρισε σημαντικά το αστικό τοπίο και τη μορφή και τον τρόπο του πολέμου. Στο σύνολό του, η περιγραφή και ο τρόπος επεξεργασίας των γεγονότων εκείνης της περιόδου, τόσο από την πλευρά της συνεχούς ανοικοδόμησης όσο και από τις γεωπολιτικές και τις κοινωνικοοικονομικές ανακατατάξεις, οφείλουν να αναδεικνύονται σε εργαλεία ικανά για την αναπαράσταση και την εκ νέου νοηματοδότηση της σχέσης πόλης / πολέμου.

Η εφαρμογή εξάλλου την πολιτικής, και δη εκείνης της περιόδου, είναι απόλυτα συνυφασμένη με το φαινόμενο του πολέμου. Και αυτό γιατί ο πόλεμος τελικά φάνηκε να διαμόρφωσε τη σύγχρονη φυσιογνωμία του παγκόσμιου γεωπολιτικού χάρτη. Τα δύο αντίπαλα στρατόπεδα, το Δυτικό Αστικό από τη μία και αυτό της Ένωσης Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών από την άλλη, επαναχάραξαν πρώτα και κύρια τον χώρο και στη συνέχεια τις πολιτικές, κοινωνικές, οικονομικές, στρατιωτικές, πολεοδομικές και πολιτιστικές πρακτικές.

Η περίοδος που ακολουθεί μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο είναι μια περίοδος ανοικοδόμησης και παράλληλης ανασυγκρότησης του παραγωγικού δυναμικού και του χωρικού σχεδιασμού. Η ανάπτυξη των χωρών του υπαρκτού σοσιαλισμού στην Ανατολική Ευρώπη αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα για την ανάπτυξη της Δύσης, η οποία προσπαθούσε, μέσα στα πλαίσια της συνέχισης και ανάπτυξης του καπιταλισμού, να αντιπαρατεθεί με υλικούς και ιδεολογικούς όρους στο κομμουνιστικό όραμα της ΕΣΣΔ.

Οι χώρες του αναπτυσσόμενου καπιταλισμού, διδαγμένες από τις συνέπειες του Μεσοπολέμου, τόσο στην οικονομία όσο και στην πολιτική, βασίστηκαν ως κύρια πολιτική στρατηγική στη «μείωση» του φιλελευθερισμού της αγοράς και στην ενίσχυση του Κράτους Πρόνοιας (με διαφορετικές εκδοχές στις διάφορες χώρες) ως αντίπαλο δέος στο σοσιαλιστικό στρατόπεδο.

Από την άλλη, από τα πρώτα κιόλας χρόνια του σοβιετικού κομμουνισμού, τα σχέδια της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης συνδέθηκαν αυτομάτως με τον κεντρικό οικονομικό προγραμματισμό και τη χωροταξική οργάνωση του εθνικού τρόπου, κατά τρόπο που αντιπαρατίθετο στη μέχρι πρότινος σχεδιαστική και οικονομική πολιτική της αστικοποίησης. Η συζήτηση στην ΕΣΣΔ, όσον αφορά την οικονομική γεωγραφία, περιορίστηκε σε ερωτήματα που αφορούν τη βέλτιστη χωρική κατανομή των παραγωγικών μονάδων και νέων οικισμών με στόχο την ελαχιστοποίηση του κόστους μεταφορών και μετακίνησης από τις κατοικίες προς τους τόπους δουλειάς.²⁴

Χωρίς να αμφισβητείται η προτεραιότητα και η σπουδαιότητα της πόλης, ως πολιτικού, κοινωνικού και πολιτιστικού κέντρου, όπως άλλωστε τη χαρακτηρίζουν και οι Marx και Engels, οι χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού, επικεντρώθηκαν και προώθησαν κυρίως σχέδια ανάπτυξης τα οποία εξισορροπούσαν τις διαχωριστικές λογικές μεταξύ της σχέσης πόλης και υπαίθρου κατά τέτοιον τρόπο ώστε η περιφερειακή ανάπτυξη να μην αποτελεί

²⁴ Ντ. Βαίου, Κ. Χατζημιχάλης, Ο χώρος στην αριστερή σκέψη.

τροχοπέδη για το σχεδιασμό, αλλά αντιθέτως να εγκολπώνεται παραγωγικά και πάντα οργανικά με το σύνολο των αναγκών της κοινωνίας και μακριά από τη λογική της ατομικής ιδιοκτησίας της γης.

Αυτές οι δύο χωρικές πρακτικές, άρα και πολιτικές επιλογές, δηλαδή της μεγέθυνσης των πόλεων από τη μία μέσω της αστικοποίησης, στην καπιταλιστική πόλη, και της ίσης ανάπτυξης του κέντρου και της περιφέρειας από την άλλη, στη σοσιαλιστική πόλη, αυτομάτως θέτουν και νέους όρους στη σχέση πόλης και πολέμου, αλλά και σε ό,τι αφορά τη σχέση εσωτερικού και εξωτερικού εχθρού. Η μελέτη επομένως των τοπίων των αστικών και μη (μετα)σηματισμών υποδεικνύει αφενός την πολιτική κατεύθυνση και στρατηγική του ενός πόλου σε αντίθεση με τον άλλον και αφετέρου, ως παράγωγο των αντίστοιχων πολιτικών, την εργαλειοποίηση και την στρατιωτικοποίηση του χώρου.

Επί της ουσίας δηλαδή, η αφετηρία και η μελέτη ανάπτυξης των δύο αντίπαλων στρατοπέδων και το πώς οι πολιτικές τους επιλογές εκδηλώνονται με χωρικούς όρους, δε θα μπορούσε να μην συμπεριλαμβάνει και το πώς αυτές οι πολιτικές διαφοροποιήσεις μεταφέρονται, διατυπώνονται και ερμηνεύονται στην πόλη και κατ' επέκταση, στο πώς αυτές οι διατυπώσεις και ερμηνείες καθίστανται αντικείμενο στρατιωτικής ανάλυσης.

Στο βαθμό επομένως που ο γεωγραφικός χώρος δε γνωρίζει ομοιόμορφη αστικοποίηση και κυρίως το γεγονός ότι το χρονολογικό εύρος της αστικοποίησης δεν είναι παντού το ίδιο, παραπέμπει σε μια διαφορετική προσέγγιση της μέχρι πρότινος ανάλυσης του σχεδιασμού, της γεωπολιτικής, της οικονομικής πολιτικής και γενικά της σχέσης εξάπλωσης και εξάρτησης. Η διαφορετική χωρική φυσιογνωμία, με τη Δύση να ακολουθεί μια τυποποιημένη και συμμετρική εξάπλωση των πόλεων της με σκοπό τη μετατροπή τους σε εμπορικά, οικονομικά και καταναλωτικά κέντρα και με την Ανατολή να ακολουθεί ένα γραμμικό μοντέλο με βάση δυο παράλληλες ζώνες, την οικιστική και τη βιομηχανική, με στόχο την εξάλειψη των αντιθέσεων μεταξύ αστικού και αγροτικού τρόπου ζωής (π.χ Στάλινγκραντ), καθιστά σαφές τις πολιτικές και άρα πολεοδομικές πρακτικές.

Με βάση όλα τα παραπάνω, γίνεται αντιληπτό ότι επανακαθορίζεται ο ρόλος και η διαλεκτική σχέση πόλη / πόλεμος / γεωπολιτική. Επανακαθορίζεται όμως και ο καθοριστικός ρόλος της στρατιωτικής συμμαχίας και των οπλικών συστημάτων. Η περίοδος του Ψυχρού Πολέμου, αν κάτι έχει να δείξει σε πρώτη φάση, είναι ακριβώς αυτή η νέα συνθήκη κατά την οποία οι δύο υπερδυνάμεις μπήκαν σε μια μακρόχρονη κούρσα εξοπλισμών και συγκρότησης ισχυρότατων δυνάμεων υπό το φόβο ξεσπάσματος πιθανής γενικευμένης σύρραξης.

Και οι δύο πλευρές, σε επίπεδο στρατιωτικής οργάνωσης, διέθεταν κολοσσιαία οπλοστάσια πυρηνικών όπλων προκειμένου να εξασφαλιστεί η βέβαιη ολοκληρωτική καταστροφή του αντιπάλου αν και εφόσον αυτός επιχειρούσε πρώτος επίθεση με ατομικά ή συμβατικά όπλα. Πέρα όμως από τους γρήγορους ρυθμούς ανάπτυξης των στρατιωτικών εξοπλισμών και γενικότερα της βιομηχανίας όπλων, ο Ψυχρός Πόλεμος, όπως αναφέρει και ο Κονδύλης, έθεσε υπό αμφισβήτηση αυτό το εν μέρει πλασματικό και εν μέρει ριζωμένο

στις ευρωπαϊκές ιδιαιτερότητες «κλασσικό κυρίαρχο κράτος»²⁵ με την έννοια της από εδώ και στο εξής συνεχόμενης αμφισβήτησης μιας μοναδικής παντοδυναμίας.

Σε κάθε περίπτωση, η σχέση πόλης και πολέμου εκείνη την περίοδο φαίνεται να περιπλέκεται αρκετά με την κάθε περίπτωση μελέτης, είτε δηλαδή του Δυτικού στρατοπέδου είτε του Ανατολικού, να παρουσιάζουν τόσο ομοιότητες όσο και σημαντικές διαφορές. Και αν θέλουμε να αρκεστούμε στις διαφορές τους, αρκεί να σημειώσουμε αυτό που χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Bernard Lepetit, ότι δηλαδή «η πόλη...δεν είναι ποτέ σύγχρονη του εαυτού της: ο αστικός ιστός, η συμπεριφορά των κατοίκων της πόλης, οι πολεοδομικές πολιτικές ξεδιπλώνονται σε διαφορετικές χρονολογίες. Ταυτόχρονα όμως, η πόλη βρίσκεται εξ ολοκλήρου στο παρόν. Ή μάλλον, επικαιροποιείται χάρη στους κοινωνικούς παράγοντες, στους οποίους στηρίζεται το φορτίο του χρόνου».

Είναι δηλαδή η ίδια η κοινωνική πολιτική και οικονομική πραγματικότητα, το εκάστοτε με άλλα λόγια κοινωνικό σύστημα, που διαμορφώνει τον χώρο. Και όσο ο χώρος της πόλης στην ΕΣΣΔ αντανakλούσε ένα άλλο κοινωνικό σύστημα, άρα μια άλλη πολιτική, τόσο η σχέση πόλης και πολέμου θα επηρεάζεται από το ανάλογο καθεστώς, εξυπηρετώντας τους ανάλογους σκοπούς και τις αντίστοιχες επιδιώξεις. Γι' αυτό και ο πόλεμος, ανάλογα με το εκάστοτε κοινωνικό σύστημα έχει και διαφορετική ερμηνεία. Άλλο δηλαδή, οι βέβαιες ταξικές συγκρούσεις σε μια καπιταλιστική κοινωνία και άλλο σε μια σοσιαλιστική που οι αντιθέσεις δε θα υπάρχουν. Το ζητούμενο εξάλλου είναι το κατά πόσο και πώς ο πόλεμος δημιουργείται και συνδέεται μέσα από το κοινωνικό σύστημα κάθε φορά.

Εικ. Αλεξάντερ Βούτσιτς: Η Σερβία δε θα ενταχθεί στο ΝΑΤΟ και αυτό επειδή δεν μπορεί να ξεχάσει τα παιδιά που σκοτώθηκαν κατά τη διάρκεια της επίθεσης της συμμαχίας εναντίον της το 1999.

Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου -αν υπήρξε τέλος ή απλά μια άλλη πολιτική- και η κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού δε σηματοδοτούν ούτε «Το Τέλος της Ιστορίας» ούτε την απλή μετάβαση του διεθνούς συστήματος από μια διπολική σε μια πολυπολική δομή. Αποτελούν απεναντίας μια ιστορική τομή και την απαρχή μιας νέας φάσης στην ιστορία της παγκόσμιας καπιταλιστικής πολιτικής, η οποία είναι επί της ουσίας η

²⁵ Π. Κονδύλης, Πλανητική πολιτική μετά τον ψυχρό πόλεμο.

διαλεκτική εξέλιξη των μεγάλων ανακαλύψεων και του εμπορικού καπιταλισμού, που στη συνέχεια δημιούργησε τον ευρωπαϊκό ιμπεριαλισμό του 19^{ου} αιώνα και συνέτεινε στον ανταγωνισμό Ανατολής και Δύσης στον 20^ο.

Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, τα ζητήματα του πολέμου τέθηκαν σε ένα νέο πλαίσιο ιδεών και κανόνων. Όπως εξηγεί και ο Κ. Βέργος, «το κεκτημένο του Ψυχρού Πολέμου, το κεκτημένο της οργανωμένης συλλογικής ασφάλειας, διευρύνθηκε, ώστε πρώτον, να περιλάβει μια όσο το δυνατόν πιο ευρεία συμμαχία περί τον νικητή του Ψυχρού Πολέμου και, δεύτερον, να περιλάβει στον ορισμό της απειλής ένα όσο το δυνατόν πιο ευρύ και δυσπρόσιτο φάσμα πραγματικών ή υποθετικών κινδύνων».

Αυτή η νέα και ακραία εκδοχή της «συλλογικής» ασφάλειας, για την ακρίβεια οριζόμενη ως ασφάλεια της δυτικής ηγεμονίας, συνέβαλε και στη διαμόρφωση μιας αντίστοιχης πολεμικής τεχνολογίας, καθιστώντας τον πόλεμο, μέρος της ειρήνης και την ειρήνη μέρος του πολέμου καθώς το δυτικό αστικό μπλοκ επικαλούμενο την ρητορική «περί διασφάλισης της ειρήνης και της σταθερότητας» δικαιολόγησε σωρεία ιμπεριαλιστικών επεμβάσεων .

Γι' αυτό, και διογκώθηκαν ορισμένα θέματα, όπως η πληθυσμιακή έκρηξη, η διεθνής μετανάστευση, ο ισλαμικός φονταμενταλισμός, τα περιβαλλοντικά ζητήματα και κυρίως τα ανθρώπινα δικαιώματα. Όλα αυτά και πολλά ακόμα, πολιτικά ζητήματα, που προκύπτουν από τις ίδιες τις αντιθέσεις του καπιταλιστικού συστήματος, βαφτίστηκαν πολιτισμικά, νομιμοποιώντας τις στρατιωτικές επεμβάσεις στο όνομα της «προάσπισης των καθολικών δυτικών αξιών» και με το πρόσχημα της «καταπολέμησης της τρομοκρατίας». Ο πόλεμος έτσι ταυτίστηκε με την ειρήνη, ενώ ταυτόχρονα ο ιμπεριαλισμός μετονομάστηκε σε παγκοσμιοποίηση. Η επεκτατική πολιτική, ο σφετερισμός της εξουσίας και η γεωπολιτική των «Εθνών» και της παγκοσμιοποίησης, σημάδεψαν τη σύγχρονη παγκόσμια ιστορία, τη γεωγραφία, την πολιτική και αντίστοιχα την χωρική κοινωνική πραγματικότητα.

Αυτό το νέο παγκόσμιο πολιτικό σκηνικό, ως απόρροια της παγκοσμιοποίησης καλύπτει ζητήματα πολιτικά, κοινωνικά, οικονομικά καθώς και ζητήματα ασφαλείας, άμυνας και πολέμου. Τίθεται δε και το κρίσιμο ζήτημα της σχέσης εθνικού κράτους και υπερεθνικών διαδικασιών λήψης αποφάσεων. Και μέσα σε όλα αυτά τίθεται εκ νέου στη συζήτηση η σημασία του γεωγραφικού χώρου, η εδαφική κυριαρχία και το μοίρασμα των αγορών, άρα και των εδαφών, που θα επιφέρει και τα αντίστοιχα πολιτικά, κοινωνικά, οικονομικά, στρατιωτικά και χωρικά αποτελέσματα.

Και όσον αφορά τη διεθνή στρατιωτική κατάσταση, από τις αρχές του 21^{ου} αιώνα και ύστερα, η στρατιωτική υπεροπλία των Ηνωμένων Πολιτειών έναντι όλων των δυνητικών τους αντιπάλων δεν αφήνει και πολλά περιθώρια για την υπόθεση της παγκοσμιοποίησης. Πολλά είναι εξάλλου τα παραδείγματα μονομερών επιλογών των Ηνωμένων Πολιτειών σε ζητήματα εξοπλιστικών προγραμμάτων αλλά και επιθετικών ενεργειών έναντι άλλων χωρών (π.χ. Ιράκ, Ιράν, Αφγανιστά) που αποδεικνύουν την πολιτική βούληση της ηγεμονικής υπερδύναμης για τη διατήρηση της ηγεμονίας τους. Στο πλαίσιο αυτής της ηγεμονίας, ο χώρος ως κατεξοχήν ιδεολογικός μηχανισμός της αστικής κυριαρχίας, πρόβαλε και τους αντίστοιχους σχεδιασμούς (αρχιτεκτονικούς, πολεοδομικούς, κοινωνικούς κλπ).

Εικ. Ο πόλεμος στο Αφγανιστάν το 2001 ως πρόφαση για την «καταπολέμηση της τρομοκρατίας»

Οι πόλεμοι σήμερα εκφράζουν και επικαλούνται τις αρχές και τους σκοπούς των ιμπεριαλιστικών δυνάμεων. Υπό αυτή την έννοια, η επανανοηματοδότηση της παραδοσιακής θεώρησης της γεωπολιτικής, λαμβάνοντας υπόψιν την αποαποικιοποίηση και την εμφάνιση του ιμπεριαλισμού, όπου η κρατική ισχύς, η οικονομική παγκοσμιοποίηση και η στρατιωτική και αστυνομική παρουσία επαναπροσδιορίζουν τα εθνικά σύνορα και την κοινωνική ασφάλεια εντός αυτών, έχει ως αποτέλεσμα και τον εκ νέου προσδιορισμό των εννοιών του χώρου και της θεώρησής του ως τόπου ισχύος και ασφάλειας αλλά και ως τόπου, που εμπεριέχει τις κοινωνικές και ταξικές αντιθέσεις και επιβεβαιώνει τις κοινωνικές και ταξικές συγκρούσεις.

Εικ. Πόλεμος στο Ιράκ 2003.. Η στιγμή που Αμερικανοί βομβαρδίζουν την Βαγδάτη. Η χειρότερη στιγμή της ιμπεριαλιστικής επέλευσης, ως θέαμα. Ο ανθρώπινος πόνος μπροστά από στις επιταγές των ισχυρών, μοιάζει λεπτομέρεια της ιστορίας.

Σε αυτήν τη νέα τάξη πραγμάτων και στις νέες συνθήκες, αφενός της πλανητικής ηγεμονίας των Ηνωμένων Πολιτειών και αφετέρου της παραγωγής και σχετικά εύκολης διάδοσης των πυρηνικών και βιοχημικών όπλων επιβάλλεται να επανεξετάσουμε τη σχέση μέσων και σκοπών ως βασικής προϋπόθεσης της ήδη περίπλοκης σύνδεσης της σχέσης της πόλης με τους πολέμους. Με τον τρόπο αυτό, είναι δυνατόν να αποσαφηνίσουμε καλύτερα το ρόλο και τη σχέση της σύγχρονης οπλικής τεχνολογίας με το αστικό φαινόμενο. Μια σχέση μη γραμμική που ισοδυναμεί με την ίδια την εξέλιξη του πολεμικού φαινομένου.

Σύμφωνα με τον Μάζη «το ερώτημα που τίθεται είναι: πότε το εθνικό-κρατικό μόρφωμα μπορεί να υποτάξει στο ιδικό του *raison d'etat* τη γεωπολιτική δυναμική του εκάστοτε πόλου συγκεντρώσεων ισχύος που ευρίσκεται στο έδαφος του και να το μετατρέψει σε κτήμα και εργαλείο του και πότε λειτουργεί απλώς ως ξενιστής ενός, παντελώς αδιάφορου για τα 'εθνικά συμφέροντά' του, οικονομικής φύσεως Βερνάρδου του Ερημίτη;»²⁶.

Εκτός όμως από όλα τα παραπάνω, στη σημερινή μελέτη για τον πόλεμο, τον ιμπεριαλισμό και γενικότερα για το πολεμικό φαινόμενο, η πόλη δεν αποτελεί απλώς ένα περιβάλλον αόριστο και αδιάφορο για τις πολεμικές αναμετρήσεις, αλλά αντιθέτως στο βαθμό που ο πόλεμος αστικοποιείται, η πόλη ανάγεται σε βασικό παρονομαστή της εξέλιξης του φαινομένου, είτε πρόκειται για έναν ταξικό, είτε για έναν εμφύλιο, είτε για έναν ιμπεριαλιστικό είτε και για έναν απελευθερωτικό πόλεμο. Με τις όποιες προφανώς διαφοροποιήσεις ενυπάρχουν σε κάθε παράδειγμα πολέμου.

Σύμφωνα με τον Daryl G. Press, «η πόλη είναι ένα είδος πολέμου και όχι τύπος στρατιωτικών επιχειρήσεων».²⁷, όπως άλλωστε για παράδειγμα είδος πολέμου ήταν και οι επιχειρήσεις ανοιχτού εδάφους, με την έννοια ότι ανάλογα με τον τόπο της μάχης καθορίζονται και τα μέσα της μάχης. Και συνεχίζει επισημαίνοντας, ότι οι πόλεις είναι αναπόφευκτα πεδία επιχειρήσεων για την προοπτική της στρατιωτικής κυριαρχίας και γι' αυτό η μελέτη τόσο της δομής της όσο και των διαφορετικών τύπων και τρόπων επιχειρήσεων εντός της πρέπει να συγκαταλέγονται στα σύγχρονα στρατιωτικά εγχειρίδια.

Έτσι, με δεδομένο τις νέες εξελίξεις όσον αφορά τα νέα οπικά συστήματα, επιβάλλεται μια νέα θεώρηση του πολέμου και συνεπώς μια νέα θεώρηση του πεδίου διεξαγωγής της μάχης, των δυνατοτήτων δηλαδή ή των μειονεκτημάτων που παρέχει ο κάθε χώρος ξεχωριστά και η κάθε μάχη αντίστοιχα. Γι' αυτό και η πόλη, φαίνεται να αποτελεί βασική πολιτική, πολεοδομική και στρατιωτική μέριμνα των κυρίαρχων αστικών πολιτικών.

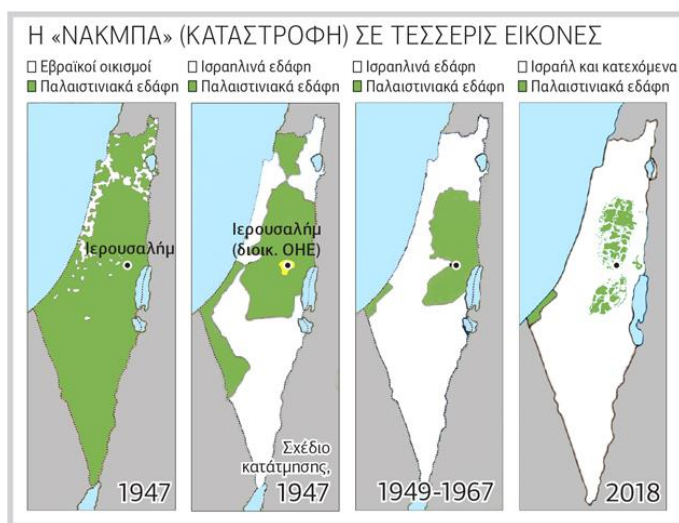
²⁶ Ι. Θ. Μάζης,

²⁷ Αδειάζοντας υπνοδωμάτια με οπλοπολυβόλο, *Urban Warfare: Οι πόλεις σαν πεδίο στρατιωτικής δράσης* Γκρόσνι... Τζενίν... Νατζάφ... , εκδ., λέσχη κατασκόπων, Αθήνα, 2014.

Εικ. Το Ισραήλ βομβαρδίζει την Παλαιστίνη.

Αν θέλουμε να ερμηνεύσουμε και συνάμα να παρακολουθήσουμε τις σύγχρονες εξελίξεις στο πεδίο των στρατιωτικών θεωρήσεων και των θεωριών περί πολέμου, οφείλουμε να μελετήσουμε ριζικά τις πόλεις, την ιστορική δηλαδή κοινωνικοπολιτική και χρονική τους εξέλιξη καθώς και να παρατηρήσουμε τη σταδιακή τους μετατροπή σε πεδία επιχειρήσεων. Χωρίς όμως να αποσυνδέει κανείς τη συνολικότερη παγκόσμια [γεω]πολιτική σκηνή και χωρίς να παρασύρεται από αταξικές ερμηνείες και αναλύσεις για την πόλη, τον χώρο και τον πόλεμο. Παρόλο που ο κάθε πόλεμος, η κάθε μάχη, η κάθε πόλη και το κάθε αίτιο είναι διαφορετικό, η μελέτη των εκάστοτε καταστάσεων των εκάστοτε στιγμών θα μπορέσει να σημασιοδοτήσει τελικά και τη σημερινή σχέση της πόλης με τον πόλεμο.

Εικ. Η Παλαιστίνη τότε και τώρα.

Η ίδια η πόλη και ο ίδιος ο πόλεμος είναι ζητήματα βαθύτατα πολιτικά. Γι' αυτό και η σύνδεσή τους, δεν μπορεί παρά να είναι αποτέλεσμα πολιτικών επιλογών. Η μελέτη της σχέσης αυτής πρέπει να απομακρύνεται κατά το δυνατόν από την ευκολία της συναγωγής συμπερασμάτων μέσα από συγκεκριμένα επιλεκτικά παραδείγματα που καθολικοποιούνται και να μελετάται υπό το πολυπαραγοντικό πρίσμα του ιστορικού και γεωγραφικού πλαισίου, του χρονικού και χωρικού πλαισίου εντός των οποίων εντάσσεται τελικά και η συγκεκριμένη σχέση, έτσι ώστε να αποφευχθεί μια γενικόλογη και αδιέξοδη «ειδική» περιπτώσιολογία.

Κλείνοντας με αυτόν τον τρόπο τη σχέση πόλης και πολέμου και αφού ταυτόχρονα έχει προηγηθεί μια ανάλυση των πολιτικών και κοινωνικών συνθηκών της εποχής του Ψυχρού Πολέμου αλλά και της μεταψυχροπολεμικής εποχής, θα επισημάνουμε τα λόγια του Graham, ο οποίος γράφει: « Για πρώτη φορά μετά τον Μεσαίωνα, οι εντοπισμένες γεωγραφίες των πόλεων και των συστημάτων που τις συνέχουν κυριαρχούν στις συζητήσεις αναφορικά με τον πόλεμο, τη γεωπολιτική και την ασφάλεια». Μένει να δούμε όμως και στα επόμενα κεφάλαια τελικά πώς, τότε και από ποιούς ο πόλεμος σήμερα κεφαλαιοποιείται. Μένει δηλαδή να δούμε, αν μέσα στη συνολική ιστορία των πόλεων και των πολέμων είναι δυνατόν, οι επερχόμενοι πόλεμοι, να αφορούν όχι την απελευθέρωση της «πόλης» αλλά την απελευθέρωση κοινωνικά ευάλωτων ομάδων ή και τάξεων, όπως π.χ. της εργατικής τάξης.

B3: Πόλεις – Κρίση – Πόλεμοι. Άνιση γεωγραφική ανάπτυξη και στρατιωτικοποίηση του σχεδιασμού.

Από τη φυλετική συσσωμάτωση στην πολιτική κοινωνία ο πόλεμος φάνηκε να έχει μια στενή σχέση με τη διαμόρφωση του (γεω)πολιτικού χάρτη. Το τέλος του 20ου αιώνα και η αρχή του 21ου σηματοδοτεί μια παγκοσμιοποιημένη αλλά συνάμα κατακερματισμένη οικονομία και μια διασπασμένη κοινωνία, όπου οι (νέες) πολιτικές και στρατηγικές σε συνδυασμό με την πρωτοφανή ταχύτητα των τεχνολογικών εξελίξεων δημιουργούν ερωτήματα και προβληματικές όσον αφορά τη διαμόρφωση του υλικού χώρου και των μορφών της στρατιωτικής -και πλέον και αστυνομικής- πρακτικής.

Οι νέες αντιμαχόμενες Μεγάλες Δυνάμεις, η άνιση γεωγραφική ανάπτυξη, η ραγδαία παγκόσμια αστικοποίηση, η όξυνση των ιμπεριαλιστικών και γεωπολιτικών ανταγωνισμών και γενικότερα η δομική κρίση του καπιταλιστικού συστήματος που έχει σημαδέψει τον 21ο αιώνα, ήδη από τη πρώτη δεκαετία του, επανασηματοδοτεί τις προσεγγίσεις για την πόλη αλλά και για το ρόλο της στη διεξαγωγή των ένοπλων συγκρούσεων.

Η κρίση της πόλης, η κρίση δηλαδή του κοινωνικό οικονομικού συστήματος του καπιταλισμού και ο εκφυλισμός και τελικά η αποσύνθεσή του, δημιουργούν και τις αντίστοιχες πολεμικές συνθήκες, το πολεμικό κλίμα, καθώς ο καπιταλισμός έχει περάσει προ πολλού στο ιμπεριαλιστικό στάδιο, δηλαδή στον κρατικομονοπωλιακό. Η πόλη, ο χώρος και το γεωγραφικό τοπίο γενικότερα, ως αποτέλεσμα της καπιταλιστικής χωρικής οργάνωσης και διευθέτησης, αποτελούν τελικά για τη διερεύνηση τη σχέσης πόλης και πολέμου θεμελιώδη φαινόμενα που πρέπει να είναι παρούσες στην ανάλυση της σχέσης αυτής, ακριβώς γιατί δεν είναι ουδέτερα πεδία αλλά προσλαμβάνονται ως πιθανές οδοί χωρικοοικονομικών διευθετήσεων, δηλαδή συσσώρευσης κεφαλαίου.

Πέρα επομένως από την κατά τα άλλα απλοϊκή συλλογιστική, ότι οι κρίσεις, συνήθως γεννάνε πολέμους, το ουσιώδες σήμερα, κυρίως για την επιστήμη της γεωγραφίας και των ριζοσπαστικών προσεγγίσεων για την πόλη και τον χώρο, οφείλει και πρέπει να αφορά τη σχέση, τον τρόπο και τελικά τις συνέπειες των πολέμων στις πόλεις. Πρώτα ως απόρροια της κρίσης ως συμβάν που οφείλεται σε συγκεκριμένες αιτίες και που ανάλογα εξελίσσεται και ξεπερνιέται (μερικές φορές και με τον πόλεμο) και δευτερευόντως ως αποτέλεσμα για τον ίδιο τον ρόλο της πόλης ως χώρου που συνιστά τη συγκεκριμένη παραγωγική δυναμική, που συνιστά δηλαδή, σύμφωνα και με τον Harvey, την ιστορική γεωγραφία του καπιταλισμού.²⁸

Πόσο δε μάλλον, όταν αυτή η μελέτη συμβαίνει την ίδια στιγμή που πολλές εκτιμήσεις στρέφουν το βλέμμα τους στην πόλη, εξαιτίας της μετάβασης των πρακτικών του πολέμου από τα ανοιχτά πεδία στα πολύπλοκα αστικά περιβάλλοντα. Η πόλη επομένως, ως έκφραση στον χώρο κοινωνικών και οικονομικών φαινομένων, και ο πόλεμος, ως ένας από τους τρόπους απάντησης των κοινωνικών και οικονομικών φαινομένων, συνδέονται έμμεσα και δευτερογενώς προκαλώντας όμως άμεσες συνέπειες στις σχέσεις εξουσίας, στη δομή του χώρου, στις γεωπολιτικές ανακατατάξεις, στις σφαίρες επιρροής κ.α.

²⁸ D. Harvey, Δρόμοι και Τρόποι του Κόσμου, Καπιταλισμός Χώρος Τόποι.

Οι θεωρίες της οικονομικής ανάπτυξης σε διεθνή κλίμακα σε συνδυασμό με τη ριζοσπαστική θεωρία για τον χώρο, κυρίως μετά τη δεκαετία του '60, συνέβαλε ώστε να γίνει κατανοητό ότι η πόλη, ως χώρος που εκτυλίσσονται οι οικονομικές και κοινωνικές διεργασίες, μαζί με το φαινόμενο της αστικοποίησης -και σήμερα και της άνισης ανάπτυξης- επανακαθορίζουν άμεσα το ρόλο της πόλης μέσα στην όλη παραγωγική διαδικασία. Και αυτό εκφράζεται κυρίως σε δύο τομείς: τον κοινωνικό/οικονομικό, δηλαδή την μεταλλαγή της οικονομικής συγκρότησης και την εξέλιξη του τρόπου ζωής, και τον πολεοδομικό, όπως τη δομή της, τη μορφή της, τη σχέση της με τη ύπαιθρο κλπ.²⁹

Οι θεωρητικές επεξεργασίες των ζητημάτων της οικονομικής ανάπτυξης στον καπιταλισμό, της ανάπτυξης και της υπανάπτυξης, της σχέσης κέντρου – περιφέρειας, της εσωτερικής αποικιοκρατίας και της συσσώρευσης σε παγκόσμια κλίμακα³⁰ είναι ζητήματα που επηρεάζουν άμεσα την πόλη και τον χώρο και προσδιορίζουν στη συνέχεια, αλλά σε δευτερογενή επίπεδο όμως, και τη χωρική σχέση μεταξύ της πόλης -και άρα του κοινωνικού συστήματος- με τις εμφανιζόμενες κάθε φορά κρίσεις. Αυτή η χωροκοινωνική ανάλυση περιγράφει την υπόσταση του χώρου, μέσα από το χαρακτήρα της άνισης ανάπτυξης και τη σχέση του με τη καπιταλιστική συσσώρευση, τους μηχανισμούς ρύθμισης και τον ρόλο του κράτους.

Όπως έχει επισημάνει και ο Μαρξ «Ο καπιταλισμός δεν αναπτύσσεται σε κάποια ομαλή, επίπεδη επιφάνεια, προικισμένη με άφθονες πρώτες ύλες, ομοιογενή προσφορά εργασίας και ισάξιες μεταφορικές υποδομές προς όλες τις κατευθύνσεις. Εισάγεται, μεγεθύνεται και επεκτείνεται μέσα σε ένα πολύχρωμο γεωγραφικό περιβάλλον το οποίο περιλαμβάνει μεγάλη ποικιλία φυσικών χαρακτηριστικών και διαφορετικούς βαθμούς εργασιακής παραγωγικότητας - και η ποικιλότητα αυτή 'είναι δώρο, όχι της Φύσης, αλλά μιας ιστορίας που αγκαλιάζει χιλιάδες αιώνες'».

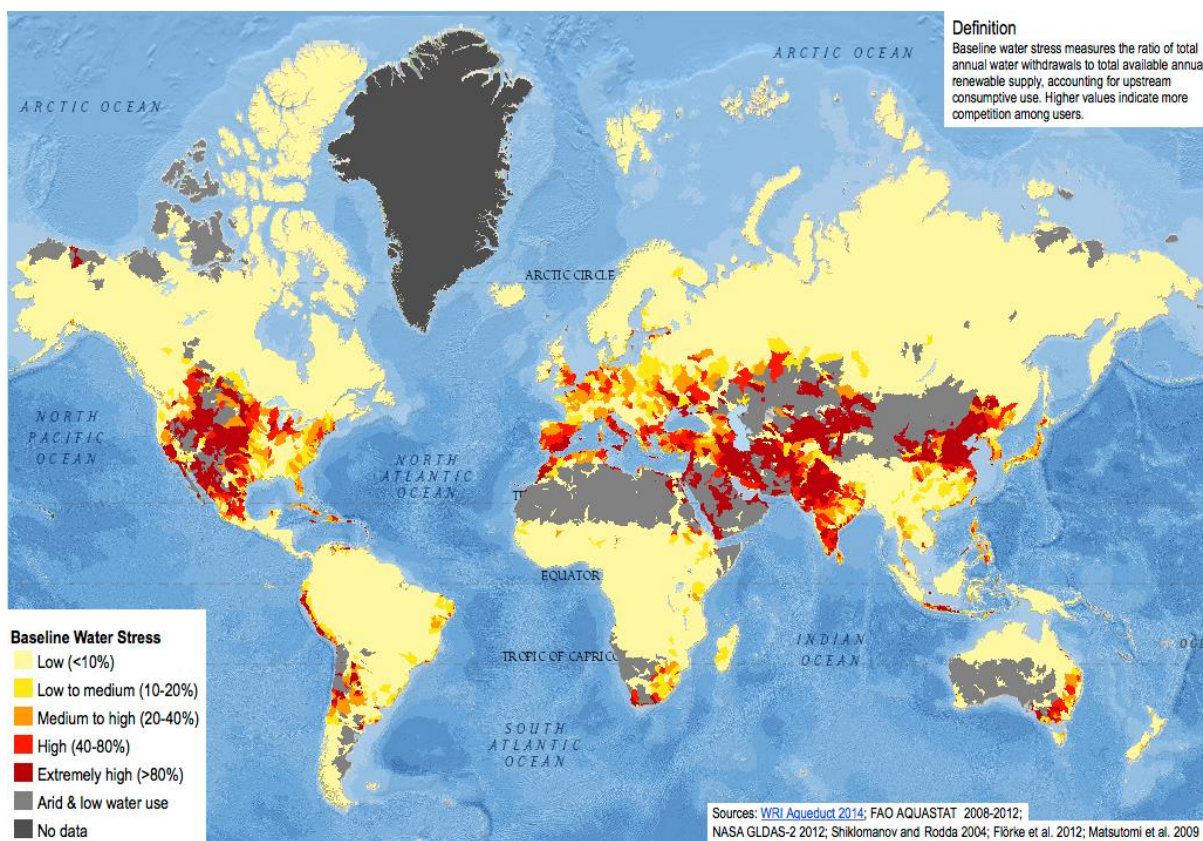
Σύμφωνα με τον Harvey «η παραγωγή χώρου και χωρικών μονοπωλίων αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της δυναμικής της συσσώρευσης, όχι μόνο εξαιτίας των μεταβαλλόμενων προτύπων της ροής εμπορευμάτων στον χώρο, αλλά και λόγω της ίδιας της φύσης των δημιουργημένων και παραγόμενων χώρων και τόπων στους οποίους συμβαίνουν αυτές οι κινήσεις». ³¹ Από τη στιγμή που ο χώρος είναι ένα κρίσιμο μέσο για την απορρόφηση των πλεονασμάτων κεφαλαίου και εργασίας, και παρόλο που γενικά είναι μια σημαντική σφαίρα παραγωγής αξίας και υπεραξίας σαφώς κερδοσκοπική, τα αποτελέσματά του είναι τόσο μακροπρόθεσμα, που πολλές φορές υπάρχει ο κίνδυνος να αναπαράγει τις συνθήκες υπερσυσσώρευσης, που προσπαθεί αρχικά να μετριάσει.

Παρόλα αυτά, δεν είναι όλες οι μορφές της άνισης γεωγραφικής ανάπτυξης και της χωρικής επέκτασης το ίδιο βοηθητικές στην αντιμετώπιση των προβλημάτων υπερσυσσώρευσης. Αντίθετα, πολλές φορές οι χωρικές διατάξεις και αναδιαρθρώσεις μπορούν να συνεισφέρουν τόσο στην επίλυσή του προβλήματος όσο και στη διόγκωσή του.

²⁹ Γ. Μ. Σαρηγιάννης, Αστικοποίηση και λογοτεχνία, Η προσέγγιση της αστικοποίησης μέσα από την λογοτεχνική βιβλιογραφία.

³⁰ Ντ. Βαίου, Κ. Χατζημιχάλης, Ο χώρος στην Αριστερή σκέψη

³¹ D. Harvey, Δρόμοι και Τρόποι του Κόσμου, Καπιταλισμός Χώρος Τόποι.

Εικ. Η άνιση γεωγραφική ανάπτυξη ως απόρροια -και- της ετήσιας άντλησης νερού, λαμβάνοντας υπόψιν και την ανοδική καταναλωτική χρήση.

Για το λόγο αυτό ο Harvey επισημαίνει, ότι ο χαρακτήρας των επενδύσεων στις πόλεις αλλά και σε άλλες μορφές υλικών υποδομών (διηπειρωτικοί σιδηρόδρομοι και αυτοκινητόδρομοι, γράφματα κλπ.) είναι επιρρεπείς σε κρίσεις. Αν η αποσύνθεση της πόλης είναι συνέπεια της αποσύνθεσης του ίδιου του εκμεταλλευτικού κοινωνικού συστήματος, και η κρίση της πόλης είναι η κρίση του συστήματος, τότε ποια είναι η σχέση του πολέμου με την πόλη και πώς μπορεί να μεταφράζεται αυτή στο αστικό περιβάλλον;

Για να γίνει κατανοητό το παραπάνω ερώτημα αρκεί να διευκρινίσουμε κατά πρώτον τη σχέση της πόλης με την πολιτική και άρα την εξουσία ως μια σχέση βάσης εποικοδομήματος, μια σχέση δηλαδή που ορίζει και προδιαγράφει όλες τις επιμέρους κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές, πολεοδομικές και στρατιωτικές πρακτικές. Κατά δεύτερον αρκεί να υπογραμμίσουμε τη σχέση του πολέμου με την πολιτική και με την εξουσία, στην ίδια βάση όπως ακριβώς συμβαίνει και με τη σχέση πόλης και πολιτικής.

Όσο επομένως η πόλη επηρεάζει και επηρεάζεται από τις πολιτικές πρακτικές και το εκάστοτε κοινωνικό σύστημα τόσο οι κρίσεις του κοινωνικού συστήματος θα διαμορφώνουν και τις αντίστοιχες ρήξεις, εκρήξεις, αντιστάσεις και ανισότητες στο εσωτερικό της βάσης αλλά και του εποικοδομήματος. Ο πόλεμος, ως συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα, σήμερα φαίνεται, πέρα από την κλασική μορφή του, να έχει πάρει και μια άλλη τροπή και σημασία για το κοινωνικό και πολιτικό γίγνεσθαι.

Ο πόλεμος με άλλα λόγια, έχει ενταχθεί στην καθημερινότητα, όπως έχει ενταχθεί στην καθημερινότητα και η παραγωγική και καταναλωτική διαδικασία και κυρίως όπως έχει

ενταχθεί και κανονικοποιηθεί η νόμιμη αστυνόμευση του καθημερινού βίου, της κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής ζωής. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, τα σημερινά πολιτικά διακυβεύματα, στοιχήματα και διλήμματα της εποχής, είναι πώς τα αποτελέσματα της κρίσης, (οικονομικά, πολιτικά, ταξικά, κοινωνικά, εθνικά, γεωπολιτικά), θα μπορέσουν να αποφευχθούν χρησιμοποιώντας την πολεμική τεχνολογία, είτε ως τρόπο καταστολής των εσωτερικών εχθρών, είτε ως τρόπο αντιμετώπισης των εξωτερικών απειλών. Αν και όσον αφορά τις εξωτερικές συγκρούσεις, συνήθως οι πόλεμοι γίνονται «δια αντιπροσώπων», ή αλλιώς «proxy war», όπως συγκεκριμένα ονομάζονται, και οφείλονται στον ανταγωνισμό των μονοπωλίων που οδηγεί είτε σε γενικευμένους. Είτε σε μερικούς πολέμους, ίσως και μέσα στην πόλη.

Κατά μία έννοια, η πάλαι ποτέ τυπική φάση της κατάκτησης του χώρου παρακάμπτεται και ο πόλεμος «επιστρατεύεται» κατ' ευθείαν για την επόμενη φάση, αυτή της οργάνωσης του χώρου, ή αλλιώς της στρατιωτικοποίησής του. Τόσο για την αντιμετώπιση της κρίσης, όσο και για την αντιμετώπιση της ταραχής που θα επιφέρει αυτή η κρίση, σε τοπικό αλλά και σε παγκόσμιο επίπεδο. Η σχηματοποίηση των παγκόσμιων ροών καθώς και των χωρικών και γεωγραφικών ανισοτήτων, μπορεί να καταδείξει ακριβώς αυτές τις εγγενείς αντιθέσεις και αντιφάσεις που υπάρχουν στο καπιταλιστικό σύστημα και που αποτυπώνονται στην πόλη.

Και εν συνεχεία μπορεί να αποδείξει τις στρατηγικές και τακτικές επιλογές που ελήφθησαν σε συγκεκριμένους χώρους και σε συγκεκριμένους ιστορικούς χρόνους ώστε να αντιμετωπιστούν τα διαφορετικά κάθε φορά οικονομικά, πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα. Πέρα όμως από τον πόλεμο ως εργαλείο ελέγχου της αστικής τάξης έναντι της κοινωνικής πλειοψηφίας, είναι και ο πόλεμος εργαλείο ανατροπής του εκμεταλλευτικού κοινωνικού συστήματος.

Σύμφωνα με τον Clausewitz «αν οι πόλεμοι των πολιτισμένων εθνών είναι πολύ λιγότερο σκληροί και καταστρεπτικοί από κείνους των μη πολιτισμένων εθνών, αυτό οφείλεται στην κοινωνική κατάσταση αυτών των κρατών, τόσο στη δική τους όσο και σε κείνη που υπαγορεύουν οι αμοιβαίες τους σχέσεις. Από αυτήν τη κατάσταση και από ότι την καθορίζει προκαλείται ο πόλεμος. Οι συνθήκες αυτές τον διαπλάθουν, τον περιορίζουν και τον μετριάζουν. Αλλά αυτά τα στοιχεία καθ' εαυτά δεν ανήκουν στον πόλεμο. Υπάρχουν πριν από αυτόν. Δε θα μπορούσε να εισάγει κανείς μια συμβιβαστική αρχή, στην ίδια τη φιλοσοφία του πολέμου χωρίς να διαπράξει έναν παραλογισμό». ³²

Αν και γραμμένο πολύ πριν τη σημερινή μορφή των πολέμων και της σημερινής μορφής της σύγκρουσης (εξωτερικής και εσωτερικής), το βέβαιο είναι ότι ο πόλεμος αποτελεί ένα όργανο, ένα μέσο δηλαδή της πολιτικής σταθερότητας αλλά συνάμα και της πολιτικής αποσταθεροποίησης, με την έννοια ότι πέρα από τους ηγεμονικούς/εξουσιαστικούς/ιμπεριαλιστικούς πολέμους υπάρχουν και οι ταξικοί/απελευθερωτικοί πόλεμοι.

Επανερχόμενοι ωστόσο στις σημερινές συνθήκες που γεννούν τους πολέμους, δηλαδή στην ανάγκη επέκτασης του κεφαλαίου και συνεπώς στην υιοθέτηση επεκτατικών πολιτικών και στις συνθήκες της όξυνσης της ταξικής σύγκρουσης εξαιτίας των όλο και εντεινόμενων ταξικών και κοινωνικών ανισοτήτων, δημιουργείται η ανάγκη της επεξήγησης δύο εννοιών:

³² Κ. V. Clausewitz, Περί του Πολέμου.

της ρητορικής περί πολέμου και της ρητορικής περί ασφάλειας. Η όλο και πιο έντονη διάκριση από τη μία του στρατού, ως μέσου για την αντιμετώπιση των εξωτερικών απειλών και της αστυνομίας, για τη διευθέτηση της εσωτερικής κοινωνικής ασφάλειας, ειδικά σήμερα, φαίνεται να έχουν έναν ιδιαίτερο ρόλο, με διακριτά όρια που πολλές φορές όμως φαίνεται να αλληλοδιαπλέκονται και να λειτουργούν ως ένα (π.χ στρατός και αστυνομία στις πόλεις για την καταπολέμηση τρομοκρατικών χτυπημάτων, ειδικά μετά τις ισλαμιστικές επιθέσεις κ.α).

Εικ. Τουρκία. Αστυνομία μέσα στην πόλη, στα πλαίσια των μέτρων ασφαλείας κατά της «τρομοκρατίας».

Εικ. Παρίσι. Άλλη μια περίπτωση όπου στρατός και αστυνομία «φυλάσσουν» την πρωτεύουσα από εσωτερικούς και εξωτερικούς εχθρούς.

Σύμφωνα με τον N. Smith, η αναπαραγωγή της άνισης ανάπτυξης γενικά και ως εκ τούτου η άνιση χωρική ανάπτυξη είναι νομοτελειακή. Συνεπώς, άλλο τόσο νομοτελειακή είναι και η κρίση του καπιταλιστικού συστήματος αλλά και οι άμεσοι και έμμεσοι πόλεμοι. Αυτή η πολυπλοκότητα, η τριβή και η αλληλεξάρτηση των φαινομένων της γεωπολιτικής και κατά συνέπεια των φαινομένων της πόλης, της κρίσης και του πολέμου συνδέθηκε με την γεωοικονομική θεώρηση του χώρου και επαναπροσδιόρισε τις έννοιες του χώρου, της ισχύος και της ασφάλειας.

Εικ. Μπουλντόζα του ισραηλινού στρατού καταστρέφει σπίτια αλαιστινίων.

Ο όρος γεωοικονομία δεν αντικαθιστά αλλά ρυθμίζει την κοινωνική γεωπολιτική, ρυθμίζει δηλαδή κατά μία έννοια τη σχέση της πολιτικής με την πόλη και συνάμα τον πόλεμο. Εξάλλου, η γεωοικονομική θεώρηση συνδέεται με συγκρούσεις μεταξύ των περιοχών και των διεθνών οικονομικών ροών και γι' αυτό, η γεωοικονομία εξετάζεται ως μια διαρκής μετάβαση στην πολιτική γεωγραφία και στη πολεμική σχεδιαστική τακτική.

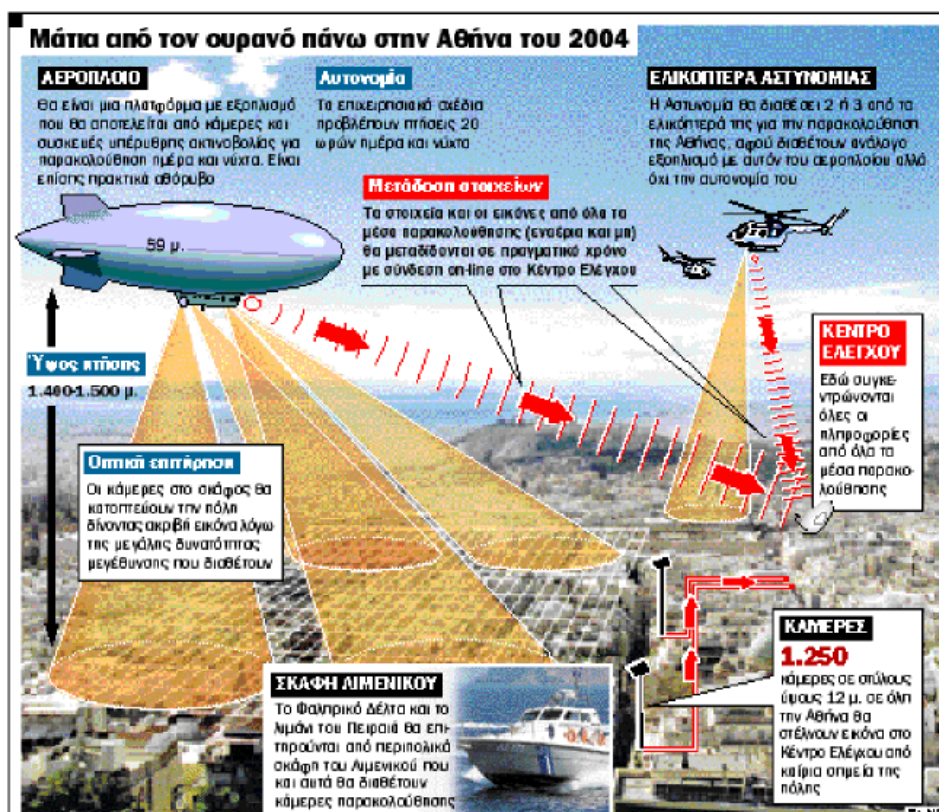
Κατά τον Edward Luttwark, η γεωοικονομική θεωρία βασίζεται στην υπόθεση ότι η γεωοικονομία είναι οριστικά και αμετάκλητα το πεδίο στο οποίο συντελούνται οι μείζονες ανταγωνισμοί ισχύος, οι καθοριστικές για το μέλλον του πλανήτη συγκρούσεις και οι κρίσιμες στρατηγικές συμμαχίες. Έτσι οι πόλεμοι της σημερινής εποχής δεν εμφανίζονται απλώς ως πολεμικές επιχειρήσεις αλλά και ως αστυνομικές επιχειρήσεις για την αποκατάσταση της τάξης και της προσήκουσας νομιμότητας στον ευρύτερο χώρο.

Η στρατιωτικοποίηση και η ασφαλειοποίηση επομένως της καθημερινότητας, αυξάνεται και τελικά εξωθεί σε μαζικά εγκλήματα ντόπιων πληθυσμών, στοχοποιώντας και ποινικοποιώντας πολιτικές ομάδες, ακτιβιστές, ιδεολογίες, κοινωνικές ομάδες και ταυτότητες, πολιτιστικά δρώμενα κ.α, θέτοντας τις παραδοσιακές γεωπολιτικές χωρικότητες υπό αμφισβήτηση. Η ασφάλεια και κατ' επέκταση η στρατιωτικοποίηση, όπως ορίζεται από τη σύγκρουση μεταξύ της λογικής της γεωπολιτικής χωρικότητας και της

λογικής της γεωοικονομικής αγοράς, θέτουν μια διαφορετική πρακτική και διαφορετικό όραμα του δι/εθνικού χώρου.

Εικ. Αθήνα. Ο τότε Υπουργός Δημοσίας Τάξης, Μ. Χρυσοχοϊδης, αναγγέλει μέτρα για την αποτελεσματικότερη ασφάλεια των πολιτών. Άλλο ένα παράδειγμα, ασφαλειοποίησης και στρατιωτικοποίησης της πόλης, κυρίως για τον «εσωτερικό εχθρό».

Εικ. Μέτρα «προστασίας» εν όψει των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα το 2004.

Μέσα στον χώρο της πόλης, η ασυμμετροποίηση του πολέμου και των συγκρούσεων είτε για λόγους άμυνας, είτε για λόγους επίθεσης, σκιαγραφεί ένα ιδιότυπο πόλεμο που διεξάγεται για τον – και μέσα- στον πληθυσμό. Εξ' ου και η ασυμμετροποίηση των συγκρούσεων, της μάχης και του πολέμου καθίστανται πλέον ένα κατεξοχήν αστικό φαινόμενο. Σύμφωνα και με τα όσα έχουν περιγραφεί και αναλυθεί παραπάνω, η σύγχρονη στρατιωτική έρευνα δεν παρακολουθεί γενικά και αόριστα τις μετατοπίσεις των πρακτικών του πολέμου και της μετακίνησής τους στο αστικό περιβάλλον.

Τουναντίον, η σύγχρονη στρατιωτική έρευνα διερευνά με μεγάλη ακρίβεια και με μεγάλη σαφήνεια το πώς οι δεδομένες -αλλά και οι μελλοντικές χωρικές πρακτικές – λειτουργίες, μορφολογίες και τυπολογίες των πόλεων εμπλέκονται στην παραγωγή ανορθόδοξων απειλών. Ή το κατά πόσο αυτές δημιουργούν, παράγουν και αναπαράγουν τις όποιες απειλές. Γίνεται έτσι η πόλη, μεταξύ των άλλων, και ένα στρατιωτικό πρόβλημα όπου πολεοδόμοι, αρχιτέκτονες και στρατιωτικοί από κοινού εμφανίζουν και καταθέτουν τις δικές τους σχεδιαστικές λύσεις και χωρικές προτάσεις.

Εικ. Η μάχη στην πόλη Τζενίν, μεταξύ Ισραηλινών και Παλαιστινίων. Μια πόλη ισοπεδώθηκε εντελώς ενώ ο ΟΗΕ κατηγορήσε των Ισραηλινό στρατό (IDF) για «εγκλήματα πολέμου» και για «γεννοκτονία».

Οι υπάρχουσες πολεμικές τεχνολογίες, ως επί το πλείστον τεχνολογίες της αστικής τάξης, έχουν την ικανότητα να επιβάλουν απολύτως τους δικούς τους όρους στο πεδίο της μάχης είτε αυτό βρίσκεται και συγκροτείται εντός ενός πυκνοκατοικημένου ιστού είτε όχι. Όπως επισημαίνει άλλωστε ο Κονδύλης «γενική επιδίωξη του κάθε εμπόλεμου είναι να διεξαχθεί η σύγκρουση πάνω στο πολιτικό και τεχνολογικό εκείνο πεδίο, όπου ο ίδιος πλεονεκτεί ή τουλάχιστον δεν υστερεί». Αυτό άλλωστε έχει αναφέρει και ο Τσώρτσιλ, ήδη από το 1944 τονίζοντα συγκεκριμένα ότι « δε φοβόμαστε τη σύγκρουση με τον ΕΛΑΣ, αρκεί να γίνει

όποτε εμείς θέλουμε και όπου εμείς θέλουμε». Μπορεί η πόλη να αποτελεί ένα πεδίο δύο αντίπαλων μεταξύ τους στρατοπέδων αποτελεί όμως ταυτόχρονα χώρο και των δύο αυτών στρατοπέδων.

Γι' αυτό και για την έκβαση οποιασδήποτε εμφυλιακής ή ταξικής μάχης, δεν αρκεί απλά ο απόλυτος ορθοκανονικός σχεδιασμός μιας πόλης που σε τελική ανάλυση μπορεί εν δυνάμει να καθορίσει τον νικητή. Αλλά ακριβώς επειδή η πόλη είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο, η επιτυχημένη έκβαση της μάχης εντός του αστικού ιστού, δε μπορεί να καθοριστεί αποκλειστικά από το στρατιωτικό σχεδιασμό. Είναι αδιαμφισβήτητο ωστόσο, ότι η σύγχρονη πολεμική τεχνολογία, έχει υποκαταστήσει σε μεγάλο βαθμό τον μαζικό ανθρώπινο παράγοντα, άρα και τον συμβατικό στρατό. Όμως όσο το περιβάλλον της πόλης, και γενικότερα του χώρου, δεν μπορεί να αντικατασταθεί από τεχνολογικά εφευρήματα και τρισδιάστατα αντικείμενα, τόσο η πόλη θα αδυνατεί να προκαθορίσει με ακρίβεια τον νικητή.

Ωστόσο, σε γενικό επίπεδο, η όλο και πιο στρατιωτικοποιημένη μορφή και δομή μιας πόλης, εξυπηρετεί επί της ουσίας τις στρατιωτικές και αστυνομικές επιχειρήσεις εντός της. Και παρόλο που μπορεί αυτές οι επιχειρήσεις να αφορούν κυρίως τον εσωτερικό εχθρό και την κατασταλτική αντιμετώπισή του, φαίνεται τελικά ότι αυτή η μορφή αποτελεί ένα ευνοϊκό πεδίο μάχης και για έναν εξωτερικό συμβατικό στρατό. Τελικά, αν η σχεδιαστική (στρατιωτική) πολιτική δεν προστατεύει αλλά και δεν προστατεύεται, γιατί οι πόλεις σχεδιάζονται όλο και περισσότερο με αυτήν τη λογική;

Όπως τελικά και να μελετήσει κανείς τη σχέση πόλη – πόλεμος και κρίση, το σίγουρο είναι ότι από την εμφάνιση των εκμεταλλευτικών κοινωνικών συστημάτων οι τρεις αυτές έννοιες εμπλέκονται και εμπεριέχονται, με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, η μία στην άλλη. Η διαλεκτική σχέση της πόλης με την κρίση, και ταυτόχρονα η διαλεκτική σχέση της κρίσης με τον πόλεμο και τελικά η διαλεκτική σχέση πόλη και πόλεμος αποτελούν ένα ιδιαίτερο γεωγραφικό και υλικό περιβάλλον το οποίο ανάλογα ορίζει και το συγκεκριμένο γεωπολιτικό χάρτη.

Η γεωπολιτική πρέπει επομένως να ιδωθεί, ως ένα κοινωνικό, γεωπολιτικό ζήτημα που διατρέχει εσωτερικά και εξωτερικά τα εθνικά κράτη και συνδέεται με αυτό που αποκαλείται γεωοικονομία, που αναπτύσσεται σε και εξαρτάται από τρία επίπεδα: την περιφερειακή ασφάλεια, την επίδραση των αγορών και της οικονομίας και την υπέρβαση του εθνικού κράτους στη διαμόρφωση της γεωπολιτικής.

Συνεπώς, η σχέση πόλη – κρίση – πόλεμος και ασφάλεια υφίσταται, κατά κάποιον τρόπο, μια στενή διαλεκτική και αμφίδρομη σχέση εξάρτησης, ειδικά από την εμφάνιση των εκμεταλλευτικών κοινωνικών συστημάτων και μετά. Τα σημερινά πολιτικά διακυβεύματα, περί ανασυγκρότησης και αναθέρμανσης της παγκόσμιας πρωτοκαθεδρίας υπό τη μορφή ενός πολυπολικού κόσμου, αλλά και η διατήρηση των όλο και πιο συχνών ταξικών συγκρούσεων και αναμετρήσεων αποτελούν, για την κυρίαρχη αστική πολιτική, βασική προϋπόθεση για την ιστορική συνέχεια κυρίως του καπιταλιστικού συστήματος και δευτερευόντως της παγκόσμιας ηγεμονίας της.

Μέρος Γ: Τύμπανα πολέμου και τύμπανα πόλεις. Προς τη διεκδίκηση του χώρου.

Γ1: Οι όψεις της πόλης και η ταξική διαίρεση ως απόρροια του (ταξικού) πολέμου.

Πού είναι οι ήρωες, οι αποικιστές, τα θύματα της Μητρόπολης;

Από το ημερολόγιο του Μπρεχτ, 1921

Ο Δεσποτόπουλος ονομάζει τις σύγχρονες πόλεις «μη πόλεις», «πολεοδοιδικές σχηματισμούς», «φαινομενικές πόλεις». ³³ Η ιστορική πορεία από την «πόλη» στην «μη πόλη» ακολουθεί την πορεία των κοινωνικών σχηματισμών, χωρίς ωστόσο να την προδιαγράφει αλλά αντιθέτως να υποδηλώνει την αναστρεψιμότητα της, με την έννοια ότι όλα αυτά είναι συνέπειες της ακμής και της παρακμής των κοινωνικών συστημάτων.

Η σημερινή μορφή και εικόνα των πόλεων, ως αποτέλεσμα των κυρίαρχων αστικών πολιτικών, αντανακλά επί της ουσίας την ιδεολογική δομή του ίδιου του εκμεταλλευτικού συστήματος. Η νεοφιλελεύθερη πόλη, η πόλη της αγοράς, του εξευγενισμού και της τουριστικοποίησης και από την άλλη οι παραγκουπόλεις, οι φτωχογειτονιές και οι εγκαταλελειμμένες και υποβαθμισμένες περιοχές, αποτελούν όψεις της καπιταλιστικής οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής.

Πάνω σε αυτό το πλαίσιο, το φαινόμενο του κοινωνικού και ταξικού διαχωρισμού, δηλαδή το σχήμα και ο βαθμός στον οποίο ζουν χωριστά οι κοινωνικές και εθνοτικές ομάδες μιας πόλης, ³⁴ αποτελεί επί της ουσίας και τη σημερινή έκφραση αυτού που ονομάζουμε ταξικού πολέμου στις πόλεις. Και αυτός ο ταξικός πόλεμος δεν είναι άλλος παρά η έκφραση της κοινωνικής ανισότητας και των διακρίσεων που χαρακτηρίζουν τη συγκεκριμένη εκμεταλλευτική κοινωνία σήμερα.

Εικ. Τα Γαλλικά banlieue στο Παρίσι. 2 κόσμοι σε μία πόλη.

Η χωρική ωστόσο δομή, η ταξική δηλαδή δομή της πόλης, διαφέρει από τόπο σε τόπο και από πόλη σε πόλη. Αυτή η πολυπλοκότητα του αστικού φαινομένου και του τρόπου που

³³ Γ.Μ. Σαρηγιάννης, Τάξη και Αταξία στην πόλη.

³⁴ Θ. Μαλούτας, Η κοινωνική γεωγραφία της Αθήνας. Κοινωνικές ομάδες και δομημένο περιβάλλον σε μια νοτιοευρωπαϊκή μητρόπολη

διαχωρίζεται ο χώρος προκαλεί και την αντίστοιχη κοινωνική πόλωση αλλά και τον βαθμό, τον τρόπο και τα μέσα που αυτή εκφράζεται. Έτσι, η κοινωνική και χωρική πόλωση αποτελεί επίπτωση και ταυτόχρονα μέρος της διαδικασίας αναπαραγωγής ανισοτήτων και διακρίσεων στις καπιταλιστικές κοινωνίες. Αποτελεί όμως ταυτόχρονα και πεδίο στο οποίο εν δυνάμει μπορούν να αναπτυχθούν και να ξεσπάσουν κοινωνικές και ταξικές εξεγέρσεις.

Η αντιμετώπιση του χώρου, ως απόρροια των πολιτικών πρακτικών του κοινωνικού συστήματος μπορεί να αποδείξει και τους λόγους για τους οποίους τα σύγχρονα αστικά περιβάλλοντα, αστικά με την έννοια της πληθυσμιακής συγκέντρωσης και εξάπλωσης, αποτελούν για πολλούς τα κέντρα των επερχόμενων ασύμμετρων συγκρούσεων. Η σημερινή ασύμμετρη φυσιογνωμία της πόλης ως αποτέλεσμα της ταξικής δομής της αυτό υποδηλώνει. Και δεν είναι καθόλου τυχαίο που πλήθος -αμερικανικών κυρίως- στρατιωτικών εγχειριδίων στρέφουν τις μελέτες τους προς αυτή την κατεύθυνση.

Εξάλλου, σύμφωνα με τον Φιλίππη, το γεγονός ότι η αστικοποίηση εντοπίζεται εν πολλοίς σε περιοχές με ιδιαίτερο στρατηγικό ενδιαφέρον για τις μεγάλες δυνάμεις -και επομένως η εξασφάλιση ενός περιβάλλοντος σταθερότητας συνιστά προτεραιότητα- ανάγκασε τα στρατιωτικά επιτελεία να μελετήσουν τις επιπτώσεις της διόγκωσης των πόλεων τόσο σε επίπεδο σχεδιασμού όσο και σε επίπεδο διεξαγωγής των επιχειρήσεων.

Κατ' αυτήν την έννοια, το περιβάλλον των σύγχρονων μητροπόλεων μετατρέπεται σε ένα πεδίο προκλήσεων για τον στρατιωτικό κλάδο. Και αυτό γιατί ο πλανήτης των slums συγκρούεται με τον πλανήτη, που προσομοιάζει με ένα τεράστιο πεδίο ανοικοδόμησης. Εξάλλου, όπως αναφέραμε και προηγουμένως, οι πολιτικοί, οι κοινωνικοί και οι οικονομικοί σχηματισμοί, επηρεάζουν και διαμορφώνουν το περιβάλλον στο χώρο και στο χρόνο που συμβαίνουν. Δεν είναι επομένως αυτή η καθαυτή πρακτική της αστικοποίησης που δημιουργεί τις προϋποθέσεις για μια ασύμμετρη ταξική εσωτερική σύγκρουση, αλλά είναι το ίδιο το σύστημα και οι ανισότητες που παράγει -και εντός της πόλης- που διαμορφώνουν τις συνθήκες της σύγκρουσης.

Εικ. Villas miserias της Αργεντινής.

Οι αλλαγές και τα αποτελέσματα επομένως που συντελούνται με την πάροδο του χρόνου στα κοινωνικά συστήματα εγγράφονται στον χώρο και στον χρόνο της πόλης γεγονός που την καθιστά κάτι περισσότερο από ένα σύνολο τεχνικών έργων – οικοδομών, δρόμων και δικτύων, παρότι στα υλικά στοιχεία αποτυπώνονται πολλές φορές και οι σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων. Αντιθέτως, τη καθιστά πρωτίστως ένα κοινωνικό φαινόμενο, ένα φαινόμενο δηλαδή της εποχής της. Και ως τέτοιο φαινόμενο, ως φαινόμενο του κοινωνικού και οικονομικού συστήματος, η πόλη σήμερα ενσαρκώνει και μεταφέρει όλες τις χωροκοινωνικές και οικονομικές συνέπειες της σύγκρουσης των συμφερόντων.

Οι παραγκουπόλεις, ως τόπος και μορφή κατοικίας της εξαθλιωμένης εργατικής τάξης, επί της ουσίας περιγράφουν τη συσσώρευση πλεονάσματος ενός ακραίου εργατικού δυναμικού που επιβιώνει, στις περισσότερες περιπτώσεις, μέσα σε μία γενικώς παρασιτική οικονομία. Έτσι η χωρική διάρθρωση της πόλης – που είναι αναγκαστικά ταξική-προδιαγράφει τα μελλοντικά διαδοχικά κύματα των κοινωνικών και ταξικών αναταραχών. Όπως τονίζει και ο Harvey «η αθλιότητα της πόλης είναι φυσικό επακόλουθο ενός αχρείου και αδηφάγου καπιταλιστικού συστήματος».

Εικ. Ντάκα, η πρωτεύουσα σου Μπαγκλαντές. Μια άλλη άποψη της πραγματικότητας.

Ο Engels έχει περιγράψει πολύ σωστά όλη την παραπάνω διαδικασία στο έργο του «Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία». Αξίζει να προσθέσουμε ένα χωρίο, διότι περιέχει αρκετές συστηματικές αναλύσεις σχετικά με τα χωρικά φαινόμενα που περιγράφηκαν παραπάνω, πάντα υπό το πρίσμα των οικονομικών και κοινωνικών πρακτικών:

«Με την εξαίρεση αυτής της εμπορικής συνοικίας, όλο το Μάντσεστερ και ολόκληρο το Σαλφορντ και το Χιουλμ [...] αποτελούνται από αμιγείς εργατικές συνοικίες, που περιβάλλουν, σαν ζώνη πλάτους γύρω στο ενάμισι μίλι, την εμπορική συνοικία. Πέρα από αυτή τη ζώνη ζει η ανώτερη και η μεσαία αστική τάξη, σε καλοφτιαγμένους δρόμους, που γειτονεύουν με τις εργατικές συνοικίες [...] η ανώτερη αστική τάξη σε πιο απομακρυσμένες βίλες με κήπους [...] στον καθαρό υγιεινό αέρα, σε ωραία, άνετα σπίτια, από τα οποία περνάνε, κάθε μισή ώρα ή κάθε τεταρτο, λεωφορεία που πηγαίνουν στην πόλη. Και το καλύτερο είναι ότι τα μέλη αυτής της αριστοκρατίας του χρήματος μπορούν να πάρουν τον συντομότερο δρόμο μέσα από όλες τις εργατικές συνοικίες για να φτάσουν στις δουλειές τους, χωρίς ποτέ να αντιληφθούν ότι βρίσκονται εν μέσω της ρυπαρής δυστυχίας που παραμονεύει δεξιά και αριστερά τους. Κι αυτό διότι οι μεγάλες λεωφόροι που οδηγούν από το χρηματηστήριο έξω από την πόλη, προς κάθε κατεύθυνση, είναι γεμάτες από μια σχεδόν αδιάκοπη σειρά μαγαζιών, ιδιοκτησίας της μεσαίας και κατώτερης αστικής τάξης, τα οποία αρκούν για να κρύβουν από τα μάτια των πλούσιων ανδρών και γυναικών που έχουν γερό στομάχι και αδύναμα νεύρα τη δυστυχία και τη βρώμα που αποτελούν το συμπλήρωμα του πλούτου τους.»

Οι χρήσεις εδάφους, η κοινωνική και οικονομική γεωγραφία, ο κοινωνικός διαχωρισμός κλπ, ως διαδικασίες που τροφοδοτούνται από την οικονομική ανισότητα και τις διακρίσεις και μορφοποιούνται μέσα από μηχανισμούς στη βάση της άνισης αγοραστικής δύναμης, αυξάνουν τις πιθανότητες των κοινωνικών συγκρούσεων και των βίαιων διεκδικήσεων στους χώρους της πόλης. Οι οξυμένες αντιθέσεις που εντοπίζονται σε αυτούς τους χώρους, δε μπορούν να εγγυηθούν καμιά ισορροπία μεταξύ των δύο αντιμαχόμενων αστικών στρατοπέδων.

Εικ. Πόλη στο Μπαγκλαντες. Η άλλη όψη της πόλης.

Πάνω στην αστικοποίηση της φτώχειας και στις απροσδιόριστες γεωγραφίες των παραγκουπόλεων τοποθετείται σήμερα ο πόλεμος στις πόλεις καθώς εκεί συμπυκνώνονται και προβάλλονται όλες οι αντιθέσεις και οι αντιφάσεις της καπιταλιστικής κοινωνίας. Η εσωτερική απειλή, η καλύτερα οι κοινωνικοοικονομικές συνθήκες που δημιουργούν την «απειλή» μέσα από τις γεωγραφίες του κοινωνικού αποκλεισμού και της ταξικής διαίρεσης προκαλεί τις εν δυνάμει αστικές συγκρούσεις, τα πεδία δηλαδή των μαχών μέσα στις πόλεις.

Όπως εξηγούν οι Taw και Hoffman «η πιθανότητα αστικής εξέγερσης αυξάνεται στο βαθμό που η διπλή δημογραφική τάση της ραγδαίας πληθυσμιακής αύξησης της αστικοποίησης συνεχίζει να αλλάζει την εικόνα του αναπτυσσόμενου κόσμου». Σε παρόμοιο σκεπτικό καταλήγει και ο Davis ο οποίος σημειώνει ότι « το μέλλον των πολέμων βρίσκεται στους δρόμους, στα σοκάκια, στα ψηλά κτίρια και τους λαβύρινθους των σπιτιών που σχηματίζουν τις αποτυχημένες πόλεις του κόσμου».

Οι πόλεις μέσα στην πόλη, αποτελούν τελικά την απαρχή μιας ασύμμετρης άμεσης ή έμμεσης μάχης. Σε κάθε περίπτωση όμως, η διττή φυσιογνωμία της πόλης, του καπιταλιστικού φαντασιακού από τη μία και της συνεχούς παρακμής από την άλλη, δημιουργεί αδιέξοδα για το ίδιο το κοινωνικό σύστημα, δημιουργεί με άλλα λόγια, σε δεύτερο επίπεδο, τους όρους της ανατροπής του. Η τάξη και η αταξία στην πόλη, όχι μόνο σε επίπεδο μορφής και δομής, αλλά και σε επίπεδο κοινωνικής συγκρότησης δε μπορεί παρά να ευνοήσει τις συνθήκες της κοινωνικής και ταξικής αγανάκτησης στα πλαίσια των αλληπάλληλων διαχωρισμών, χωρικών, ταξικών, κοινωνικών, φυλετικών, ταυτοτήτων κ.α.

Εικ. Παραγκουπόλεις στις Φιλιππίνες. Οι πόλεις του μέλλοντος.

Ο Robert de Souza υποστηρίζει ότι «το βασικό σφάλμα της προόδου είναι η ρήξη της με τον.. κόσμο των ταπεινών». Ενώ ταυτόχρονα αναφέρει χαρακτηριστικά: « Ζούσαν εκεί, μεταξύ τους, και μοιράζονταν τις ίδιες ανάγκες, τις ίδιες χαρές και τα ίδια βάσανα. Μια αρμονία γεννιόταν μέσα από τον μόχθο της εργασίας. Η νέα λεωφόρος υψώνει τα τείχη της αστικής πολυτέλειας που απορρίπτουν το λαϊκό επάγγελμα και κάνουν τον τεχνίτη να ντρέπεται για τη δουλεία του, για την ποταπή καταγωγή της οικογένειάς του, για την ταπεινή του θέση. Ο εργάτης δεν νιώθει πουθενά πια σαν στο σπίτι του. Αναζωπυρώνεται μέσα του το κακό ένστικτο της τάξης και γεννιέται το πάθος για την ψευτο-πολυτέλεια. Αυτό είναι το κοινωνικό έργο της ανάπλασης».

Η ταξική φυσιογνωμία της πόλης και οι άτυποι, κατά μία έννοια, αστικοί σχηματισμοί, που δίνουν τη γνωστή χαοτική και αχαρτογράφητη μορφή στις παραγκοπόλεις, δεν μπορούν να υποπέσουν σε αταξικές γενικεύσεις ως παραπροϊόντα μιας -μερικής- περίπτωσης δόμησης συγκεκριμένων περιοχών. Αντιθέτως, οι παραγκουπόλεις, ως αποθήκες φτηνών εργατικών χεριών, συνδέονται άμεσα με τις πολιτικές απορρύθμισης και τις διαδικασίες αναδιάρθρωσης που χαρακτηρίζουν τη σχέση κεφαλαίου/εργασίας σε πλανητική κλίμακα.

Και μάλιστα, πρόκειται για ένα φαινόμενο, το οποίο όπως εκτιμάται θα συνεχίσει να αυξάνεται ενώ μέχρι και το 2050 το μεγαλύτερο ποσοστό της παγκόσμιας πληθυσμιακής αύξησης θα απορροφηθεί στις αστικές περιοχές των φτωχότερων χωρών του πλανήτη. Κυρίως δηλαδή στις περιοχές του παγκόσμιου Νότου. Για το λόγο αυτό, πέρα από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που θα αποτυπωθούν στον χώρο, η αύξηση αυτή θα προκαλέσει και τις αντίστοιχες αναταραχές καθώς και τις ανάλογες ανακατατάξεις. Πράγμα που προκαλεί έντονη ανησυχία στη στρατιωτική (παρα)φιλολογία για τα επιχειρησιακά αδιέξοδα που θα επιφέρει.

Έτσι, αυτοί οι άτυποι αστικοί μετασχηματισμοί και οι πολλές φορές ασαφής μορφολογία τους, που είναι αποτέλεσμα των νεοφιλελεύθερων αστικών πολιτικών, δημιουργούν ένα περιβάλλον πολλαπλάσιων ταξικών και κοινωνικών διεκδικήσεων. Πράγμα το οποίο αποτυπώνεται και στις παρατηρήσεις της Rand, η οποία αντιλαμβάνεται τις υποβαθμισμένες γειτονίες ως «δεξαμενές ανυπότακτων» περιγράφοντας την κοινωνική ανέχεια, τη φτώχεια και την επισφάλεια καταρχήν ως γονιμότερο έδαφος για αστικές εξεγέρσεις και κατά δεύτερον ως ένα δύσκολο διαχειρίσιμο πεδίο στρατιωτικής επέμβασης.³⁵

Πραγματείες όπως αυτές της RAND, αποδεικνύουν τις ιδιαιτερότητες που χαρακτηρίζουν αυτές τις αστικές χωρικές τυπολογίες οι οποίες σε συνδυασμό με τις εκρηκτικές κοινωνικές συνθήκες ανισότητας που επικρατούν στο εσωτερικό τους, δημιουργούν ένα περιβάλλον αφενός πολλαπλάσιων εξεγερτικών πιθανοτήτων. Αφετέρου, εξηγούν, πως οι παραγκουπόλεις είναι ένα δύσκολο και υψηλού κινδύνου πεδίο επιχειρήσεων, καθώς οι εμπλοκές γίνονται από μικρή απόσταση, οι ελιγμοί, ο έλεγχος και η διοίκηση είναι δύσκολοι, οι μάχες γίνονται τυπικά σε επίπεδο οικοδομικού τετραγώνου χωρίς σταθερά μέτωπα ή υποστήριξης πυρός από θέση υπεροχής κ.α.³⁶

³⁵ Χρ. Φιλιππίδης, Πόλεις άγριες, πόλεις ανθεκτικές: Η αστικοποίηση ως αντικείμενο έρευνας της αντιεξέγερσης.

³⁶ Αδειάζοντας υπονομαγία με σπλοπολυβόλο

Η διαπίστωση επομένως ότι κατά πρώτον οι οικονομικές και κοινωνικές πολιτικές δημιουργούν τις συνθήκες της πολιτικής και της κοινωνικής απονομιμοποίησης και αποσταθεροποίησης και κατά δεύτερον ότι οι πολιτικές αυτές οδηγούν και οξύνουν τους χωρικούς, τους ταξικούς και γενικότερα τους διαχωρισμούς, δημιουργεί αυξημένα πολιτικά και στρατιωτικά καθήκοντα για τις αστικές δυνάμεις. Κατ' αυτόν τον τρόπο η ένοπλη σύρραξη εντός της πόλης αποδεικνύεται ιδιαίτερα δύσκολη χωρίς ωστόσο αυτή η πολυπλοκότητα να μην εξετάζεται -ειδικά στις μέρες μας- ενδελεχώς ώστε να μπορέσουν να αντιμετωπιστούν τα ελλείματα και οι ανεπάρκειες των συμβατικών στρατών.

Όπως γράφει και ο Wacquant «οι γειτονίες της αστικής υποβάθμισης στις οποίες συσσωρεύονται σήμερα περιθωριακά και στιγματισμένα τμήματα της μεταβιομηχανικής εργατικής τάξης – οι παρηκμασμένες φαβέλες της βραζιλιάνικης μητρόπολης, τα υπερ-γκέτο των ΗΠΑ και τα δυσφημισμένα banlieues της Γαλλίας- αναδύονται τόσο ως βασικοί στόχοι όσο και ως εκείνο το έδαφος πάνω στο οποίο ανεγείρεται και δοκιμάζεται η ταξική συνείδηση».

Η πολιτική δυναμική του χώρου, με την έννοια της πολιτικοποίησης της κοινωνικής πλειοψηφίας, αποδεικνύει αυτό ακριβώς που τα πολιτικά αστικά στρατιωτικά εγχειρίδια προσπαθούν να ανατρέψουν και να κατευνάσουν. Ότι δηλαδή, οι αντιθέσεις που προκύπτουν από το εκμεταλλευτικό κοινωνικό σύστημα, όπως και αν επηρεάζουν και διαμορφώνουν τις κοινωνικές, οικονομικές, ταξικές και χωρικές πρακτικές, θα πυροδοτούν με τον έναν ή τον άλλο τρόπο την ταξική αναμέτρηση.

Οι σημαντικές κοινωνικοχωρικές διχοτομήσεις που παρατηρούνται στις πόλεις ως παράγωγο των δυνάμεων που σχετίζονται με την παγκόσμια οικονομική αναδιάρθρωση καθώς και οι συνήθεις μορφολογικές τους ιδιαιτερότητες τις μετατρέπουν σε ένα επιχειρησιακό πεδίο υψηλού ρίσκου και σοβαρών πρακτικών δυσκολιών για την αντιμετώπιση και την καταστολή του εσωτερικού εχθρού. Η αστικοποίηση της φτώχειας μετατρέπεται, με τον τρόπο αυτό σε ένα αντικείμενο μιλιταριστικού (ανα)στοχασμού που επιβάλλει τροποποιήσεις στα τρέχοντα επιχειρησιακά δόγματα.

Η δομή της πόλης, η διαίρεσή της και η ταξική και ιδεολογική φυσιογνωμία της, εισάγεται εν ολίγης στο κέντρο των στρατιωτικών συζητήσεων ως αποτέλεσμα των απροσδιόριστων γεωγραφιών των παραγκουπόλεων. Χωρίς όμως να επιδιώκεται άμεση λύση της στεγαστικής κρίσης και της ανισόμετρης και ανισομερής ανάπτυξης των πόλεων. Γιατί προφανώς, μια τέτοια λύση θα έπρεπε να στοχοποιεί και τελικά να απονομιμοποιεί ολόκληρο των καπιταλιστικό μηχανισμό.

Για το λόγο αυτό, τα slums και γενικότερα τα προβλήματα της κρίσης της πόλης, αντιμετωπίζονται μόνο ως διακυβεύματα για το πώς τελικά θα καταφέρουν να αντισταθμίσουν και να ισορροπήσουν μελλοντικά φαινόμενα κοινωνικών και ταξικών εκρήξεων. Εν τούτοις, η παρακμή της πόλης αποτελεί ένα κρίσιμο πεδίο επιχειρησιακών προκλήσεων. Συνιστά, δηλαδή, ένα προνομιακό ορμητήριο μιλιταριστικών και κεφαλαιοκρατικών θεματοποιήσεων, καθώς ο ρόλος τους στη στρατιωτική φιλολογία διατηρεί μία συγκεκριμένη λειτουργικότητα και έναν ιδεοτυπικό χαρακτήρα, που ενθαρρύνει σε μεγάλο βαθμό την προσαρμογή των προτάσεων ως προς τις πολιτικές δημόσιας ασφάλειας εξυπηρετώντας τα ιδιαίτερα συμφέροντά τους.

Τελικά, ο πόλεμος στη πόλη, παίρνει πρωτίστως τη μορφή της ταξικής και κοινωνικής σύγκρουσης. Και αυτό γιατί μέσα στην πόλη συμπυκνώνονται όλες οι αντιθέσεις και οι αντιφάσεις με αποτέλεσμα να δημιουργούν και τα αντίστοιχα ξεσπάσματα ή και ξεπεράσματα. Όπως παρατηρήσαμε εξάλλου και από τα άλλα κεφάλαια, η σχέση πόλης και πολέμου δεν είναι μια σταθερή σχέση, μια συνθήκη με κάθε φορά ίδια χαρακτηριστικά. Αν κάτι συνδέει τη πόλη με τον πόλεμο, σε αυτή την περίπτωση είναι ότι ο πόλεμος (με τη μορφή του ταξικού πολέμου) είναι αποτέλεσμα του καπιταλιστικού εκμεταλλευτικού συστήματος. Και το ίδιο και η σημερινή πόλη.

«Το βουνό των σκουπιδιών έμοιαζε να εξαπλώνεται πολύ μακριά, και σταδιακά, χωρίς αισθητή οριοθέτηση ή σύνορα μεταμορφώθηκε σε κάτι άλλο. Τι όμως; Μια ανακατεμένη και χωρίς κατεύθυνση συλλογή κατασκευασμάτων. Χαρτόνια από κούτες, κόντρα πλακέ και σάπιες τάβλες, σκουριασμένα κουφάρια αυτοκινήτων χωρίς τζάμια, είχαν όλα ριχθεί χύμα για να σχηματίσουν μια κατοικία.»

Michael Thelwell, The Harder they Come, 1980

Γ2: Ο πόλεμος ως κυριαρχία και η πόλη ως συναίνεση. Έκτακτα μέτρα, διεκδικήσεις και αντεκδικήσεις στη σημερινή πόλη.

Στα προηγούμενα κεφάλαια, το κύριο ενδιαφέρον στράφηκε πρωτίστως στο να αναλυθεί και να τεκμηριωθεί μια απειλή που κατά πάσα πιθανότητα θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια ένοπλη σύρραξη, αλλά και στο ρόλο της πόλης και ευρύτερα του χώρου σε αυτήν τη διαδικασία. Αν επομένως μιλάμε για πόλεις εν καιρώ πολέμου, δεν γίνεται να μην αναφερόμαστε στον, πολλές φορές, άτυπο πόλεμο που διεξάγεται «εντός των τειχών», όπως είδαμε και προηγουμένως, αλλά και στον τρόπο που αντιμετωπίζεται ένας τέτοιος πόλεμος.

Ο πόλεμος στις πόλεις εξάλλου, δεν είναι μια αφαιρετική έννοια, μια υπόνοια ή μια πιθανότητα. Αντιθέτως αποτελεί διαπίστωση πως καθημερινά στις πόλεις συντελείται ένας μη κηρυγμένος πόλεμος, ένας ταξικός πόλεμος. Σε αυτόν τον καθημερινό πόλεμο, που άλλοτε παίρνει τη μορφή γενικευμένων αντιδράσεων, συγκρούσεων και (ενίοτε) εξεγέρσεων, η κυρίαρχη πολιτική αντιμετώπιση στρέφεται σε μια πολιτική της ασφαλειοποίησης, των έκτακτων μέτρων, του ελέγχου και της στρατιωτικοποίησης της καθημερινής ζωής και συνολικότερα της ζωής στην πόλη.

Οι τρόποι με τους οποίους ο χώρος διαμορφώνεται και χρησιμοποιείται αντανακλούν τις κυρίαρχες πολιτικές και οικονομικές πρακτικές του κοινωνικού συστήματος. Ως εκ τούτου, ο χώρος, πέρα από αυτήν την καθεαυτή ανάλυση, είναι πρωτίστως πολιτικός και άρα και κοινωνικός. Όσο στην πόλη προβάλλονται οι κρίσεις και τα αδιέξοδα της σύγχρονης κοινωνίας, τόσο οι στρατηγικές διακυβέρνησης, τα έκτακτα μέτρα και τα καθεστώτα έκτακτης ανάγκης θα αποτελούν μερικές από τις -πολλές κατ' άλλα - λύσεις του κεφαλαίου για την αντιμετώπιση των «κρίσιμων συμβάντων».

Εικ. Από άρθρο δημοσιογράφου, μη πολεοδόμου, ο οποίος όμως επισημαίνει και το ρόλο (ή την χρήση) της πολεοδομίας στην καταστολή.

Πηγή: Γ.Μ. Σαρηγιάννης, σημειώσεις από το μάθημα «Η κρίση της πόλης.»

Η θεωρητικοποίηση του ζητήματος της ασφάλειας, ως δομικού προβλήματος των σύγχρονων μητροπόλεων και συνεπώς η διαχείριση των κρίσιμων στιγμών, των συμβάντων, των γεγονότων και των πρακτικών μέσα στην πόλη, αλλά και γενικότερα η ασφαλειοποίηση και η στρατιωτικοποίηση της πόλης, είναι μερικά φαινόμενα, τα οποία τουλάχιστον από τη δεκαετία του '60 και μετά απασχολούν ιδιαίτερα τις σύγχρονες οπτικές και στρατηγικές για την πόλη και τον χώρο.

Οι πολλαπλές αντιθέσεις και ανισότητες που εντοπίζονται στον αστικό ιστό, ως απόρροια των νεοφιλελεύθερων πολιτικών, η κοινωνική ανασφάλεια και οι πολιτικές της φτώχειας, η τουριστικοποίηση των κέντρων των πόλεων και οι αλληπάλληλες μεταναστευτικές ροές, δημιουργούν ένα περιβάλλον μη ασφαλές, ένα περιβάλλον αποσταθεροποίησης και αποσάθρωσης για το ίδιο το κοινωνικό σύστημα. Στα πλαίσια αυτά η «ασφαλής πόλη» θεωρείται απαραίτητη προϋπόθεση, όχι για την κοινωνική ευημερία αλλά για την επενδυτική κερδοσκοπία.

Σύμφωνα με τον Πουλαντζά « το κράτος δε μπορεί να καθιερώσει και να αναπαραγάγει την πολιτική κυριαρχία αποκλειστικά και μόνο με την καταστολή, την δύναμη, ή την ωμή βία, αλλά προσφεύγει άμεσα στην ιδεολογία, που θεμιτοποιεί τη βία και συμβάλλει στην οργάνωση μιας συναίνεσης ορισμένων δυναστευόμενων τάξεων και μερίδων τάξεως προς την πολιτική εξουσία.»

Ο λόγος και οι πρακτικές που παράγονται σχετικά με τον χώρο, είναι κρίσιμης σημασίας τόσο για τη διαμόρφωση και του λειτουργία του, όσο και για τις πολιτικές και κοινωνικές διεργασίες που συντελούνται εντός του. Εξάλλου, η ιδεολογική συγκρότηση του χώρου, συγκροτείται στη βάση οικονομικών μηχανισμών, που παράγουν και αναπαράγουν σχέσεις εξουσίας επιδιώκοντας τον έλεγχο του χώρου και των λειτουργιών του.

Η πολιτική γεωγραφία της ασφάλειας σε συνδυασμό με την επιστήμη της γεωπολιτικής και την οικονομική γεωπολιτική, ως κύριοι ιδεολογικοί μηχανισμοί, προωθούν αστικές πολιτικές χωρικής διακυβέρνησης, διαμορφώνοντας αυτήν τη φορά μια σαφή χωρική και γεωγραφική διάκριση μεταξύ ασφαλών και επισφαλών ζωνών, ασφαλών και επισφαλών δηλαδή τόπων. Έννοιες όπως αυτή του ορίου, του αποκλεισμού, του συνόρου καθώς και το δίπολο μεταξύ «καλού» - «κακού» και «ανοιχτού» - «κλειστού» χώρου, αποτελούν την υλική αποτύπωση αυτής της πολιτικής.

Εικ. Περιοδεία του πρίγκιπα Ουίλιαμ και της Κέτι στις φαβέλες της Ινδίας. Ή αλλιώς όταν το κεφάλαιο θέλει να τις εξευγενίσει.

Η διαπίστωση επομένως πως η σύγκρουση στην πόλη οφείλεται στις αντιθέσεις που διαιωνίζει το υπάρχον κοινωνικό σύστημα, ως απόρροια των εντεινόμενων μορφών της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης, της συρρίκνωσης του κράτους πρόνοιας, των φυλετικών και ταξικών διαχωρισμών και πολλών ακόμα και συνεπώς δημιουργεί ένα πρόσφορο πεδίο αστυνομικών και στρατιωτικών εφαρμογών, είναι καθοριστική για την ερμηνεία και την ανάλυση του χώρου ως χώρου που διεξάγεται το πεδίο της ταξικής σύγκρουσης. Και πάνω σε αυτό το πεδίο, προβάλλονται όλες οι στρατιωτικές εφαρμογές ως μηχανισμοί ελέγχου και διασφάλισης της «δημόσιας ασφάλειας», αποδεικνύοντας πως οι κυρίαρχες αστικές πολιτικές, κανονικοποιούν και σιγοντάρουν τους αποκλεισμούς, που το ίδιο το κοινωνικό σύστημα δημιουργεί.

Οι σχέσεις κυριαρχίας στο αστικό περιβάλλον εδραιώνονται και αντλούν την ισχύ τους μέσα από πρακτικές ταξινόμησης, δηλαδή, την παραγωγή επιθυμητών ταυτοτήτων, την ένταξη τους στον χώρο και τον περιορισμό της κοινωνικής τους συμμετοχής/δράσης. Οι διαιρεμένοι χώροι, οι περιφράξεις και τελικά η ταξική δομή της πόλης αποτελούν ακριβώς αυτούς τους χώρους ενώ ο έλεγχος και η επιτήρησή τους αποτελεί εργαλείο για τη συνέχιση της αναπαραγωγής της κυρίαρχης οικονομικής, κοινωνικής και παραγωγικής ζωής.

Η κυρίαρχη αστική ρητορική σύμφωνα με την οποία οι πολιτικές και πρακτικές ασφαλείας σε συνδυασμό με τα χωροκοινωνικά συστήματα πρόσληψης εχθρών και απειλών είναι ικανά για να αποκρούσουν τους κινδύνους, είναι επίπλαστη και αποπροσανατολιστική. Κύριος σκοπός αυτών των πολιτικών είναι πρωτίστως η δημιουργία ενός κλίματος γενικευμένης επισφάλειας, όπου θα κυριαρχεί η κοινωνική συναίνεση και παράλληλα η εφαρμογή έκτακτων μέτρων, που απονομιμοποιούν επί της ουσίας την κοινωνική διαπλεκόμενη καθημερινότητα.

Πέρα όμως από τα συστήματα ελέγχου στις πόλεις, τη στρατιωτικοποίηση στη δομή της, τις αλλαγές χρήσεων στο έδαφος κ.α, τα τελευταία χρόνια η έννοια της ανθεκτικότητας εμφανίζεται όλο και πιο συχνά ως ένας ακόμη τρόπος για την αντιμετώπιση των σύγχρονων επικείμενων απειλών και καταστροφών. Η ανθεκτικότητα, ως εργαλείο κοινωνικού ελέγχου και χειραγώγησης, ως μια ακόμα φιλελεύθερη πολιτική μετατρέπεται σταδιακά σε πρωταρχική μέριμνα των αντιεξεγερτικών δεξαμενών σκέψης.

Όπως εξηγεί και ο Κ. Γούσης « προωθώντας την εμπέδωση της κλιμακωτής ευθύνης και, τελικά, την ωμή επιβίωση απέναντι σε ό,τι μας επιβάλλει ο καπιταλισμός, η ανθεκτικότητα μάς καλεί να υιοθετήσουμε, κοινωνικά, άνευ όρων την έννοια της φυσικής επιλογής, των κερδισμένων και των χαμένων στην κούρσα του ανταγωνισμού». ³⁷ Ταυτόχρονα, σύμφωνα με τους Sorensen και Soderbaum, «οι κυρίαρχες αφηγήσεις περί δημόσιας ασφάλειας κατευθύνονται σήμερα από μια πολιτική που εστιάζει στην ανθεκτικότητα και στη διαρκή διαχείριση των παγκόσμιων καταστροφών, στην οποία η επέμβαση γίνεται μια κανονικοποιημένη πρακτική». ³⁸

Η αποκωδικοποίηση ωστόσο αυτών των πολιτικών κατευθύνσεων και των χωρικών πρακτικών έγκειται στην αποκάλυψη των κυρίαρχων ιδεολογιών με όρους χωρικής

³⁷ <https://tetradia-marxismou.gr>

³⁸ Χ. Φιλιππίδης, σελ.211.

οργάνωσης και ιδιαίτερα σε ότι αφορά τους τρόπους ενδυνάμωσης των κυρίαρχων μηχανισμών και τους τρόπους αποδυνάμωσης των κυριαρχούμενων. Σύμφωνα με τον Σταυρίδη, η επιβολή της εξουσίας επιτελείται με επεμβάσεις ελέγχου, κανονικοποίησης και υποταγής στο κοινωνικό καθεστώς. Οι επεμβάσεις αυτές, φαίνεται να αποκτούν χωρική υπόσταση ακριβώς μέσα από τους μηχανισμούς ασφαλείας.

Όλες οι παραπάνω πρακτικές σύμφωνα με τον Δεσποινιάδη λειτουργούν ως μια τεχνική διακυβέρνηση στο εσωτερικό των Δυτικών κοινωνιών και ως ένα εργαλείο παγκόσμιας ηγεμονίας στο εξωτερικό τους. Το δίπολο πόλεμος και ασφάλεια, όπως εξηγεί, παίρνει πλέον τη μορφή της κυριαρχίας και της συναίνεσης αντίστοιχα. Η πόλη στο βαθμό που συνδιαλέγεται με αυτές τις δύο έννοιες φαίνεται να επιτάσσεται στις έκτακτες καταστάσεις και στα καθεστώτα έκτακτης ανάγκης, που οι ρυθμοί και ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος ανάπτυξης επιβάλλουν.

Με τον τρόπο αυτό, οι γειτονίες της αστικής υποβάθμισης αναδύονται τόσο ως βασικοί στόχοι όσο και ως εκείνο το έδαφος πάνω στο οποίο ανεγείρεται και δοκιμάζεται το νεοφιλελεύθερο ποινικό κράτος, όπως το χαρακτηρίζει και ο Wacquant. Η επιλογή της ποινικοποίησης ωστόσο αυτών των περιοχών, προωθεί εκ των υστέρων την όλο και περισσότερο στρατιωτικοποίησή τους, μετατρέποντας τις γειτονίες σε πεδία επιχειρήσεων ανακαλώντας πολλά από εκείνα τα στοιχεία, που χαρακτηρίζουν τις αμιγώς στρατιωτικές πρακτικές. Όπως επισημαίνει και ο Σταυρίδης «για την αστική εξουσία συχνά αυτοί οι χώροι αποτελούν ένα χαοτικό και απρόβλεπτο περιβάλλον, όπου η αστυνομία επεμβαίνει σαν στρατός σε ξένο έδαφος».

Εικ. Αστυνομική επιχείρηση σε φαβέλα στη Βραζιλία.

Πέρα όμως από τις στρατιωτικές και αστυνομικές παρεμβάσεις, παρατηρούμε και ορισμένες πολεοδομικές πρακτικές παρέμβασης στις πόλεις, οι οποίες λειτουργούν συμπληρωματικά με το φαινόμενο της αστυνόμευσης και της στρατιωτικοποίησης αυτών των περιοχών. Άλλωστε οι πολιτικές αυτές, στο βαθμό που αντικατοπτρίζουν τις κυρίαρχες

αστικές επιλογές και επιθυμίες, δε μπορούν να μη συμπεριληφθούν στα πολιτικά και στρατιωτικά εγχειρίδια του αστικού σχεδιασμού, ως τρόποι ενσωμάτωσης και περαιτέρω διχασμού της κοινωνικής πλειοψηφίας. Τέτοιες πολιτικές είναι το φαινόμενο του αστικού εξευγενισμού, της τουριστικοποίησης και της εμπορευματοποίησης της ζωής της πόλης, και κυρίως της ζωής των -από τα κάτω- ως εναλλακτικό φαινόμενο, ως ένα ακόμα θέαμα μέσα στο υπόλοιπο «θέατρο της πόλης». Από τη στιγμή επομένως, που η κοινωνική ζωή στις πιο υποβαθμισμένες, αποκομμένες και γκετοποιημένες γωνιές της πόλης γίνεται εμπόρευμα και τουριστικό αξιοθέατο, η ίδια η φυσιογνωμία της πόλης αλλάζει.

Η βασική και άμεση επίπτωση του φαινομένου αυτού, είναι ο εκτοπισμός των κατοίκων που αποτελούν την κοινωνική βάση σε αυτές τις περιοχές, στις οποίες εν γένει εμφανίζεται και πάλι μια άνιση χωρική και ταξική μορφή της πόλης. Παράλληλα όμως, πραγματοποιούνται και οι αλλαγές στις υπάρχουσες χρήσεις γης των περιοχών, ενώ ταυτόχρονα αναδύονται και νέες. Μικρής κλίμακας εμπορικές και βιοτεχνικές χρήσεις, που κατάφερναν και επιβίωναν σε τοπικό επίπεδο, εκτοπίζονται και σταδιακά αντικαθίστανται από μεγαλύτερες σε κύρος εταιρείες και εμπορικά πολυκαταστήματα.

FAVELA TOUR
Marcelo Armstrong
Since Desde Depuis 1992

UK, Spain, France flags

Parliamo Italiano

Not made on Jeeps.
No es hecho en Jeeps.
En Jeeps? Non.

Phone / Telephone / Téléphone: 055(21) 3322-2727/ 9989-0074/ 9772-1133
MSN: favelatour@hotmail.com / Skype: favelatour

Painting by: Fábio Sombra

Εικ. Ο Καπιταλισμός, έλεγε ο Μάρξ, μετατρέπει σε εμπόρευμα τα πάντα. Και έτσι είναι, από την στιγμή που μετατρέπονται σε εμπόρευμα όλα, η Παιδεία, η Υγεία, η Πρόνοια, ο Πολιτισμός, η Ιδεολογία, ο ίδιος ο άνθρωπος, ακόμη και η εξαθλίωσή του. Επισκεφθείτε λοιπόν το τουριστικό αυτό αξιοθέατο με οργανωμένες εξορμήσεις από την Favela Tour, έχει εμπειρία από το 1992 όπως μας πληροφορεί το παραπάνω διαφημιστικό της. Μην πάρετε όμως μαζί σας το 4Χ4 τζίπ σας (μάλλον επειδή δεν χωράει στους δρόμους). Προσέξτε στο διαφημιστικό, το «παιδικό» σκίτσο, των αμερικανών τουριστών με τα σορτσάκια, τα μαύρα γυαλιά και τις φωτογραφικές μηχανές. Η εικόνα είναι από το Rio de Janeiro.

Πηγή: Γ.Μ.Σαρηγιάννης, σημειώσεις από το μάθημα «Η κρίση της πόλης».

Σύμφωνα με τη Ε. Μίχα, ο κοινός παρανομαστής όλων αυτών των πρακτικών (στρατιωτικοποίηση, αστυνόμευση, εξευγενισμούς, ανθεκτικότητα κ.α), και ταυτόχρονα μοχλός στις ποικίλες αυτές περιπτώσεις μοιάζει να παραμένει μόνο η ιδεολογία της περιχαράκωσης με πρόφαση την ασφάλεια, που παρέχει η ένταξη σε μια τυποποιημένη, «κανονική» καθημερινότητα. Ενώ εξηγεί πως «στη βάση αυτή στήνεται, τις τελευταίες δεκαετίες, μια «αγορά» ανταλλαγής τρόμου και ασφαλών οάσεων, που υπόσχεται όχι μόνο

την υπεράσπιση ενάντια σε εκείνους που έχουν κατηγοριοποιηθεί ως αντίπαλοι, αλλά και μια «άλλη» ζωή, εξιδανικευμένη, ξέγνοιαστη, απλοϊκή και επιμελημένα σκηνοθετημένη».

Σύμφωνα με τον κοινωνιολόγο Z. Bauman, η ασφαλειοποίηση «είναι ένα θαυματουργό τέχνασμα, το οποίο λογαριάζουν να κάνει ακριβώς αυτό: να μετατοπίσει το άγχος από τα προβλήματα που οι κυβερνήσεις δεν είναι σε θέση να χειριστούν (ή δεν είναι πρόθυμες να το κάνουν), στα προβλήματα, στα οποία μπορεί να δει κανείς σε χιλιάδες οθόνες καθημερινά τις κυβερνήσεις να είναι πρόθυμες να αντιμετωπίσουν (μερικές φορές επιτυχώς)».

Τελικά, η πολιτική του φόβου, ως τακτική εξουσίας, είτε αφορά το σχεδιασμό των πόλεων, είτε τη διαχείριση «έκτακτων καταστάσεων», όπως μια ταξική σύγκρουση/εξέγερση, δεν περιλαμβάνει μόνο την άμεση άσκηση εξουσίας ή τον αυταρχισμό, αλλά καθορίζει και κατασκευάζει την απειλή. Ως εκ τούτου, η πολιτική του φόβου έχει τη δύναμη να επηρεάζει τις κοινωνικές αντιλήψεις και να νομιμοποιεί τις πολιτικές πρακτικές και τις σχεδιαστικές λογικές.

Το κράτος ελέγχου φαίνεται να νομιμοποιείται και να δυναμώνει όσο η τρομοκρατία και η ανασφάλεια κυριαρχεί στη ζωή των κατοίκων της πόλης. Όσο οι αντιθέσεις είναι ακόμα μεγαλύτερες και όσο η καταστολή, η επιτήρηση και η τιμωρία αποτελούν τα κυρίαρχα εργαλεία πολιτικής διαχείρισης. Η ρητορική της «ανασφαλούς πόλης» και των «έκτακτων καταστάσεων» αποτελεί όπως είδαμε μια νεοφιλελεύθερη πολιτική κατεύθυνση για τη διαχείριση του αστικού χώρου και των κρίσεων σε διεθνές και τοπικό επίπεδο.

Η μετατροπή επομένως των πολιτικών και κοινωνικών ζητημάτων σε ζητήματα ασφάλειας, τάξης και καταστολής και η «αναδιαρθρωτική διαχείριση» του χώρου της πόλης ταυτόχρονα με τη διαδικασία του παραγωγικού μετασχηματισμού της ταξικής και κοινωνικής βάσης, μέσα από τις πολιτικές που περιγράφηκαν, αποτελεί ακόμα ένα εργαλείο αντιμετώπισης του «πολέμου στις πόλεις».

Εικ. Σχέδιο πλωτής πόλης. Ένα εγχείρημα που φιλοδοξεί να καταστήσει τις πόλεις ανθεκτικές στην κλιματική αλλαγή...Η μήπως όχι;

Η πεποίθηση της υποταγμένης προστασίας, οι αυταρχικές πρακτικές της καταστολής και η στοχοποίηση γειτονιών και κοινωνικών ομάδων, διαμορφώνει ακόμα πιο σκληρά όρια και τείχη από τα πάλαι ποτέ οχυρά του πολέμου. Αλλά το πιο σημαντικό ίσως είναι ότι, πέρα από την ανακύκλωση του φόβου, μετατοπίζει τις κοινωνικές αντιθέσεις και συγκρούσεις από την πολιτική στην ηθική αντιπαράθεση.

Έτσι, η πολιτική του φόβου πάνω στην οποία στηρίχθηκε η αστική σκέψη και η κυρίαρχη πολιτική για να κατασκευάσει πειθαρχημένα υποκείμενα στη βάση της ανασφάλειας και της τυφλής εμπιστοσύνης στο αστικό κράτος, αποτελεί, όπως κάθε σοβαρή κρίση του καπιταλισμού, ένα πλαίσιο ταξικής σύγκρουσης, αγώνων και δυνατοτήτων ώστε ο φόβος να πάψει να αποτελεί εργαλείο ελέγχου, ενώ η ανασφάλεια και η αβεβαιότητα να παραχωρήσουν τη θέση τους στην συλλογική προσπάθεια, την αμοιβαία συμπαράσταση, την αλληλεγγύη και τη φροντίδα.

Εικ. Ο πλανήτης των slums.

Γ3: Η πόλη του μέλλοντος δεν είναι η πόλη του πολέμου. Είναι η πόλη των κοινών.

Είναι άραγε η πόλη απλώς ένας παθητικός τόπος ή ένα μέρος εκδήλωσης όπου μπορούν να εκφραστούν βαθύτερα ρεύματα πολιτικού αγώνα; Από τα βουλευάρτα του Οσμάν στο Παρίσι, μέχρι τον επανασχεδιασμό των κεντρικών πόλεων στις Ηνωμένες Πολιτείες, ύστερα από τις εξεγέρσεις της δεκαετίας του 1960,³⁹ η πολιτική εξουσία φαίνεται να επιδιώκει την αναδιοργάνωση και τον ανασχεδιασμό των αστικών υποδομών, τον χώρο και γενικότερα την πόλη, σύμφωνα με τις δικές της ανάγκες και πάντα προς αποφυγή των οποιοδήποτε κινηματικών (κοινωνικών και ταξικών) αντιστάσεων.

Η μελέτη των κοινωνικών κινημάτων, στο πλαίσιο ενός ευρύτερου πεδίου συγκρουσιακής πολιτικής, και μιας ευρύτερης σύνδεσής του με τον πόλεμο (ταξικό) στην πόλη, αποτελεί συστατικό κλάδο τόσο της πολιτικής κοινωνιολογίας, όσο και της πολιτικής γεωγραφίας και των ριζοσπαστικών θεωριών του χώρου. Η δυναμική ανάπτυξη τόσο του χώρου της πόλης, όσο και των κινημάτων αντίστασης στα τεκταινόμενα των τελευταίων χρόνων, δεν μπορεί να μην αποτελεί βασικό μέρος της όποιας μελέτης του χώρου.

Τα διεκδικητικά ρεπορτόρια, η ιδιαιτερότητα των κοινωνικών κινημάτων στον χώρο και στον χρόνο, οι κυρίαρχες πολιτικές καθώς και οι σχεδιαστικές και στρατιωτικές πρακτικές θέτουν συγκεκριμένα ερωτήματα, που αφορούν την υφή της τρέχουσας πολιτικής, οικονομικής, κοινωνικής και χωρικής πραγματικότητας. Η δυναμική πολιτική του χώρου βρίσκεται έτσι στο επίκεντρο των συζητήσεων και των αναλύσεων τόσο ως χώρου παραγωγής και αναπαραγωγής του κεφαλαίου όσο και ως χώρου παραγωγής και αναπαραγωγής των αγώνων, ή αλλιώς «της μάχης της πόλης».

Όσο ρευστή είναι η κοινωνική πραγματικότητα άλλο τόσο ρευστός είναι και ο χώρος. Η συγκρουσιακή πολιτική, η πολιτική δηλαδή που διεξάγεται εκτός των επίσημων θεσμών του πολιτικού συστήματος, αποτελεί θεμέλιο λίθο για την κοινωνικοοικονομική και πολιτική ζωή όπως και για τη διαμόρφωση της ίδιας της πόλης. Αποτελεί, με άλλα λόγια, έναν εξίσου σημαντικό παράγοντα, ο οποίος αναδιαμορφώνει, επανακαθορίζει και επανανοηματοδοτεί την καθημερινή ζωή.

Όπως αναφέρει ο Tarrow, «σε σχέση με άλλους κοινωνικοοικονομικούς και πολιτικούς θεσμούς, τα κοινωνικά κινήματα ενέχουν και διαχειρίζονται μορφές δύναμης που, αν και δυσκολότερα προσδιορίσιμες, δεν είναι, εξ αυτού, και αμελητέες». ⁴⁰ Κατ' αυτήν την έννοια μια επαναστατική θεωρία για την πόλη και τον χώρο και τη σχέση τους με οποιαδήποτε μορφή πολέμου, είτε κοινωνικού, είτε ταξικού, είτε συμβατικού, είτε εμφύλιου, πρέπει και οφείλει να αναπτύσσεται διαλεκτικά από τον χώρο και το χρόνο που συμβαίνει, στον χώρο και στο χρόνο της πραγμάτωσής της. Με την έννοια, ότι οφείλει να προσφέρει πραγματικές επιλογές για μελλοντικές στιγμές στην κοινωνική διεργασία, διακρίνοντας κρίσιμες και αναπόφευκτες επιλογές σε μια υφιστάμενη κατάσταση.

Ένας θεωρητικός και συνάμα σχεδιαστικός προβληματισμός σχετικά με τον χώρο που αναπτύσσεται η έκφραση των συλλογικών δράσεων, ενέχει όπως είναι φυσικό τη

³⁹ D. Harvey, Εξεγερμένες πόλεις.

⁴⁰ Σ. Ι Σεφεριάδης, Συγκρουσιακή πολιτική, κοινωνικά κινήματα.

διερεύνηση της πολιτικής και επομένως και της χωρικής αιτιότητας. Όπως έχει εξάλλου επισημανθεί και στην αρχή του κεφαλαίου αυτού, η κοινωνική και ταξική ανισότητα σε συνδυασμό με τον χωροκοινωνικό αποκλεισμό και τις χωρικές περιφράξεις (γκέτο, παραγκουπόλεις κλπ), αποτελούν μερικές προϋποθέσεις για την εκδήλωση κινητοποιήσεων και για την εμφάνιση κινημάτων.

Εικ. Περιοχή των Γκέτο στην Κίνα.

Η ίδια η θεωρία των κοινωνικών κινημάτων και η σχέση αυτής με την πόλη και τον χώρο δεν πρέπει να θεωρηθεί ή να εκληφθεί ως μία εμπειρική εξέταση των κοινωνικών και ταξικών αντιθέσεων απλά και μόνο στον χώρο. Αντιθέτως, μέσα από τη ζωντανή ρέουσα πραγματικότητα και την ανάλυση των υφιστάμενων χωρικών, πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών, πρέπει να γίνουν κατανοητοί οι μηχανισμοί μέσω των οποίων οι κινηματικές προδιαθέσεις μετασχηματίζονται σε πραγματικότητες.

Εικ. Νταράβι. Η μεγαλύτερη παραγκούπολη της Ασίας. Αποτελέσε και αφορμή για την ταινία «Slumdog Millionaire».

Σύμφωνα με τον Harvey, «η πολιτική δράση της εργατικής τάξης εδράζεται πρωτίστως στον 'τόπο'». Είναι προφανές ότι η πόλη λειτουργεί ως τόπος πολιτικής συλλογικοποίησης, ενότητας και δράσης τόσο στη θεωρία όσο και στην πράξη. Παρ' όλα αυτά είναι αναγκαίο να επισημανθεί ότι η κάθε μορφής πολιτική δραστηριοποίηση ή κινηματική διεκδίκηση που πραγματώνεται στον χώρο της πόλης, εξαρτάται και καθορίζεται από το κοινωνικο-οικονομικό υπόβαθρο αλλά και από τα ίδια τα χαρακτηριστικά του τόπου, τόσο τα φυσικά/γεωγραφικά/πολεοδομικά όσο και τα κοινωνικά/πολιτισμικά.

Εκτός δηλαδή από την ταξική διαφοροποίηση που παρατηρείται στον χώρο και που με βάση τα κοινά ταξικά, κοινωνικά, πολιτισμικά και πολιτικά συμφέροντα αναγεννιούνται οι αγώνες, σημαντικό ρόλο, έχει και ο πολεοδομικός ανασχεδιασμός και η εδαφική οργάνωση αυτών των χώρων. Η επιλογή και η διαμόρφωση του πεδίου δράσης, όσο σημαντικό ρόλο παίζει στις στρατιωτικές επιχειρήσεις για τον καθορισμό του νικητή, άλλο τόσο συνιστά σημαντικό παρονομαστή για την έκβαση των λαϊκών διαμαρτυριών και των πολιτικών κινημάτων στο περιβάλλον της πόλης.

Εικ. Εξέγερση των Γαλλικών Προαστίων. Παρίσι 2005.

Ο χώρος του πολιτικού λόγου και των συμβολικών αναπαραστάσεων, ο χώρος των πολλών, των διεκδικήσεων και των αντιστάσεων είναι μια χωροχρονική μοναδικότητα της κάθε κινηματικής εμπειρίας και επιφέρει διαφορετικά αποτελέσματα ανάλογα με την εκάστοτε κοινωνικοπολιτική και πολιτισμική συγκυρία. Όσο επομένως ο χώρος δεν είναι γραμμικός, παθητικός και στάσιμος, αλλά εξελίσσεται, μεταλλάσσεται και διαμορφώνεται από τις εκάστοτε πολιτικές και κοινωνικές πρακτικές, τόσο και οι όροι, οι τρόποι και τα μέσα της συγκρουσιακής και διεκδικητικής πολιτικής, στον εκάστοτε τόπο και χρόνο, θα διαφέρουν.

Με τον τρόπο αυτό, μπορούμε να κατανοήσουμε ότι σε ορισμένες περιπτώσεις, ορισμένα περιβάλλοντα, τόποι και χώροι, είναι πιο πρόσφορα για επαναστατικές/μαχητικές διαδηλώσεις απ' ό,τι κάποιοι άλλοι π.χ η πλατεία Ταχρίρ, η πλατεία Ταξίμ, το Σύνταγμα στην Αθήνα, οι δρόμοι του Παρισιού κ.α. Αυτό όμως δε σημαίνει απαραίτητα και κατ'

εξακολούθησε την εμφάνιση κάποιας μορφής κοινωνικής και ταξική σύγκρουσης. Άλλωστε, οι αντιθέσεις που υφίστανται εξαιτίας του κοινωνικού συστήματος και αποτυπώνονται και στον χώρο, δεν είναι παντού οι ίδιες. Γι' αυτό και τα κινήματα και οι τρόποι που ξεσπούν δεν είναι παντού οι ίδιοι.

Οι θεμελιακές διαφορές στα αντιπαρατιθέμενα κοινωνικά συμφέροντα και στα πολιτικά και χωρικά τους περιβάλλοντα, απηχούν επί της ουσίας την ίδια την ανάπτυξη του καπιταλισμού στο συγκεκριμένο χώρο και χρόνο, αλλά και στην ωριμότητα των επαναστατημένων μαζών. Έτσι, κάθε φορά, η ιδιομορφία του τόπου συγκροτείται μέσω της εξέλιξης των παρεμβάσεων και των επιρροών που συμβαίνουν στο συγκεκριμένο τόπο. Εξάλλου, ο τόπος, ο χώρος και ευρύτερα το περιβάλλον είναι άρρηκτα συνδεδεμένα και αποτελούν αναπόσπαστο στοιχείο των πολύπλοκων διαδικασιών του κοινωνικού και πολιτικού μετασχηματισμού.

Εικ. Η πλατεία Ταχίρ, ως τόπος συγκέντρωσης των διαδηλωτών. Ως σημείο συνάντησης των «από τα κάτω».

Όπως υποστηρίζει ο Harvey «τα πάντα εξαρτώνται από το ποιός θα γεμίσει το σημαίνον με επαναστατικό αντί για ρεφορμιστικό έμφυτο νόημα». Η πόλη, με τον τρόπο αυτό, βρίσκεται συνεχώς και εν τω γίνεσθαι, ενώ οι συγκρούσεις, οι οποίες λαμβάνουν χώρα εντός της αντανακλούν ευρύτερες διαφοροποιημένες προσλήψεις της κοινωνικής οργάνωσης από αντιθετικές δυνάμεις, οι οποίες -εκτός των άλλων- συγκροτούνται και ιδεολογικά.

Στη βάση επομένως της εννοιολογικής σύλληψης και σχέσης του χώρου και των υποκειμένων στα πλαίσια ενός ιστορικού – γεωγραφικού υλισμού, στηρίζεται και η σημερινή μορφή και εξέλιξη των διεκδικήσεων και αντεκδικήσεων στην πόλη. Η ίδια η καθημερινή πραγματικότητα και η εξέλιξη της πόλης αποτελεί εν ολίγοις πεδίο, μέσο και

στοίχημα συνεχών αγώνων μέσα από το οποίο επαναπροσδιορίζεται συνεχώς το δικαίωμα της κοινωνικής βάσης στη ζωή της πόλης.

Ο Foucault, στα πλαίσια της διερεύνησης της χωρικότητας και του εντοπισμού του χώρου της «σύγκρουσης» και της «ετερότητας», ορίζει τις 'ετεροτοπίες' ως «πραγματικούς χώρους, ενεργούς χώρους, χώρους εγγεγραμμένους στην ίδια τη θέσμιση της κοινωνίας, οι οποίοι συνιστούν ενός είδους αντι-χωροθεσίες, ενός είδους ενεργά πραγματωμένες ουτοπίες, όπου οι πραγματικές χωροθεσίες καθώς και οι πραγματικές χωροθεσίες που μπορούν να βρεθούν στο εσωτερικό του πολιτισμού, αντιπροσωπεύονται, αμφισβητούνται και αντιστρέφονται, σε κάποιου είδους τόπους, που βρίσκονται έξω από όλους τους τόπους όσο πραγματικά εντοπίσιμοι κι αν είναι».

Ο Σταυρίδης, αναφέρεται στους τόπους ανάδυσης της ετερότητας, ως τόπους οι οποίοι «αποτελούν κρίσιμο πεδίο συνάρθρωσης των σχέσεων εξουσίας, κρίσιμο πεδίο διαχείρισης της σχέσης ανάμεσα στην ταξινομητική ταυτοποίηση και την ετερότητα». Σύμφωνα με τον ίδιο, τα κινήματα πόλης προωθούν ετεροτοπικές πρακτικές, με ιδιαίτερη έμφαση στο δημόσιο χώρο.

Σε κάθε περίπτωση και δη όσον αφορά τον χώρο και τα κινήματα, η συγκρουσιακή πολιτική και κάθε μορφή αντίστασης, πρέπει πρώτα και κύρια να εξετάζονται με βάση τα αίτια που τα δημιούργησαν, όπως το κοινωνικό σύστημα, και σε δεύτερο χρόνο να προσδιορίζεται ο χώρος. Όχι γιατί δεν έχει τη δέουσα σημασία η χωρική έκφραση των αγώνων αλλά επειδή η κύρια αιτία βρίσκεται στις αντιθέσεις και τις αντιφάσεις του κοινωνικού συστήματος και συνεπώς άπτονται του χώρου. Ο αστικός χώρος άλλωστε ως κρίσιμο πεδίο συνάρθρωσης σχέσεων εξουσίας πρώτα και κύρια συνδιαλέγεται και συγκρούεται με τις σχέσεις αυτές. Ο τόπος, ο χώρος και το μέρος, είναι ίσως δευτερογενείς παράγοντες, εξίσου όμως σημαντικοί.

Εικ. Εξεγέρσεις στις φαβέλες της Βραζιλίας. Η πάγια τακτική των οδοφραγμάτων.

Εκτός αυτών, η διαρκής πάλη των «από τα κάτω», η διαρκής συγκρουσιακή άμεση ή έμμεση πολιτική των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων, είτε εντόπια είτε γενική, είτε ειδική είτε ιδιαίτερη, συμπεριλαμβάνει αιτήματα και διεκδικήσεις, ως διαρκείς συνιστώσες της πραγματικότητας διαμορφώνοντας τελικά την κοινωνική, πολιτική και χωρική ιστορία.

Όπως έχει διαπιστωθεί εξάλλου, η χωρική και πολιτική πραγματικότητα είναι αποτέλεσμα όλων αυτών των χρόνιων διαδικασιών, μεταβολών και εξελίξεων της κοινωνικής ζωής.

Οι ιδέες, όπως ο ίδιος ο Μαρξ παρατήρησε, είναι μια υλική δύναμη στην ιστορία. Αν στην ιδέα των κοινωνικών και ταξικών διεκδικήσεων στην πόλη αντικατοπτρίζεται και αντανακλάται η δυναμική της μεταλλαγής της ιστορίας, η δυναμική με άλλα λόγια της εξέλιξης, τότε η σχέση της ιδέας με τα κινήματα είναι μάλλον ταυτόσημη. Θα μπορούσαμε σε αυτό το σημείο να ισχυριστούμε ότι η ιδέα, το κίνημα, ο χώρος και ο πόλεμος, διαμορφώνουν τα πλαίσια υποδοχής του παρόντος και συσχετίζουν το παρελθόν με το παρόν έχοντας στόχο να επηρεάσουν την έκβαση του παρόντος, πλάθοντας το μέλλον.

Μέσα στις σύγχρονες πόλεις συμβαίνει μια πραγματική παραγωγική κατανάλωση του χώρου, των μέσων κυκλοφορίας, των κτιρίων, των λεωφόρων, των δρόμων. Εκεί χρησιμοποιείται μια μεγάλη εργατική δύναμη και το ερώτημα που τίθεται με καθαρούς μαρξιστικούς όρους είναι πώς πραγματοποιήθηκε και πραγματοποιείται η αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων της παραγωγής. Είναι επομένως το δομικό στοιχείο της πόλης, εκείνο της μαζικής κοινωνίας και των συλλογικών συμπεριφορών που μέσα από τις κινηματικές διεκδικήσεις, τη ριζοσπαστικοποίηση και την πολιτικοποίηση, επανακαθορίζει τα συστατικά στοιχεία του οργανισμού της.

Εικ. Εικόνες από τις συγκρούσεις στην Αθήνα τον Φλεβάρη του 2012.

Αν στο παραπάνω πλαίσιο εντάξουμε και τα λόγια του Μαρξ πως «δεν αρκεί να τείνει η σκέψη να πραγματωθεί, πρέπει και η πραγματικότητα να τείνει να γίνει σκέψη», αντιλαμβανόμαστε τη διαλεκτική σχέση των επαναστατικών κινήματων με την ίδια την καθημερινή πραγματικότητα. Μια πραγματικότητα που στην προκειμένη περίπτωση εδράζεται στη σύγχρονη πόλη και στις καπιταλιστικές σχέσεις που παρατηρούνται εντός της. Οι αγώνες που ξεσπούν στο αστικό καπιταλιστικό κέντρο, η πάλη των τάξεων εν γένει, βασίζονται ακριβώς σε αυτήν τη ζύμωση και την τριβή με την καθημερινή διαπλεκόμενη καθημερινότητα των παραγωγικών δυνάμεων εντός του διαμορφωμένου χώρου της πόλης, μέσα στο καπιταλιστικό πλαίσιο αναπαραγωγής αντιθέσεων και καταπιέσεων.

Είναι προφανές επομένως, πως η πόλη λειτουργεί ως σημαντικός τόπος πολιτικής δράσης και εξέγερσης.⁴¹ Γιατί ακριβώς η πόλη ως κοινωνικό φαινόμενο, εμπλέκει και εμπλέκεται,

⁴¹ D. Harvey, Εξεγερμένες πόλεις.

επηρεάζει και επηρεάζεται από τους παγκόσμιους οικονομικούς συσχετισμούς. Και ανεξάρτητα από τις δυναμικές που παράγει ο κάθε χώρος, το βέβαιο είναι ότι τα διαφορετικά χαρακτηριστικά της ζωής στην πόλη, οι διαφορετικές εμπειρίες της και τα διαφορετικά κάθε φορά βιώματα των διαπλεκόμενων υποκειμένων θα επαναπροσδιορίζουν και την αντίστοιχη γκάμα των σύγχρονων κινηματικών ρεπερτορίων.

Γι' αυτό και η συγκρότηση του χώρου της πόλης δε μπορεί να αφαιρεθεί από τα μεταβαλλόμενα πρότυπα των χωρικών σχέσεων. Αυτό όμως που πρέπει να διευκρινιστεί είναι ότι ο καπιταλισμός, ως κοινωνικό σύστημα, έχει κατορθώσει όχι μόνο να διαπραγματεύεται, αλλά και συχνά να χειραγωγεί αυτά τα διλήμματα κλίμακας στις μορφές της ταξικής πάλης. Σύμφωνα με τον Harvey, «αυτό ισχύει ιδιαίτερα στη ροπή του προς την άνιση, κλαδική γεωγραφική ανάπτυξη, προκειμένου να επιβληθεί ένας διχαστικός ανταγωνισμός ανάμεσα σε τόπους σε διαφορετικές κλίμακες».⁴²

Είναι όμως σαφές, ότι οι σχετιζόμενες με τον χώρο πρακτικές, όπου και αν αναφέρονται, δεν μπορούν να έχουν πολιτικά ουδέτερο χαρακτήρα, αλλά αντιθέτως έχουν κοινωνική και πολιτική διάσταση. Μπορεί οι πρακτικές, όπως έχουμε επισημάνει, να είναι διαφορετικές, αλλά σε κάθε περίπτωση διαμορφώνονται μέσα από ευρύτερες κοινωνικές πρακτικές, απαραίτητες για τη διατήρηση του υφιστάμενου μοντέλου παραγωγής.⁴³ Κατ'αυτήν τη έννοια, η ανάδυση οποιασδήποτε αντίστασης, στον εκάστοτε χώρο και χρόνο, απέναντι στην υφιστάμενη φαινομενικά παγιωμένη κατάσταση του αστικού περιβάλλοντος στοχεύει επί της ουσίας στην ανατροπή ευρύτερων κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών.

Επειδή επομένως, τα κινήματα πόλης όσο συγκεκριμένα και αν μοιάζουν, δε συνιστούν μια τοπική στιγμιαία διαδικασία αλλά έχουν ευρύτερη αναφορά στον χώρο και στις υλικές συνθήκες που επικρατούν, οφείλει η κλίμακα αναφοράς τους να είναι διευρυμένη. Τα ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά των κινήματων όσο διαφορετικά και αν είναι από δε παύουν να σκιαγραφούν και να ορίζουν την κοινωνική ανισορροπία που επικρατεί.

Η επαναστατική θεωρία, όπου εκτός των άλλων στρέφεται και στη διεκδίκηση του χώρου και στο δικαίωμα της πόλης, έχει δύο βασικά καθήκοντα κατά τον Harvey. Την επαναστατική άρνηση, που περιλαμβάνει την αποκάλυψη του πραγματικού χαρακτήρα της αντεπαναστατικής θεωρίας και τον επαναστατικό μετασχηματισμό, που αναζητά πραγματικές επιλογές, που είναι αναγκαίες σε κάθε περίοδο. Στη περίπτωση της μελέτης της πόλης και των κρίσεων της και του πολέμου, η επαναστατική προοπτική εξαρτάται από την επαναστατική συνειδητοποίηση του ατόμου, δηλαδή την αναγνώριση των αιτιών των κρίσεων της πόλης, των αντιφάσεων της και των ανισοτήτων της.

Μέσα από την οριστική μετακόμιση των ασύμμετρων απειλών και συγκρούσεων στα αστικά πεδία συντελείται και η μετάβαση από το «παλιό ρεπερτόριο», όπως το ονόμαζε και ο Τίλι, στους καινούργιους τρόπους αντίστασης και αγώνα των κινήματων για την πόλη, τον χώρο και την ανατροπή του αστικού συστήματος. Και εδώ σε αυτό το σημείο είναι που τα παραδοσιακά ξακουστά «οδοφράγματα» της Παρισινής Κομμούνας μεταφέρονται στον αστικό χώρο της σύγχρονης μητρόπολης. Στο κέντρο των οικονομικών, πολιτικών και

⁴² D. Harvey, Δρόμοι και Τρόποι του κόσμου.

⁴³ Δ. Πέττας, Διδακτορική Διατριβή, ΕΜΠ, Ο δημόσιος χώρος ως πεδίο αστικών συγκρούσεων: Η επίδραση των σχέσεων εξουσίας στην καθημερινότητα και τις πρακτικές χρήσης, Αθήνα, 2015.

κοινωνικών διεργασιών, εκεί ακριβώς όπου και ο Engels έβλεπε ότι διεξαγόταν η κοινωνική επανάσταση που οραματιζόταν και το υποκείμενο που θα την έφερνε εις πέρας.

Τελικά όμως τι έγινε με τα οδοφράγματα; Ο Engels στο «Οι ταξικοί Αγώνες στη Γαλλία του Μαρξ» γράφει «Ο επαναστάτης θα πρέπει να είναι τρελός για να επιλέξει ο ίδιος τις εργατικές συνοικίες του Βόρειου και Ανατολικού Βερολίνου για μια μάχη οδοφραγμάτων. Αυτό σημαίνει ότι στο μέλλον οι οδομαχίες δεν θα παίξουν κανένα ρόλο; Όχι φυσικά! Απλά σημαίνει ότι από το 1848 οι συνθήκες έχουν γίνει πολύ πιο δυσμενείς για μάχες των πολιτών και πολύ πιο ευνοϊκές για τον στρατό. Ως εκ τούτου μια μελλοντική οδομαχία μπορεί να είναι νικηφόρα, εφόσον αυτή η δυσμενής κατάσταση αντισταθμιστεί από άλλους παράγοντες». Σήμερα ποιοι είναι αυτοί οι παράγοντες και πως ορίζονται; Ποια είναι η μάχη της πόλης και ποιοί οι νικητές;

Η ιστορική διαδικασία, όπως είναι γνωστό, δεν προχωράει ευθύγραμμα και ομαλά, αλλά μέσα από την πάλη των αντιθέτων, τις συγκρούσεις, τις παλινωδίες αλλά και μέσα από τα ίδια τα πιεσχυρίσματα και τα λάθη. Η πόλη, και γενικότερα ο χώρος, ενταγμένη πλήρως σε αυτήν την ιστορική συγκρότηση των βίαιων αλλαγών, των αναδιαμορφώσεων και των αναδιαρθρώσεων, χωροθετεί, ορίζει και συμβάλλει στην ανάδειξη και την αναγέννηση όλων των ταξικών και κοινωνικών κινημάτων, που αναδύονται ανά τους καιρούς εξαιτίας του εκμεταλλευτικού κοινωνικού συστήματος. Η πόλη των τάξεων και η πάλη των τάξεων είναι έννοιες που διαλεκτικά συμπληρώνονται και συγκροτούνται από τη μία στη βάση της ανατροπής του κοινωνικού οικονομικού συστήματος και από την άλλη στη δημιουργία μιας πόλης των πολλών, μιας κοινωνικής, δηλαδή, πόλης.

Η πολεοδομία, παρατηρεί ο Δεσποτόπουλος, γίνεται χωροδομία και το σχέδιο πόλης είναι λεπτομέρεια του σχεδίου χώρας. Έτσι η πόλη αποτελεί μια οικονομικό- πολιτική μονάδα, που εξαρτάται οργανικά από ολόκληρο το κράτος και αυτό οργανικά από ολόκληρο τον κόσμο.⁴⁴ Μια σχέση δηλαδή αλληλεξάρτησης, που δεν μπορεί να μη βασίζεται στη συγκρουσιακή πολιτική αντιτιθέμενων συμφερόντων της ταξικής και κοινωνικής (χωρό) διαστρωμάτωσης. Εξάλλου, η υλική αποστέρηση και η ολοένα και μεγαλύτερη προώθηση των αστικών συμφερόντων, τόσο σε επίπεδο πόλης όσο και γενικότερα, αποτελούν και τις προϋποθέσεις για την εκδήλωση των κινητοποιήσεων στην πόλη της κρίσης.

Όπως γράφει και ο Engels, η ανέλιξη της παραγωγικής διαδικασίας δεν εξασφαλίζει μόνο την ύπαρξη του κοινωνικού – ταξικού υποκειμένου της επαναστατικής βίας, αλλά και τον τρόπο της εκδήλωσής της. Μια εκδήλωση, που σύμφωνα με τη μαρξιστική θεωρία, ιστορικά επαναλαμβάνεται σε όλη την ιστορία της ανέλιξης των κοινωνικών - οικονομικών σχηματισμών.⁴⁵ Τελικά η πόλη αυτή καθ' εαυτή, αποτελώντας παράγωγο των παραπάνω σχηματισμών, λειτουργεί ως σημαντικός τόπος πολιτικής δράσης και εξέγερσης. Ως τόπος δηλαδή της κοινωνικοπολιτικής πραγματικότητας και των διεκδικητικών υποκειμένων, που βασίζονται στη σχεσιακή – νομοτελειακή συγκρότηση της βάσης και του εποικοδομήματος, της πόλης και του πολίτη.

⁴⁴ Δήμα Λ., Οργανική και Λειτουργική πόλη, σημειώσεις από το μάθημα «Η κρίση της Πόλης».

⁴⁵ Marx, K., Engels, Fr., Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος, Αθήνα, 2011.

Συμπεράσματα

Κλείνοντας αυτήν την εργασία, σε αυτόν τον επίλογο, θεωρώ σημαντικό να κατατεθούν ορισμένες προσωπικές καταληκτικές σκέψεις αλλά κυρίως ορισμένα ερωτήματα, που με ακολούθησαν σε όλη τη διάρκεια της παρούσας διπλωματικής. Το πρώτο αφορά στα συμπεράσματα και στην επιλεκτική αναφορά των σημαντικότερων προβληματισμών, που αυτά θα μπορούσαν να θέσουν. Αν επί της ουσίας, αυτά τα συμπεράσματα είναι σαφή και ασφαλή ή μήπως με την παρούσα εργασία έγινε ακόμα πιο σαφές ότι η σχέση της πόλης με τον πόλεμο είναι βασικά πιο σύνθετη, πιο πολυπαραγοντική και πιο περίπλοκη, απ' ό,τι θεωρούσα, όταν ξεκινούσα αυτήν τη μελέτη.

Το δεύτερο και ίσως πιο σημαντικό ερώτημα αφορά το «Ποια είναι τελικά η σχέση της πόλης με τον πόλεμο;» και το αν «Μπορεί σήμερα να μετατραπεί ένας ιμπεριαλιστικός πόλεμος σε ταξικό;». Τα σημαντικά αυτά ερωτήματα εδράζονται στην παραδοχή ότι η εποχή που ζούμε είναι η εποχή του άκρατου ανταγωνισμού και της όλο και μεγαλύτερης όξυνσης των ιμπεριαλιστικών και γεωπολιτικών ανταγωνισμών. Επί πλέον οι εικόνες των πολέμων σε όλα τα μήκη και πλάτη της γης έχουν γίνει θέαμα από τα ΜΜΕ των δυτικών κοινωνιών, που προστίθεται στην καθημερινότητα και στην τεχνητή κανονικότητα ως αδιάφορη εικόνα ενώ την ίδια στιγμή οποιαδήποτε αντίσταση ποινικοποιείται, διαστρεβλώνεται και τελικά καταστέλλεται διακόπτοντας την πορεία ανατροπής μιας φαύλης εικονικής πραγματικότητας.

Πέρα όμως από τις προσωπικές ανησυχίες, αν κάτι ισχύει τελικά για την πόλη και τον πόλεμο, όπως άλλωστε μας διδάσκει και η πολιτική φιλοσοφία, είναι ότι αμφότερες αναπτύσσονται οργανικά εντός του ανθρώπινου πεδίου και συνεπώς το ένα μπορεί να προκύψει από το άλλο. Η πόλη και ο πόλεμος, ως κοινωνικά οικουμενικά φαινόμενα είναι εξόχως πολιτικά ζητήματα. Κατά συνέπεια η ανάλυση της οποιασδήποτε χωροχρονικής περιόδου, που αναφέρεται στη διαχρονική σχέση της πόλης και του πολέμου οφείλει και πρέπει να είναι πολιτική.

Εξάλλου, ο χώρος και γενικότερα τα προβλήματα της γεωγραφικής κεντρικότητας και των οικονομιών χωρικής συγκέντρωσης αποτελούν βασικά στοιχεία για την κατανόηση και λειτουργία της κάθε εξουσίας. Έτσι και ο πόλεμος, ως εργαλείο της εξουσίας αλλά και ως εργαλείο ανατροπής της, οφείλει και πρέπει να μελετάται πάντα στον «χώρο» που συμβαίνει. Η δυναμική τελικά σχέση δεν είναι αυτή της πόλης με τον πόλεμο αλλά του χώρου με τον πόλεμο.

Η μακρά ιστορία της πόλης και η μακρά ιστορία των πολέμων ταυτίζεται με τη μακρά ιστορία της εξουσίας και, όπως έδειξε ο Θουκυδίδης, η ηγεμονία είναι βέβαια «γλυκιά» αλλά έχει τεράστιο κόστος και πολύ γρήγορα μετατρέπεται σε αγκάθι, που πονάει.

Φτάνοντας στο τέλος, και επειδή ακριβώς η διπλωματική αυτή τελειώνει σε μια χρονική στιγμή που μαίνεται ο πόλεμος στην Ουκρανία, η ταξική σύγκρουση στην Γαλλία για το συνταξιοδοτικό και η οργή για την κυβερνητική εγκληματική πολιτική στην τραγωδία των Τεμπών, αλλά κυρίως επειδή αυτή η διπλωματική αφορά «τον άλλον κόσμο που είναι εφικτός» θα κλείσω με το παρακάτω απόσπασμα από το βιβλίο του Μαρξ «Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία 1871 (Η Κομμούνια του Παρισιού):

Τα ξημερώματα της 18ης του Μάρτη 1871, το Παρίσι ξύπνησε με τη βροντερή ιαχή: Ζήτω η Κομμούνα!"

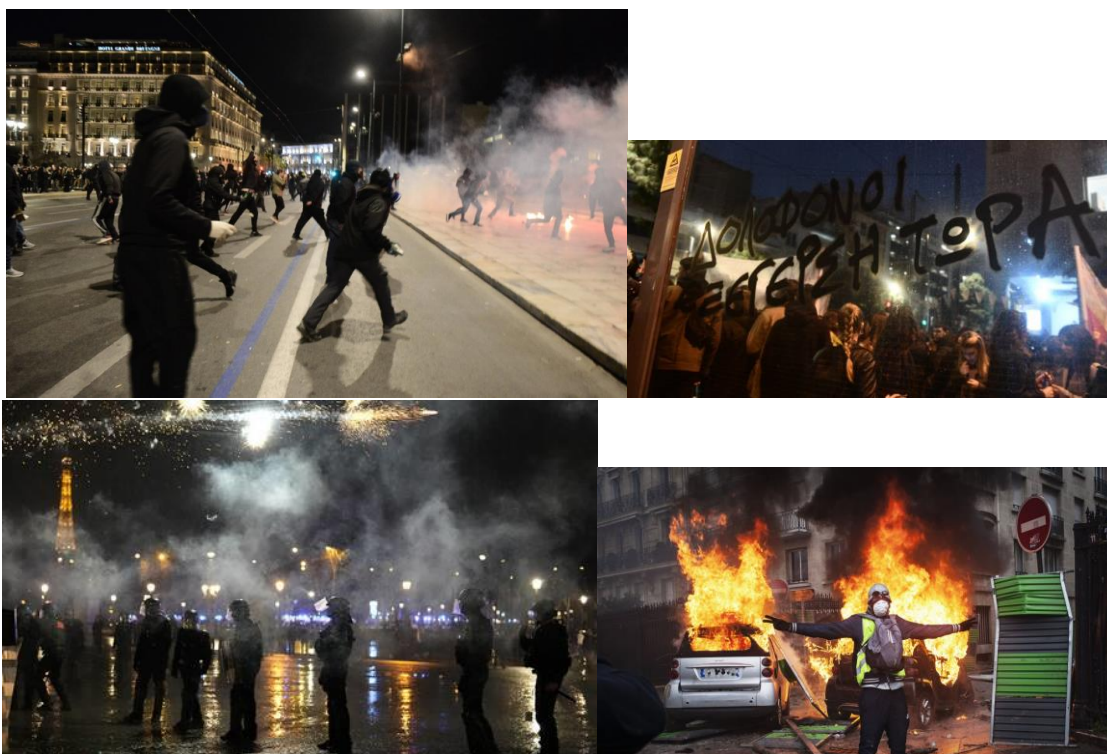
152 χρόνια μετά την πρώτη προλεταριακή έφοδο στον ουρανό, ένα φάντασμα επιμένει να πλανιέται ακόμα πάνω από τις μητροπόλεις της Ευρώπης και του κόσμου υψώνοντας νέα οδοφράγματα στους δρόμους τους και ψιθυρίζοντας στα αυτιά των "ταπεινών της γης" το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον τους:

"Οι προλεταριακές επαναστάσεις ασκούν σταθερά την αυτοκριτική τους, διακόπτουν συνεχώς την πορεία τους, επανέρχονται στο φαινομενικά ολοκληρωμένο, για να ξεκινήσουν και πάλι, χλευάζουν με ανελέητη ενδελέχεια τις ανεπάρκειές τους, τις αδυναμίες τους και τις μικρότητες των πρώτων εγχειρημάτων τους, δίνουν την εντύπωση ότι σωριάζουν στο έδαφος τον αντίπαλό τους, μόνον όμως για να αντλήσει δύναμη από τη γη και να σηκωθεί και πάλι, πιο γιγάντιος μπροστά τους.

Οπισθοχωρούν πάλι και πάλι μπροστά στο απροσδιόριστο μεγαλείο των σκοπών τους, μέχρις ότου δημιουργηθεί μια κατάσταση που καθιστά αδύνατη κάθε επιστροφή, οπότε οι συνθήκες μιλούν από μόνες τους:

Ιδού η Ρόδος, ιδού και το πήδημα!

Εδώ το τριαντάφυλλο, εδώ χόρεψε!". ⁴⁶

Εικ. Αθήνα – Παρίσι. Οι πόλεις του φωτός. Διαδηλώσεις Μάρτη 2023.

⁴⁶ <https://tetrada-marxismou.gr/editorial-%CE%B7-%CF%80%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%BF%CF%84%CE%B9%CE%BD%CE%AE-%CE%B1%CF%85%CE%B3%CE%AE-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BF%CE%BA%CF%84%CF%8E%CE%B2%CF%81%CE%B7/>

Βιβλιογραφία

- Π. Βιριλιο**, Πανικόβλητη Πόλη. Το αλλού αρχίζει εδώ, εκδ. νησίδες, Θεσσαλονίκη, 2004.
- Ντ. Βαιού, Κ. Χατζημιχάλης**, Ο χώρος στην αριστερή σκέψη, Αθήνα, 2012.
- Κ. Δεσποινιάδης**, Πόλεμος και Ασφάλεια. Σχόλια στην εποχή της αντιτρομοκρατικής υστερίας, εκδ. πανοπτικόν, Θεσσαλονίκη, 2008.
- Ι., Δεσποτόπουλος**, σημειώσεις από τον Γ. Σαρηγιάννη, Ιδεολογία και Πολεοδομία.
- Π. Κονδύλης**, πλανητική πολιτική μετά τον ψυχρό πόλεμο, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 2011.
- Π. Κουτρολίκου**, Τακτικές διακυβέρνησης διαπλεκόμενων κρίσεων στο κέντρο της Αθήνας, στο Συναντήσεις και συγκρούσεις στην πόλη, συλλογικό έργο, Urban Conflicts, Θεσσαλονίκη, 2015
- Δ. Κουφοντίνας**, Η Γεωπολιτική της 17N στον ενιαίο χώρο Ελλάδα -Τουρκία, εκδ. μονοπάτι, Αθήνα, 2020.
- Β., Ι., Λένιν**, Ιμπεριαλισμός ανώνυμο στάδιο του καπιταλισμού, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2013.
- Β., Ι., Λένιν**, Σοσιαλισμός και Πόλεμος, εκδ. εκδόσεις το λαού, Αθήνα, 1975.
- Θ. Μαλούτας**, Η κοινωνική γεωγραφία της Αθήνας. Κοινωνικές ομάδες και δομημένο περιβάλλον σε μια νοτιοευρωπαϊκή μητρόπολη, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2018.
- Περιοδικό κομπρεσέρ**, Για την πόλη και τον Πόλεμο, τεύχος 7ο.
- Γ.Μ., Σαρηγιάννης**, Εξουσία και Πόλη, σημειώσεις από το μάθημα στο ΔΠΜΣ Πολεοδομίας και Χωροταξίας, Ιούνιος, 2022.
- Γ.Μ., Σαρηγιάννης**, Οι κλασσικού του Μαρξισμού για την πόλη.
- Γ.Μ., Σαρηγιάννης**, Η κρίση της πόλης, σημειώσεις από το μάθημα στο ΔΠΜΣ Πολεοδομίας και Χωροταξίας, Φεβρουάριος, 2022.
- Γ. Μ. Σαρηγιάννης**, Ιδεολογία και πολεοδομία.
- Ι.Σ., Σεφεριάδης**, Συγκρουσιακή πολιτική, συλλογική δράση, κοινωνικά κινήματα: Μια αποτύπωση, διαθέσιμο στο: <https://www.eurozine.com>
- Σ. Σταυρίδης**, Μνήμη και εμπειρία του χώρου, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2006.
- Συλλογικό έργο**, Αδειάζοντας υπνοδωμάτια με οπλοπολυβόλο, εκδ. λέσχη κατασκόπων, Αθήνα, 2014.
- Συλλογικό έργο**, Χώρος και Εξέγερση. Ιστορικές και πολιτικές αναγνώσεις της κοινωνικής σύγκρουσης στον αστακό χώρο, εκδ. Ψηδίδες, Αθήνα, 2019.
- Συλλογικό έργο**, Πόλεμος και Ιστορία. Ο Θουκυδίδης ως πολιτικός του Πελοποννησιακού πολέμου, εκδ. λέσχη κατασκόπων, Αθήνα, 2019.

Ταξική Αντεπίθεση, Ειπώθηκαν ψέματα, που ντράπηκαν και τα ίδια, μια και δεν ντρέπονταν τα στόματα που τα 'λεγαν, μπροσούρα 2019.

Σ. Τισότ, Γαλλικά Προάστια: Ένα νέο πρόβλημα ή μια νέα προσέγγιση στον κοινωνικό αποκλεισμό.

Μαρκ Φερρό, Η ιστορία υπό επιτήρηση, εκδ. Νησίδες, Αθήνα, 1999.

Χρ. Φιλιππίδης, Μικροί πόλεμοι σε μεγάλες πόλεις, εκδ. των ξένων, Θεσσαλονίκη, 2017.

Χρ. Φιλιππίδης, Βιοπολιτικές αφηγήσεις σε φόντο λευκό, η ιατρική αστυνομία ως χαρτογράφος της πόλης, εκδ. Futura, Αθήνα, 2015.

Χρ. Φιλιππίδης, Πόλεις άγριες, πόλεις ανθεκτικές: Η αστικοποίηση ως αντικείμενο έρευνας της αντιεξέγερσης, στο Συναντήσεις και συγκρούσεις στην πόλη, συλλογικό έργο, Urban Conflicts, Θεσσαλονίκη, 2015.

Χρ. Φιλιππίδης, Beton arme: Αποδομώντας (για λίγο) τον μιλιταριστικό ναρκισισμό, εκδ. futura, Αθήνα, 2017.

Ι., Χανδρινός, Πόλεις σε πόλεμο 1939-1945. Ευρωπαϊκά κέντρα υπό γερμανική κατοχή, Αθήνα, 2018.

Κ., Χατζημιχάλης, Ζητήματα γεωγραφίας κατάλληλα και για μη γεωγράφους, Αθήνα, 2016.

Γ. Χατζηστεργίου, Ο πολιτισμός των φαντασμάτων, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2020.

Z. Bauman, Ρευστοί Καιροί. Η ζωή την εποχή της αβεβαιότητας, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2017.

W. Benjamin, Μονόδρομος, εκδ. Άργα, Αθήνα, 2006.

Z. Brzezinski, Η μεγάλη σκακιέρα, εκδ. Λιβάνη, Αθήνα, 1997.

Κ., V., Klauswitz, Περί του Πολέμου, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1999.

T. Negri, Το πλήθος και η μητρόπολη, εκδ. ελευθεριακή κουλτούτα.

M. Davis, Πέρα από το blade runner. Αστικός έλεγχος – η οικολογία του φόβου, εκδ. futura, Αθήνα, 2008.

M. Dikec, Badlands of the Republic: Space, Politics and Urban Policy, Blackwell Publishing Ltd, USA, 2007.

M. Dikec, Police, politics, and the right to the city.

H. Lefebvre, Δικαίωμα στην πόλη. Χώρος και Πολιτική, εκδ. Κουκίδα, Αθήνα, 2006.

J., L., Pinol, Fr., Walter, Η σύγχρονη Ευρωπαϊκή πόλη. 1 έως τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, εκδ. ΠΛΕΘΡΟΝ, Αθήνα, 2007.

M. Savage, A. Warde, Αστική κοινωνιολογία, καπιταλισμός και νεωτερικότητα, εκδ., Παπαζήση, Αθήνα, 2005

Ph. Subra, Le Grand Paris. Géopolitique d'une ville mondiale, Armand Colin, Paris, 2012.

D. Harvey, Δρόμοι και τρόποι του κόσμου, Καπιταλισμός, Χώρος, Τόπος, εκδ. angelus novus, Αθήνα, 2017.

D. Harvey, Χώροι του νεοφιλελευθερισμού, εκδ. εαπ, Αθήνα, 2020.

D. Harvey, Εξεγερμένες πόλεις, εκδ. ΚΨΜ, Αθήνα, 2013.

R. J.C. Young, Μεταποικιακή θεωρία. Μια ιστορική εισαγωγή, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 2018.